

Spasavanje knjige

RAZGOVORI O ROMANU

U Beogradu je od 15. do 17. oktobra održan simpozijum o posleratnom jugoslovenskom romanu. Organizator ovog skupa, na kome je pored većeg broja romansijera i kritičara iz naše zemlje uzelo učesća i nekoliko istaknutih prevodilaca naše književnosti iz inostranstva, bilo je Udruženje književnika Srbije,

PRE NEKOLIKO DANA Prosvetno-kulturno veće Skupštine Srbije donelo je odluku o podizanju zgrade Narodne biblioteke Srbije u Beogradu. Taj događaj predstavlja, u stvari, početak jedne nove etape u rešavanju jednog od ključnih problema naše kulture. Kao što je poznato, Narodna biblioteka bila je do sada smeštena u jednu od najnepodsmnijih beogradskih zgrada, u starom hotelu „Srpska kruna“, u čijim su podrumima trulili i propadali dragoceni dokumenti i muzejski primerci knjižnog fonda ove naše značajne kulturne ustanove. Stanje u Narodnoj biblioteci bilo je alarmantno već dvadeset godina i gotovo svi njeni rukovodioci ukazivali su bezbroj puta na činjenicu da u zgradi, u kojoj se ona nalazi i koja nije podesna ni za kakav ozbiljniji rad, čak ni električna, vodovodna i kanalizaciona instalacija ne zadovoljavaju osnovne normative. Veliki deo knjižnog fonda, retkih časopisa i novina bio je smešten u podrumu, izložen vlazi koja ga je sistematski uništavala. Magacinske prostorije takođe nisu odgovarale potrebnim uslovima za zaštitu i smeštaj kulturnog i nacionalnog blaga. Kao čitaonica služila je ranija kafana „Srpske krune“ sa svega 130 sedišta, a profesori univerziteta i naučni radnici, koji su prikupljali materijal za naučnu obradu, morali su da rade u kancelarijama službenika, pa čak i u hodnicima!

Poznata je tragična sudbina ove naše kulturne institucije, koja je u aprilu 1941. godine do temelja bila razrušena i spaljena nemačkim bombama. U toj katastrofi stradali su mnogobrojni unikati i istorijski dokumenti koji su posle rata s mukom prikupljeni s raznih strana, dok su drugi zauvek i nepovratno propali. Posle oslobođenja smeštaj u „Srpskoj kruni“ bio je privremen, ali se ta privremenost protekla na celih dvadeset godina. Kad ovo pišemo mislimo i na druge naše kulturne institucije od opštega nacionalnog i istorijskog značaja, koje takođe do dana današnjega nisu dobile odgovarajuće prostorije, a dva bivša kraljevska dvorca u gradu zaprema administracija, mada je još pre rata jedna od tih zgrada služila kulturnim ciljevima. Uslovi rada Narodne biblioteke, koji sada konačno ulaze u fazu svoga rešavanja, onemogućili su ceo niz značajnih i dalekosežnih poduhvata. Srpska retrospektivna bibliografija, da je bilo sredstava i uslova, već bi bila objavljena. Usled nedostatka novca u biblioteci se već četiri godine nisu povezivali časopisi i listovi; još nije završen centralni katalog domaćih i stranih knjiga; mnoštvo drugih ideja i zamišljenih poduhvata nije moglo biti ostvareno usled nenormalnih uslova u kojima je Narodna biblioteka živela poslednjih dvadeset godina.

Odluka Prosvetno-kulturnog veća Skupštine Srbije dolazi u trenutku kada naša javnost stoji pred otvaranjem već tradicionalnog Meseca knjige, pa će u teškim prilikama, u kojima se knjiga i inače nalazi, verovatno povoljno i ohrabrujuće odjeknuti. Odluka je utoliko značajnija što se njome donekle ublažava bojazan koja je u poslednje vreme zahvatila mnoge naše kulturne ustanove i radnike, koji nisu bili u stanju da sagledaju potpunu perspektivu kulturnog razvoja u okviru novih privrednih mera. Restrikcije materijalnih sredstava i davanja do kojih je došlo na mnogim područjima, a naročito na području prosvete i kulture, dovodile su često u sumnju mnoge već zamišljene a neostvarene i započete planove i poslove u ovoj oblasti. Izmjena strukture u određivanju cene knjige, nagli skok cena u grafičkoj industriji i industriji hartije, nedostatak solidne i stručne knjižarske mreže, kao i mreže za rasturanje štampe — sve je to stvorilo psihozu neverice i strahovanja koja nije bez svake osnove. Gašenje nekih fondova, a pre svega fonda za unapređivanje izdavačkih delatnosti, izaziva već sada ozbiljne poremećaje na tržištu knjige. Knjiga se gomila u lagerima i po donekle pristupačnijem ceni prodaje jedino prilikom kampanjskih manifestacija, kao što je Mesec dana knjige.

Ako u buduće osnovna pitanja kulture budu rešavana odlučnije i smelije nego do sada, s razumevanjem s kojim se prišlo regulisanju rada Narodne biblioteke, možemo se nadati da će se kulturni život odvijati u daleko povoljnijoj klimi i u skladu sa stvarnim potrebama društva, koje kod nas nisu ni male ni beznačajne.

aktuelnosti

15 DANA

IVO ANDRIĆ GOVORI STUDENTIMA

NA VELIKOM MITINGU studenata niškog Univerziteta, koji je održan povodom osnivanja Univerziteta u Nišu, pozdravnu reč studentima uputio je književnik Ivo Andrić.

Ivo Andrić je poručio studentima da nikad ne podlegnu malograđanskim zabudama i pođu samo za onim „od čega se živi“, a da okrenu leđa umetnosti kao nečemu suvišnom. Umetnost nam pomaže da život lakše shvatimo, da ga učinimo snošljivijim i sebi i drugima — r. kao je on — pa zbog toga ne bi trebalo da se protivimo njenom pomoći. Jer, zadaci novog života u socijalističkom društvu traže od čoveka da bude harmonična i svestrana ličnost a ne uskogrudni stručnjak. A razlozi da prihvatimo ovakva shvatanja u našem društvu su brojni i neophodni. Umetnost nije samo lepota, već i osećanje mere, disciplina, moralni red i čovečnost. Umetnost razvija sve to u čoveku, a danas su ta svojstva veoma potrebna. Nije lako obrazovati stručnjaka, ali je još teže stvoriti čoveka koji bi sve te osobine posedovao.

U tom smislu — kako je istakao Ivo Andrić — umetnost može mnogo da pomogne. Umetnost je najkraći put od čoveka do čoveka. Ona je to i u današnjem svetu u kome vlada podljnost. Ona zbližava ljude sa raznih geografskih širina, kontinenata i zemalja; tim više umetnost pogotovu može i u našoj zemlji da zbližava ljude, naše republike, omogućava im što bliže upoznavanje. Zato, ko želi dobro našim naraštajima, ne treba da ih lišava spasonosnog dodira sa umetnošću. Ako mi nismo mogli da ostvarimo nešto više u tom pogledu, ostvarite vi, ako mi nismo u svojim kućama i porodicama mogli da imamo svoje biblioteke, osnivajte ih vi za vašu de-

cu. Time ne želim da kažem da umetnosti treba dati neki prioritet, iznad svega, ali mislim da je čovek manje celovita ličnost ako je u zavadi s knjigom, odnosno s umetnošću. Ne govorim ovo stoga što sam zabrinut za opstanak umetnosti, ona će postojati i bez nas, ali kako ćemo izgledati mi bez nje.

Obraćajući se dalje studentima, Ivo Andrić im je poručio da na temelju životne stvarnosti i svoga razuma podižu zgradu svoga života, ali neka na njoj ostave po jedan prozor koji gleda u umetnost, za koju bi u njihovom životu uvek trebalo da ima mesta, jer je, kako je Turgenjev rekao, sa umetnošću „svako dobro lepše i svako zlo lakše“.

JUBILEJ SAVEZA NOVINARA JUGOSLAVIJE

PRE DVADESET godina, krajem oktobra 1945. godine, u Beogradu je održana osnivačka skupština Saveza udruženja novinara Jugoslavije, na kojoj su udareni temelji izgradnje novinarstva u novoj Jugoslaviji. Proslava dvadesetogodišnjice Saveza novinara, koja traje ceo oktobar, obuhvatila je niz manifestacija novinarskih udruženja, a na sam dan proslave, 29. oktobra, položeni su vencu na grobove Moše Pijade i Pjera Križanića, prvog predsednika Saveza novinara kao simbolično odavanje pošte svim umrlim novinarima. Istog dana održana je svečana sednica Saveznog odbora SNJ, na kojoj je predsednik Saveza Božidar Novak govorio o razvoju novinarske organizacije od osnivanja do danas i na kojoj je predana novinarska nagrada „Moša Pijade“ za životno delo novinaru Vilku Winterhalteru.

Osnivanje Saveza novinara — piše „Naša štampa“ u jubilarnom broju — „nije značilo i početak našeg progresivnog, socijalističkog novinarstva. Ono je već imalo iza se-

be bogatu tradiciju napredne revolucionarne štampe, osobito revolucionarna štampa Komunističke partije Jugoslavije između dva svjetska rata i iskustvo i entuzijazam partizanske štampe...

Ocjena sadašnjeg momenta u razvoju našeg novinarstva, naš program razvoja, naše ambicije polaze od mjesta i uloge koju sredstva za masovno komuniciranje imaju u našem društvenom sistemu. Tu poziciju označuju ovi elementi:

— javnost rada proklamirana Ustavom i funkcija sredstava za masovno komuniciranje kao integralnog dijela našeg samoupravnog sistema;

— razvijeni sistem informiranja i strujanja informacija među svim subjektima našeg samoupravnog sistema;

— razvijeni sistem informiranja i strujanja informacija među svim subjektima našeg društva — od nosilaca centralnih ovlaštenja prema političkoj bazi društva i, obratno, informacija iz političke baze društva, informacija proizvođača o reperfusijama tih odluka u društvenoj praksi;

— pozicija proizvođača kao osnovnog agensa našeg društva i uloga javnog mnjenja koje u sistemu samoupravljanja znači specifičan utjecaj proizvođača na politiku i razvoj s tim u vezi uloga štampe, radija i televizije kao socijalističke tribine, na kojoj radni ljudi razmjenjuju poglede, ideje i sredstva, za formiranje socijalističkog kriterija o društvenim problemima;

— Uloga novinarstva koje je i informator i kroničar i angažirani faktor u socijalističkom razvoju našeg društva, koje je prisutno u našim dilemama i traženju najefikasnijih i najprogresivnijih rešenja na našem socijalističkom putu...

PREDLOG DRUŠTVA KNJIŽEVNIKA HRVATSKE O IZMENI STRUKTURE SAVEZA KNJIŽEVNIKA

KAO ŠTO JE JAVLJENO, u Beogradu će se, verovatno od 10. i 11. decembra, održati vanredni kongres Saveza književnika Jugoslavije, koji će raspravljati o položaju pisca i organizacije književnika u svetlosti privredne reforme i o statusu Saveza.

Društvo književnika Hrvatske

saglasno je s predlogom savezne komisije da najviši organ Saveza književnika Jugoslavije, umesto kongresa, bude veće skupština i da se, takođe, osnuje posebni koordinacioni odbor. Smatra se da Savez književnika treba da se reorganizuje u Savez društava književnika Jugoslavije.

Društvo književnika Hrvatske smatra da funkciju generalnog sekretara Saveza treba ukinuti, odnosno da se svede na posao koji bi bio više administrativnog a manje rukovodećeg karaktera. U predloženoj shemi statuta, tu funkciju obavljao bi, u stvari, sekretar budućeg koordinacionog odbora.

Prema predlogu ovog Udruženja trebalo bi stvoriti mogućnost da se sedišta Saveza prebrišta i u druge naše republičke centre.

MORA LI BAŠ TAKO DA BUDE

SIZGALOVI „DAKTILOGRAFI“ posle velikog uspeha na sceni Ateljea 212 prikazaće se i na televiziji. Naravno, u drugačijoj rediteljskoj postavi i sa drugim glumcima. Tim povodom čuli smo javno od televizijskog dramaturga da beogradski studio ima za to svoje posebne razloge, jer je navodno prvi otkrio da ovo delo uopšte postoji (kakva je to samo prednost), dok upravnik Ateljea kurtoazno uzvrća da nema ništa protiv ove televizijske premijere.

Dozvolimo čak i malo verovatnu pretpostavku da televizijska ekipa dostigne uspeh Branka Pleše. Pa ipak, ostaje pitanje čemu tako zaigrana surevnjivost? Zar je bilo teško naći neko drugo isto tako atraktivno delo i prilagoditi ga malom ekranu? Da li po svaku cenu treba zamaglit jedan redak pozorišni uspeh? U svakom slučaju — ovo je još jedan podatak o nama i našoj kulturnoj sredini.

HOĆE LI NEKO SHVATITI?

PRE NEKI DAN, TV studio Sarajeva emitovao je pregled kulturnih događaja Bosne i Hercegovine koji se, kao što smo videli, ne tiču samo ove republike i nemaju samo regionalni značaj. Svratio je re-

Nastavak na 2. strani

15 DANA

Nastavak sa 1. strane

porter spomenutog studija i do Tuzle i do Tuzlanskog pozorišta koje je, kao što znamo, poznato i kao izdavač donedavna jedinog časopisa za teorijske i praktične probleme pozorišta — „Scena“. I čuli smo da taj časopis, koji su republički forumi dotirali sa samo milion i po dinara, što je kao što znamo daleko od sume potrebne za takav izdavački poduhvat, a ostali deo je ulagalo samo pozorište — nema više mogućnosti za štampanje...

Čuvim je razumljivo da Tuzlansko pozorište niti može, niti ima računa da se i dalje bavi ovim itekako potrebnim, ali i riskantnim poslom, ali nije nimalo razumljivo da ne postoji niko ko bi shvatio potrebu izdavanja takvog jedinog časopisa koji je, uostalom, svojim kvalitetom u potpunosti potvrdio smisao svog postojanja!

PROTIV TRADICIJE

NEMA SUMNJE: imenima maršala Birjuzova i njegovih drugova, među kojima su se neki borili za slobodu ovih, beogradskih ulica, treba obeležiti puteve kojima teče život našeg glavnog grada. Odluci foruma koji je o tome rešavao, principijelno, odista, ne može ništa da se prigovori.

Ali, mora li to da bude nauštrb tradiciji, koju tako malo poštujemo da nam se vrlo lako može dogoditi da ostanemo narod bez tradicije, mora li to da se dogodi jedino na taj način što će se imena nekih, malobrojnih, ulica za koje se vezuje prošlost Beograda, neumoljivo menjati? Mora li, na primer, da se promeni baš ime Kosmajске ulice koja postoji od 1872, u kojoj su nekad bili smešteni prva državna pošta, Beogradsko narodno pozorište „Teatar kod Engleske kraljice“, prvo državno pozorište u kome je prva predstava održana 1868, u kojoj su živeli mnogi pisci, javni radnici, novinari i političari srpski, i koja je, čak, i u literaturu ušla? Da li je i o tome forum koji je donosio ove odluke mislio?

Ne bi li pametnije bilo da je u nekom novozgradenom delu grada taj gest pošte i zahvalnosti primenjen (na Karaburmi, na primer, postoje dve Kamčatske ulice?). Ne bi li lepše i funkcionalniji bilo da se ulice s imenima tragično preminulih heroja nađu u Novom Beogradu kako bi, na tom mestu, mogle simbolizovati obnovu, većitu mladost grada za koju su, nesumnjivo, i oni zaslužni? Pametnije, mislim, pa metnije bi bilo razmišljati n-go, nepromišljeno, menjati!

INSTORIOMANIJA ILI IMPROVIZACIJE O FILMSKOJ BESMRTNOSTI

PRIPREME ZA skromni jubilej našeg dvadesetogodišnjeg posteratnog filmskog razvitka sve više okružuje čudna atmosfera: filmski publicisti, mladi kritičari, profesori, asistenti režije, distributerski savetnici pa i sami autori, svako na svoj način, pokušava da iskaže nekakav privatni sud o istoriji domaćeg filma.

Dok jedni improvizuju eseje, drugi pripremaju antologije, a treći traže tribine i način da njihova reč dopre do što šireg kruga ljubitelja filma. U drugačijim prilikama možda bi ovakve inicijative valjalo podržati ili stimulirati, ali sada? Kako biti susretljiv kada je reč o kampanji i utrkivanju pogotovu što se gotovo niko do sada nije sistematski bavio izučavanjem onog što smo postigli u oblasti filmske umetnosti. Može li se impresionističko beležkanje smatrati ozbiljnim estetičkim analizama? Zar nije pomalo smešno i tužno kada mladići koji nisu videli ni trećinu snimljenih filmova samouvereno daju svoje ocene čak i o onima za koje nisu ni čuli!

Ipak, čini se, najvažnije je to što neki od ovih brzopletih pokušaja unose nespokojsvo među autore, čak i one od kojih u ovom času najviše očekujemo. Jer, kategorički se nastoji da se primene neki demodirani kriterijumi ili uvcene kritičarske sheme, iznalazi na veštački način nekakav kontinuitet modernog filma i slično. Nigde izvorne i originalne misli ili estetičkih normativna, tako da se veoma lako može dogoditi da neko utvrdi kako imamo istoričare, kritičare i profesore ali da nemamo filmova. Ko će onda da bude besmrtni?

P. V.

Na marginama ŠTAMPE

NISKI UDARCI

Božidar BOŽOVIĆ

PONEKAD se sa pojavom koja je, kap po kap, stalno prisutna dogodi ono klasično da se od poslednje kapi čaša prelije. Za to, naravno, ne treba kriviti samo poslednju kap, možda nju i ponajmanje.

Otvorio sam, kao i svakog dana, pred ručak, „Večernje novosti“ i u ponedjeljak, 25. oktobra. I pročitao, pored ostalog, rubriku *Tako reči nezvanično*. I zgranuo se. Od četiri beleške, citiram tri:

Segmi čobek

JEDNA zagovetka:
 ● Zasto opština Sombor ima 7 šofera, kad ima samo 6 automobila?
 ● Tacan odgovor:
 ● Zato što Sombor ima zaslužnog slikara Jovana Kočevića, koji ima vola, a ne voli da šofira.

To je uesnik!

NIJE BASH najsvježija informacija, ali greota je ne zabeležiti.
 Kњиževnik Petar Gudelj najbolje je plašeni naš kњиževnik valda u istoriji. Na Struškim večerima poezije jedna reč plašena mu je 20.000 dinara.

Za honorar od 60.000 dinara Gudelj je pročitao tamo svoju pesmu „**RUKE**“. Donosimo integralni tekst ove pesme:

„Ruco,
 luno,
 ljubavi.“

Škola

ČARŠIJA lansira pitalicu: zasto je kњиževnik Branke V. Radicević postao predsednik bokserkog kluba Crvena zvezda?

I sama odgovara: zato što je od svojih kolega — kњиževnika naučno kako se nekažnjevo mogu zadavati niski udarci.

Nije teško opaziti da ove tri crtice imaju zajednički sadržatelj: odnose se na umetnike. I još jedan, do kojeg vredi pokušati da se dode. Ali da analiziramo smisao ove tri duhovitosti. Da zamislimo, recimo, da ih čita dečak od 14—15 godina, odrastao u provinciji, koji nema gde da nauči više nego što mu sredina pruža, a koji, tek otvarajući oči, posmatra život oko sebe i pokušava da ga shvati, da se u njemu snađe, da odmeri šta je šta i ko je ko u njemu. I koji već može da logično rasuđuje i zaključuje.

Prva beleška. Prvi zaključak: podvlači se da je jedan slikar zaslužan, na takav način da se to pomalo dovodi u pitanje. Može li slikar biti toliko zaslužan da se opština o njemu posebno stara? Očigledno ne, jer se ne ističe da osim slikara, koji ima sopstvena kola i sopstveni benzin, postoje i ljudi iz opštine (predsednik, potpredsednici, načelnici) koji osim državnog šofera imaju i zaista imaju, da ne bude nesporednima) pravo da se koriste i opštinskim kolima i benzinom.

Drugi zaključak: strašno je kako kod nas umetnici vršljaju: jedan slikar može da isteruje čef i da ne vozi sam svoja kola, jer, eto, ne voli da vozi. Ne kaže se da je tome slikaru dosta godina i da će pre biti da nije u pitanju čef nego potreba. Pogotovu se ne kaže da je taj slikar jedan od najvećih živih i da bi ga trebalo, kao još jedan broj ljudi iz raznih oblasti umetnosti, nauke i drugih delatnosti, tretirati kao nacionalnu veličinu.

Što je najlepše, svemu tome treba dodati da onaj ko pravi ovakve duhovitosti ne ume čak ni da razlikuje slikara Milana Konjovića od reditelja Jovana Konjovića.

Druga beleška. Pesnik Petar Gudelj je „plaćen“ sa 20.000 dinara po jednoj reči. Prvi zaključak: pesnici su dobro plaćeni, preplaćeni. Drugi zaključak: poezija se, za razliku od sira i krompira, meri samo količinom, a ne i kakvoćom (umesto da je obrnuto). Irelevantno je to što su i najveći pesnici znali da napišu pesmu od jedne strofe. Irelevantno je i to što su navedeni stihovi

Gudeljevi briljantna, meni čak potresno sažeta, kristalna lirika. Da pišem o tome dalje nije red, jer ni dok sam pisao kritiku, za stihove se nisam smatrao kompetentnim.

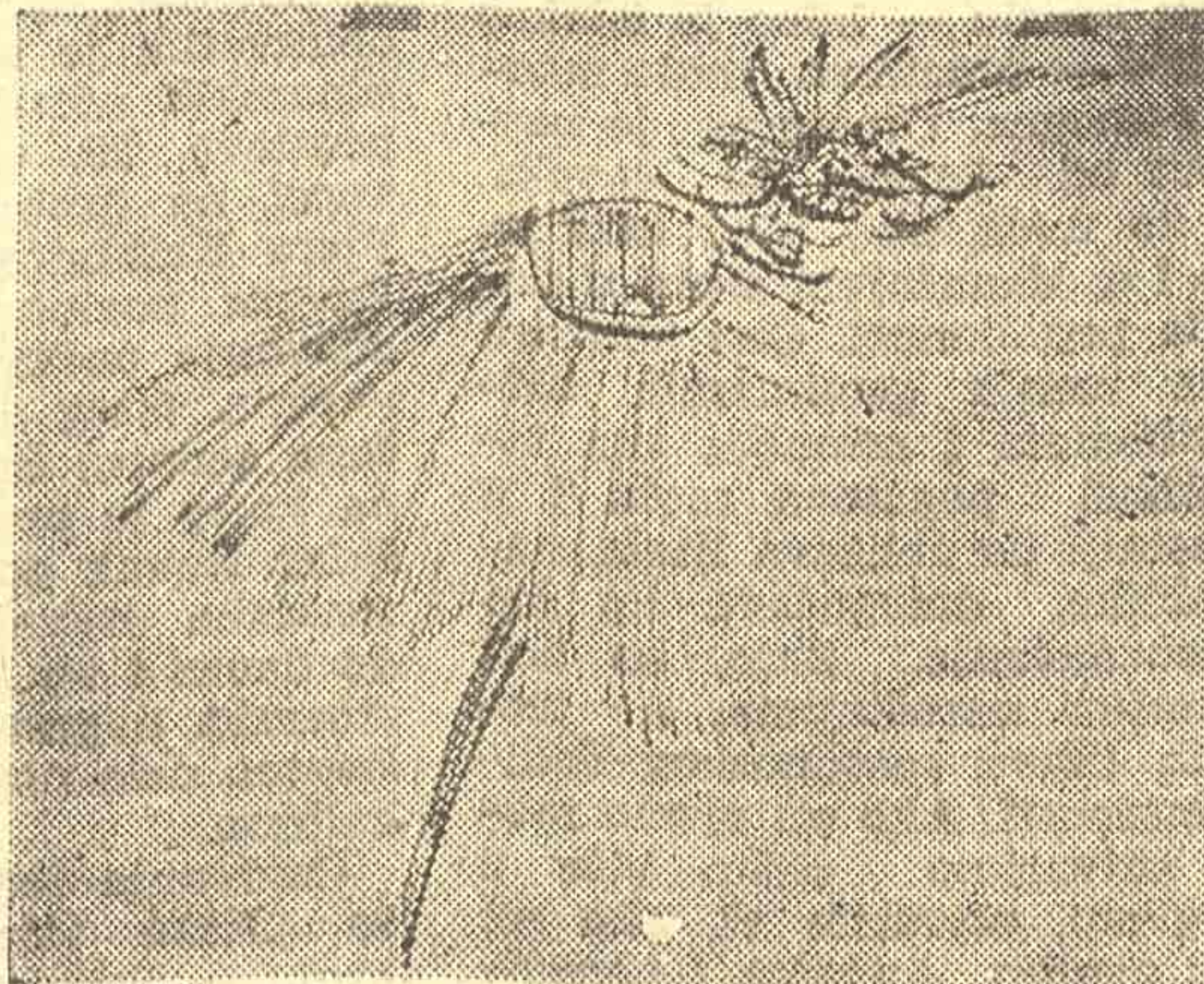
Treća beleška. Prvi zaključak: kњиževnik Branke V. Radicević je postao predsednik jednog sportskog (bokserskog) kluba, a to treba smatrati neprihvatljivim i pitati se zašto, i kako to, zaboga, da neko side s uma i jednog kњиževnika izabere za predsednika jednog sportskog kluba (kad bi, valjda, bilo logičnije da je obrnuto). Drugi zaključak: od kњиževnika se može naučiti kako se nekažnjeno mogu zadavati niski udarci. Baš od njih. Ni od nes. novinara, ni od apotekara, ni od društvenih funkcionera, ni od fudbalera, ni od advokata. Mladi ljudi, pazite šta radite! Nemojte se ešeti učiti od takvog sveta kao što su Njegoš ili Andrić, ili Kočić, ili Prešern ili Veljko Petrović ili Vasko Popa.

Dovoljno je. Dovoljno zato što ove infamije nisu izuzetak (opet, ne mislim da je to privilegija ovog lista ili ove rubrike), nego pravilo, sve češće. Treba se setiti bilo kojeg od bezbroja viceva u raznim našim listovima, nekih ispada u „*Ježu*“ (koji, uz izvinjenje kolegi iz susedne rubrike, a po mome skromnom mišljenju, u celini ne zlobno ali ipak preterano insistira na šalama i dečkanjima na račun umetnika i kulturnih radnika), nekih zlu-rada vodenih anketa i drugih senzacionalističkih poduhvata u večernjoj i takozvanoj revijalnoj štampi, svakodnevnih jevitinji, i gorih nego to, napisao oko televizije u sličnim listovima. Sve to stvara duhovnu klimu, sve to pomaže da se svest našeg čoveka, i što je naročito važno, naše omladine, formira tako kao da među umetnicima treba tražiti dangube, kapriciozne precioze, neopravdano obogaćene mangupe, ljude čije je prevashodno zadovoljstvo i preokupacija pravljenje intriga i podmetanje drugima. Kao da su, tojest, neki pojedinci među ovim svetom (kao i među drugim) pravilo, a ne izuzetak. I kao da je ono što oni rade u ovom društvu sporedno, a ono drugo glavno.

U svemu tome čovek mora da se zapita ko će se boriti za poštovanje vrednosti u ovom svetu koji nas okružuje, svih vrednosti, etičkih kao i materijalnih (vidi izlaganje I. Andrića na otvaranju Univerziteta u Nišu), ako ne štampa. Jer šta ostaje ako se ona, koja bi morala biti njen deo, ruga sopstvenoj kulturi i izjednači sa (vidi poslednju belešku) — čaršijom? Daleko sam od shvatanja da kultura u punom smislu te reči, dakle i umetnost, treba da ima u našim praktičnim tegobama materijalne ili druge privilegije, ili da je neprikosnoven. Ali jednu privilegiju bi morala imati: da je svi, a naročito mi, štampa, štitimo od nedoučenosti, neskrupuloznosti i primitivizma, tojest od nekulture.

Ceterum censeo

Za ljubitelje poslastica citiram (a povodom svog napisa u prošlom broju) dva naslova, po jedan sa prve stranice „*Politike*“ i „*Borbe*“: Nadnaslov — *Situacija u Indoneziji*; glavni naslov — *Sukarno: Pokušaj državnog udara — normalan incident*. Nisam pogrešio: ovo su dva naslova. Tojest, identični u oba lista. Identični i po trapavosti. I po naopakom smislu koji kazuju. Nazdravlje.

VINJETE BRANKA OMČIKUSA

Onako izgred

Ljubiša MANOJLOVIĆ

Ko pogreši

U **FABRICI TELEVIZORA** „Rudi Čajevac“ u Banjaluci izgleda da su pronašli jedan od pravih načina da više proizvode i više para primaju. Na zborovima radnika usvojeno je načelo: ko pogreši neka greške, brate, ispravlja o svom trošku. I posle toga u „Rudi Čajevcu“ se doista manje greši. Banjalučki novinar H. Husedžinović javlja: „Od kako se zna da će kontrola sve neispravne prijemnike vratiti radnicima sa trake da ih dovedu u red posle radnog vremena — u štimeraž odlaze samo ispravni televizori.“

Ako je načelo da radnici smi plaćaju svoje greške toliko dobro — a očigledno jeste — zašto ga ne bismo primenili mnogo šire? Što da od nje ga imaju koristi samo u Banjaluci, samo u „Rudi Čajevcu“? Jer svi bismo mi voleli da više proizvodimo, i da primamo više para, pa za te pare i više kupujemo.

Svedoci smo mnogih skupih grešaka.

Mi smo rast naše privrede nazvali burnim. Izraz je tačan, on odgovara stanju stvari. Samo, u buri smo s časa na čas gubili vesla, pa nam je brod plovio i kuda ga ljudi vetar povuče. Puno ludih vetrova. Možda zato danas imamo, na primer, i tolike fabrike u koje je ugrađeno mnogo cementa i gvožđa, a malo pameti. To, i slične stvari.

Malo znamo ko je ovakve svoje greške plaćao. Onako iz svog džepa, kao u „Rudi Čajevcu“. Da li je kome pogrešiocu zato obran šljivar ili, za naknadu štete, prodato sve što ima, i stilska trpezarija, i gliser, i vila na moru, i sve njegove školske knjige (bukvar, poznavanje prirode, računica za četvrti razred osnovne škole)? Ili treba, kao društvo, da se naplatimo tako što će nam tvorca krupne greške vraćati dugove kroz nove dane i nove noći svoga cenjenog rada.

Radom se sigurno može mnogo ispraviti.

Samo, u onim važnijim i za celo društvo zato skupljim poslovima, možda nije uvek nužno da određen čovek provodi u radu dane i noći. Možda je za takvu stvar katkad potreban samo jedan sat. Ali ne — njegov.

Pitanje higijene

ČESTO SAZNAM da je neko stradao zbog svoje pravedne kritike. Jednostavno, najure ga sa posla. Neka taj nađe drugo mesto, pa neka tamo kritikuje koliko hoće, jer kritika je, kao što znamo, korisna stvar i potrebna za društveni razvitak.

Tako otpušteni kritičari obično i rade. Traže drugo mesto, polome noge tražeći ga. Ali, ako ga najzad nađu, dignu ruke od svoje misije. Ne moraju stalno, imali su toga zadovoljno, neka još ko zablista na svetloj rampi kazivanja društvene istine. Oni sami počnu da čute. Prave se da ne vide što vide.

Ima, međutim, strpljivih kritičara koji u sistemu socijalističke demokratije veruju mnogo dublje. Takvi se ne predaju olako nego se dalje bore. Žale se svim mogućim zvaničnim čuvarima našeg socijalističkog morala i oraniocima socijalističke pravde. To su tačke koje, po pravilu, i ne zataje. Čovek koji je u svom preduzeću nekoga opravdano kritikovao pa samo zbog toga bio izvučen iz društva, zataje crno na belo da je bio u pravu. Dobije i još crnje na beljem kojim se moćnicima u njegovom preduzeću nalaze da čoveka prime natrag.

Tu bi trebalo da bude kraj priče, ali nije. Moćnici u preduzeću se malo promuce, pa izmisle hiljadu i jedan razlog za neizvršenje naredbe, uhvate se za ruke, naprave gvozdeni lanac. Alal mu vera ko ga prekine. Ne može ni žalilac na nepravdu. Zaleti se jednom, zaleti drugi put, a lanac se sve više zateže. Pri nalletima čovek udari i nekoliko puta glavom o zid. Ništa. Posle ide ponovo čuvarima naše pravde, priča kako se proveo, pokazuje čvoruge. Oni mu još jednom daju za pravo. On još jednom uzme da se zaleće na onaj obruč... I još jednom... Tako dok...

... Dok čovek koji u neke naše stvari veruje dublje i sam ne posustane i počne u njih da veruje — pliče. Dohvati se najzad i on bilo kakvog hleba, ako se uopšte dohvati, živi i čuti u svom pličaku. Jer, i u pličaku se može živeti.

Samo, kako čovek u pličaku da se — okupa?

Dva načina

DVA CARA nisu volela da slušaju glas naroda. Jedan car je milionima ljudi začepljivao usta, i to ga je stajalo mnogo napora.

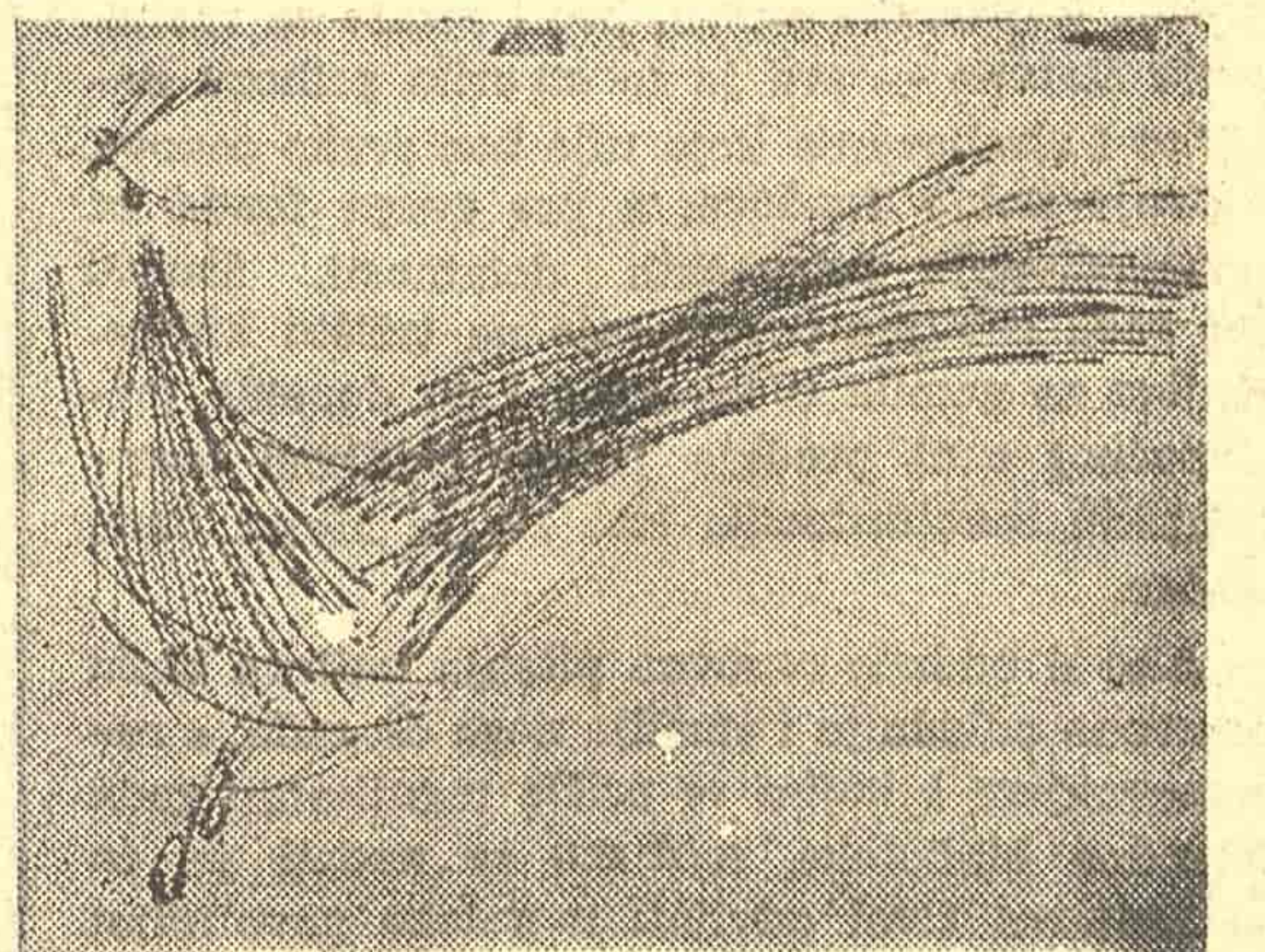
Drugi car je bio car racionalizator. Taj je zapušavao samo — svoje uši.

Onako uzgred

HTEO SAM da mu kažem:

— Sramota je to što činiš!

Hteo sam, ali me bilo — sramota.

KNJIŽEVNE NOVINE

MISAO DA se razvitak naše savremene poezije u izvesnom smislu podudara s razvitkom našeg savremenog društva, koju je Dragan M. Jeremić istakao u predgovoru izabranoj poeziji Dušana Kostića, danas je uglavnom opšte prihvaćena. Jeremićeva misao da se u poeziji Dušana Kostića ta podudarnost najviše ogleda i da su izvesne etape kroz koje je prošla poezija Dušana Kostića, ili koje je poezija Dušana Kostića oličavala, karakteristične za razvitak naše savremene poezije, takode se može prihvatiti. Prelomne godine u razvitku našeg društva ostavile su vidnog traga u poeziji mnogih pesnika, ali je poezija Dušana Kostića karakteristična no svom širokom rasponu od socijalne poezije do intimističke poezije.

Ako bi se razvitak naše savremene poezije sagledao i predstavio po tematskim obeležjima, onda bi se u tom razvitku moglo uočiti nekoliko karakterističnih faza: *faza socijalne poezije* (teme koje uslovljava svest o klasnoj borbi i klasnoj nejednakosti); *faza ratne poezije* (teme koje nameće rat i inspiriše rodoljublje i vera u mogućnost ostvarenja novog društvenog uređenja); *faza poezije stvaralačkog rada* (teme koje inspiriše svest o oslobođenom čovekovom radu, o izgradnji klasno pravednijeg društva); *faza poezije unutrašnjeg prostora* (teme koje nameće saznanje o postojanju posebnog unutrašnjeg čovekovog prostora, koji nije uslovljen, ili bar nije neposredno uslovljen društvenim uređenjem i u kome vladaju posebni zakoni psihe; u kome se otkrivaju neoznata čovekova lica i nalazišta); *faza objektivne poezije* (teme koje inspiriše svest o istorijskoj perspektivi i istorijskom medijumu čovekovog postojanja, svest o tradiciji, nacionalnoj, kulturnoj, književnoj, svest o vremenu i mogućnosti stvaranja viših duhovnih vrednosti, svest o potrebi sublimacije, racionalizacije i simbolizacije).

Poezija Dušana Kostića oličava tri faze u razvitku naše poezije: fazu ratne poezije, fazu poezije stvaralačkog rada i fazu poezije unutrašnjeg prostora, u jednom njegovom vidu. U onom smislu u kome je karakteristična za ove tri faze naše poezije, poezija Dušana Kostića nije karakteristična za fazu socijalne poezije. Izgleda mi da se Kostić kao pesnik formirao tek u ratu i da se o estetičkoj vrednosti njegovih pesama može govoriti počevši tek od njegovih ratnih pesama. Izbor Kostićeve poezije u ovoj knjizi, koji je Dragan Jeremić izvršio rukovodeći se isključivo estetičkim kriterijumom, a u koji nisu uključene

Sudbina intimističke poezije

Dušan Kostić:
„PJEVAM ZEMLJU“,
Grafikički zavod, Titograd 1964.

Kostićeve pesme socijalne inspiracije, takode upućuje na takav zaključak.

Ali izbor Dragana Jeremića upućuje na razmišljanje o još jednom mogućem i dalekosežnijem zaključku. Van sumnje je da Kostićeve pesme koje su nastale u ratu i godinama neposredno posle rata do'aze u red boljih pesama faze ratne poezije i faze poezije stvaralačkog rada. Po svojoj angažovanosti u revoluciji i u izgradnji zemlje i novog socijalističkog društva Kostićeva poezija je bila veoma izrazita, u svojoj veri u pobjedu novih moralnih vrednosti i u svom uverenju da poezija doprinosi pobjedi tih novih vrednosti, poezija Dušana Kostića je bila krajnje iskrena, a patos, zanos, vera i optimizam njegovih pesama deluju uverljivo. Ipak, u izboru Dragana Jeremića Kostićeve pesme tog nadahnuća ocenjene su kao estetički manje vredne. To upućuje ne samo na zaključak da ratni uslovi nisu omogućili, sem u izuzetnim slučajevima, stvaranje estetički vrednije poezije i da angažovanje poezije u neposrednoj izgradnji društva i inspiracija radom nisu estetički stimulativni, već da su ti uslovi i takva inspiracija trajnije uticali na razvitak pojedinih pesnika.

Prelom u poeziji, odnosno prelazak iz faze poezije stvaralačkog rada u fazu poezije unutrašnjeg prostora bio je, kao što je poznato, karakterističan za pojedine pesnike, naročito

za one koji su u društvenoj angažovanosti poezije išli najdalje i za koje je inspiracija stvaralačkim radom i izgradnjom novih društvenih odnosa bila sveobuhvatna estetička formula. Prelom se kod tih pesnika zbija do kraja, oni su počeli stvarati poeziju unutrašnjeg prostora, ali su prelom i prethodna faza na njihovu poeziju ostavili trajan pečat. Za mnoge pesnike, a mnogi od njih kao pesnici više ne postoje, promena inspiracije i prelazak s jednog poetskog plana na drugi dobili su obeležje ličnog razočaranja.

I u poeziji Dušana Kostića prelom je vidan i prelom trajno određuje razvitak njegove poezije. Melanholičan i elegičan ton svojstveni su i ranijoj Kostićevoj poeziji. Slika prirode uvek je podsticala njegova osećanja, a lirski doživljaj sveta njegov je autentičan doživljaj. Po svojoj prirodi Kostić je introvertovana pesnička ličnost, podložan intimnim raspoloženjima, pesnik prevashodno intimnih preokupacija. Jeremić je u pravu kada tvrdi da je u osnovi Kostićeve inspiracije neposredan doživljaj i emocionalna reakcija. U Kostićevoj poeziji ne oseća se distanca prema doživljenom i izosećanom. Čak i u njegovim lirskim slikama prirode i gradova naše zemlje momenat distance i objektivizacije je odsutan. Jeremić je u pravu, takode, kada Kostićevu poeziju određuje kao poeziju romantičarske inspiracije, ali inspiracije

u kojoj prevladavaju intimal tonovi i subjektivne impresije. Ničeg od romantičarskog imaginativnog poriva za većnim i apsolutnim nema u Kostićevoj poeziji.

Kostićeva poezija je u tradiciji naše intimističke lirike, u tradiciji poezije Branka Radičevića i Miloša Crnjanskog, ali više po uticajima nego po obogaćivanju te tradicije. Samo u nekolikim pesmama („Sledena tišina Visitora“, „Balada mene kraj mostova“, „Jedno jezero spava“) Kostićeva poetska ispoved izražava egzistencijalnu čovekovu situaciju. Evokacija detinjstva u pesmi „Sledena tišina Visitora“, koje je poetski subjekt doživeo u prirodi, a kojem se vraća prostorno i vremenski, doživljuje se kao duboko emotivni sukob urbanog i rustikalnog u savremenom čoveku:

Što boli tišina ova, što boli taj mir, taj korak šaptav zvijezda snenih! Na rastanku, rodni grade, molim, da se poljupci vrata, meki; da prebolim tugu sokaka, tvojih, svetlih; da zagrlim, da ispijem miris livada pokošenih. Kaplje, kaplje noć. Psi laju.

Ah, sam sam i pust sam u zavičajul...

U ostalim pesmama Kostićeva poezija privlači neposrednošću, toplinom, iskrenošću, usfrentalošću emotivnog bića. Ali nedovoljnost tih poetskih kvaliteta, iz današnje perspektive, isuviše je očigledna.

Kao pesnik Kostić je trebalo da se bori sa zamkama ispovednog i intimnog, da teži racionalizaciji i simbolizaciji, da neute i razvija misao. Ali u određenim okolnostima intimo i ispovedno izražavanje su kao sasusena, kao formula za prevladavanje opšteg i patetičnog. Umesto da intima raspoloženja osvajaju u onim intimnim i kontekstu i široj perspektivi, da sublimiraju lična raspoloženja i simbolizuju subjektivno ja, Kostić je potencirao lično i ispovedno, pretvarajući svoju poeziju u ličnu ispoved. U određenom trenutku takav je postupak mogao izgledati celishodan, omogućavajući određene poetske rezultate, ali je i zatvarao vrata za trajnija poetska ostvarenja. Racionalizacija i simbolizacija intimnih raspoloženja i preokupacija mnogim se intimističkim pesnicima nameće kao imperativ. To je i prava mogućnost za pročišćenje i obnavljanje intimističke tradicije u našoj poeziji.

Aleksandar Petrović

PROŠLO JE VIŠE od dve godine od prve knjige Vladimira Bulatovića-Viba; sada je pred nama druga sveska satirinih tekstova ovog zanimljivog mladog pisca. U međuvremenu je „Budinik“ odzvonio jasno i glasno kroz našu javnost, pa se pretvorio i u vispreno i maštovito realizovanu pozorišnu predstavu, koja je, u izvesnom pogledu, imala i više uspeha od same knjige na kojoj je građena (da li mi zaista imamo i danas više smisla za usmenu književnost, a osobito za usmeni vic? Pitanje nije nezanimljivo).

U međuvremenu se situacija sa ovom vrstom literature kod nas nije bitno izmenila. Knjige ovog žanra podjednako su retke, gotovo da ih i nema. Humor i satira ostaju u okvirima specijalizovanih a malobrojnih humorističkih listova i rasuti po stranicama dnevne i nedeljne štampe. I to humor i satira vrlo niskog nivoa, osim retkih izuzetaka. Ono što vredi što je brifko, a pismeno i duhovito. Konačno se pretežno vezalo za dva moderna medijuma, radio i televizije (još jednom: po načinu percepcije — usmena literatura). Zastavu satire trenutno drže najviše i najčvršće Radivoje-Lola Đukić, koji je stekao atribute nacionalne institucije, i nešto manje poznati, jer je sasvim izvan svestosti reflektora štampe, Stehadin-K'ra Stan-ković urednik i najčešće jedini autor beogradskih radio-emisija Vesele večeri.

Tako se i posle dve pune godine Vīb tavlja kao usamljena ličnost u jednom rodu literature. Još uvek izvan klasičnih kategorija humorističke literature i dalje od drugih drugačiji, dalje sebi sličan, ali ne i istovetan sa onim Vibom od pre dve godine.

Vibove su crtice, uglavnom, probrane iz „Političke“ u kojoj on redovno saraduje. Pisane za potrebe lista, pod pritiskom obaveze novinara da određenog dana, ili određen broj

Kroz prizmatičko oko satire

Vladimir Bulatović-VIB:
„MENJAČNICA IDEALA“,
„Kultura“, Beograd 1965.

puta u mesecu, po svaku cenu preda rukopis, i ovako probrane pomalo su neujednačene (što je bio slučaj i sa „Budinikom“). Nema, međutim, pisca, ni pripovedača ni pesnika, pa ni humoriste, koji sve što napiše može da nadahne istom merom vrednosti; kod ove vrste literature gde sve zavisi više od lucidnosti, oštromlja i nadahnuća za obrt, nego od čisto literarnog napona, ponajmanje se može očekivati proza apsolutno ujednačene vrednosti. Vīb ni donji nivo njegovog sabranog materijala nije takav da bi bio bez dovoljno i vrednosti i društvene ostrice. Veća mu je mana — jednolikost žanra, koji je od prošle knjige sužen i koji bi, pored ostalog, verovatno onemogućio,

ili bar uveliko otežao, pretakanje ovog materijala u druge izražajne oblike, kao što su scenski. Od znatno šireg broja formi ostale su samo crtice približno iste dužine, persiflaže ili parodije-basne, kod kojih, uostalom, forma ima najmanje značaja, jer je suština ono što je bitno. A to i jeste jaka strana ovog humoriste: njegovo viđenje naših mana, mitomanija, manija i manira. Njegovo prizmatičko oko koje razlaganjem viđenog sveta na ono što u njemu jeste i nije pozitivno, i nagomilavanje negativnog pred krivim ogledalom, da bi bilo jasnije koliko je monstruozno i ujedno groteskno — to je Vibovo polje rada. Apsurd građen na surovoj realnosti birokratskog i malo-

građanskog polusveta, bez obzira na njegovo mesto na prečutno usvojenim hijerarhijskim lestvicama. Generalizacije otrane preko granice stvarnog i mogućeg, ali građene od vrlo opipljivih cigala, od kojih svaka vrlo bolno pogada žulj. Svojevrsna fenomenologija taloga svake vrste, ružnog i izmešanog, uzmućenog vrtlogom jedne revolucije. Cesto vrlo uspešno i kao sknelno oštro razvoličavanje one truleži koja se javlja i na zdravom telu (flavoratore i bi-rokracija. Malo goli snob. Pismo iz koleđaša), makar ta truleži bila i netipična i pomalo pod lupu stavljena.

Ova Vibova knjiga otkriva i njegove slabosti, možda i više nego prvva. Te su slabosti, kako smo videli, jednoličnost manira i kratkoća daha. Jednoličnost manira je svakako posledica opterećenosti ovog čoveka koji je po vokaciji pisac, a po realnoj profesiji novinar dnevnog lista. Onaj ko je pisao, redovno, ovakve tekstove, pa i one manje teške po formi, kao što je nekavi dnevni komentator na televiziji u društvu, zna koliko je nervni i psihčki napor stvarati uvek novu temu i ideju, a da to nije kolešta, koliko čoveka sterilizuje pomisao da je sutra rok za predaju rukopisa u štampariju. No to nije i opravdanje: nisc od vrednosti retko kad da nisu stvarali u velikama koje im stvaralački rad samo otežavalo.

Druge Vibova mana, kratkoća daha, je možda posledica njegovog shvatanja ove faze savstvenog razvoja. Bilo bi dobro da je tako. Jer pisac ovog talenta, ako poseduje još jedan da se kroz tekst približi svetu kakav neposredno je jeste, i ako zna da stvara konstruktivnu u kojoj se neće videti skele autorove sheme, mora dati i nešto što će biti još više literatura, a ne manje satira. Koji rod literature, ili koji rodovi, nije od značaja.

Božidar Božović

NE POZNAJEM KAROLJA AČA da bih mogao da ustvrdim: evo pesnika kod čijih pesama je sasvim izvesno da odgovaraju prirodi svog autora, kod kojih je dovoljno ma koji stih pročitati i pomisliti da ga je mogao napisati baš takav čovek, kod kojih, najzad, jedinstvo pesnik-pesma nikad ne dolazi u sumnju. Da je tako mogu samo da odavno nisam pročitao pesničku zbirku koja je, ne samo po tonu, po spoljašnjim karakteristikama, po obelodanjenosti emocionalnoj temperaturi, već i po jednom dubljem unutrašnjem smislu, toliko odgovarala značenju naslova. Odišta, čovek počinje da se priseća reči onog velikog pisca koji je govorio da su mu sasvim dovoljni unutrašnji ncmir i nered i da nema potrebe da ih svojom spoljašnošću iskazuje. U naše vreme, u vreme krajnosti, koje, uglavnom, favorizuje dve vrste pesništva — posredno, enigmatično, komplikovanim verbalnim spoznavanjima koji traže izuzetan napor duha da bi se u njegovo značenje prodrlo, izraženo, i sasvim suprotno, glasnogovorničko, bukvačko, revolucersko, potrebama masovne komunikacije podređeno, na šok metaforama počivajuće — takva je koncepcija odista retkost.

Pesma umesto tišine... Sasvim je jasno već iz ovoga da Karolj Ač nije neki revolucionarni pesnik, niti to želi da bude, a kad pročitamo njegovu zbirku uverićemo se da će on još manje biti onaj centar glatke površine od koga će se koncentrični krugovi uticaja neumoljivo širiti.

*Sem Madara i Kineza, ako se ne varam, niko ne piše prvo prezime pa ime i, pošto je prevod u pitanju, nema nikakvog razloga da na našoj knjizi stoji, ako stoji, Ač Karolj. Tada bi trebalo pisati i Petefi Sandor i Attila Jožef i Radnoti Miklós... a mi tako ne pišemo!

Ka sublimnim istinama

Karolj Ač:
„PESMA UMEMTO TIŠINE“,
„Prosveta“, Beograd 1965.
Prevode autora prepevao Ivan V. Lalić

On, uopšte, nije pesnik koji se bilo čime nameće. Veoma teško bi, čak, bilo izdvojiti neki stih, ili stihove koji označuju izvesnu misaonu sintezu, jer će nam se uvek činiti da ga u potpunosti ne reprezentuju, da su nam se oni pravi stihovi koje smo hteli da citiramo nekako izmisljili, da onome ko ih bude u j fragmentarnoj formi pročitao neće reći ono što su nama rekli ili cno na šta su nas podstakli da mislimo. Kao da se njegov poetski fluid kreće među rečima, koje su tu samo kao svetlucavim fosforom obeleženi pučokazi, kao da ih obavija i kao da u toj celini — u svetlosti koja se u izmaglici nazire — treba tražiti i nalaziti prave vrednosti ovog pesništva. No, da ovo ne bi bilo pogrešno shvaćeno: problem komunikativnosti u ovog pesnika uopšte se ne

postavlja; ako je i metaforičan to su direktne metafore, ako je i posredan dovoljno je sugestivan, ako i formira izvesnu fikciju čitalac nema teškoća da u nju proдре. Pa ipak, ne treba grešiti: Ač nije isuviše jednostavan pesnik. On je, jednostavno, pesnik koji tako nenametljivo govori da nam se, nenaviknutima, čini da isuviše malo kaže. I tu, neizostavno, grešimo. Jer, njegova je poezija poezija čistog, uskladenog i ugladenog, najčešće rimovanog govora, ali govora koji se ne uklapa u statične misaone konstrukcije i sheme, već se po produženjima koja se u čitaocu kristališu razliva, preliva i zahvata mnogo prostora: je duhovne i emocionalne sfere no što se to u prvi mah čini.

Reklo bi se, takode, u prvom trenutku, da je u pitanju posve tradicionalni pesnik. I taj je utisak površan jer se njegova tradicionalnost, bez obzira je li reč o pridržavanju strogih metričkih formi ili o slobodnom stihu, ogleda u potrebi za disciplinom duha i reči, a ne u koncepciji života i u njegovo izražavanju. Po toj, suštastvenoj, unutrašnjoj osobenosti on je u potpunosti modern pesnik, on emituje duh i probleme svog vremena u istoj onoj meri u kojoj se bavi i takozvanim većnim i opštim pesničkim temama. Ali, bilo šta da je u pitanju, bilo koji predmet, pesnikova intonacija ima jednu šarmantnu prirodnu podignutu na onaj umetnički nivo koji svaku patetičnost u potpunosti odbija. Otud, kad ovaj pesnik kaže: život, ljubav, poezija, smrt — tu nema nikakvog podignutog tona, tu nema preteranog davanja značaja svojim rečima, i osećanjima, tu nema krajnosti koje mogu da ošamuće čitaoca. Svaka pesma odiše osećanjem za meru koje se, opet, uklapa u jedno opšte osećanje blage, humanističke skenpe. Skeenpe koja proizlazi iz poznavanja života, iz ljubavi prema njemu, ali ne iz njegovog negiranja.

Tako su pesme u ovoj knjizi, koja obuhvata izbor iz nekih petnaestak godina stvaralaštva, raspoređene po ciklusima koji treba da predstavljaju nekakvo tematsko jedinstvo, veoma je teško pronaći pesmu koja se zadovoljava samo jednim smislom, samo jednim značenjem. Gotovo nikada pesnik ne dopušta da njegova pesma bude dovršena u klasičnom smislu te reči. On nikada ne propušta da razgovesti, sugerise na i da naglasi da život za njega nije samo jedan tok stvari i događaja, samo jedna sfera duha ili emocija, već čitav jedan mali čovekov kosmos, ne

Nastavak na 4. strani

Bogdan A. Popović

zamisliv bez utiška punoća, mnogostrukosti, preplitanja, dinamike i dramatičnosti.

Kako je teško pesnik biti, glasove sveta u sluh sliti, i nemoj stani jeziku dati, u svaku reč svim bičem stati.

(„Pesnik“)

Zbog toga i nije čudo što je, na primer, pesma „Svest“ od ciklusa „Pesnik“, drama stvaralaštva u istoj onoj meri u kojoj je istina o životu i životni kreda čak, i što pesma „Traženja“, iz ciklusa „San i uspomena“, govori o životnom iskustvu pesnikovom koliko i o delikatnosti stvaralačkog čina. Pršavši jednu višestruku evoluciju i duhovnu i stilsku, ka usavršavanju svog postupka, imajući neprestano na umu pravu, neidealizovanu vrednost života i pesničkog stvaralaštva, ovaj je pesnik dostigao visok nivo umetničke zrelosti. Prateći njegov rat od mladilačke nadahnutosti, od verbalnog oblija, od potrebe da se, aktivnim učešćem u njemu, svet popravi

...Onda uzetiš, do oluje ako uzleće oko, do visokog sprata gde dah gomile zastavu je tako, gomila što te bez pitanja hvata i sobom vuče. Svrava čudnovata: kočnica, zatim valjak, teško relo što brdi zenčić, planine lomata; no, zašto čovek znači tako malo?

I oko već ti samo motri tako, i premda um ti reči jedva shvata „živeo“ vičeš, galamiš ovako, u mozgu zanos prš i k'ranata, širinu neba srce ti zabvata, u teba sve bi večro jutro stalo — ruke ti grle poput r'rt'm'a'a; no, zašto čovek znači tako malo?

Posveta:

Svete, u tebi pesma čudnovata postaje dečak što se zadržalo i stalno pita, od sata do sata: no, zašto čovek znači tako malo?

(„Moderna balada“)

— do stvaranja svesti o njegovim bitnim osobenostima, do asketske jednostavnosti, elipičnog i višeznačnog izražavanja

Prekinuta kičma naprsle trstike blag tupi ugao geometrija smrti. Četiri pršljena navise: jedno mora se jedno što da ne jedno za inat jedno svejedno. I toliko naniže: jedno svejedno jedno za inat jedno što da ne jedno mora se. Četiri zelena, četiri žuta, jedan crn.

(„Geometrija uz jezero“)

— upoznali smo se sa usponom jednog darovitog pesnika koji nije gubio vreme i čija je kreacija ka veoma sublimnim istinama o životu, obavijenim pravim prečkim vrednostima, garantovano već i onim što je čudno stvorilo.

Mogu, naizred, samo da poželim da, u našim uslovima, regionalni komitet izdavačke komisije ovaj pesnik pise i njegova sporedna situacija manjinskoj misli, ne budu ugroženi i njegovog regionalnog značaja. Da se tako ne dođe i na svaki način da pomoći i ovaj „moderndi“ i izdavački poduhvat „Prosveta“, u potpunosti učešćem prepjevima viđenog Ivana V. Lalića.

Bogdan A. Popović

IZLOG KNJIGA

Miodrag Mladenović:

Vedra šuma

„Mlado pokolenje“, Beograd 1965.

KNJIŽEVNI KVALITET ove zbirke pesama koji odmah pada u oči, koji bi se najmanje očekivao kad su teme o kojima se u njoj govori tako raznorodne i kad je to prva knjiga jednog pesnika, jes e ujednačenost. Miodrag Mladenović je, i kad se tiče stila, i kompozicije efekata i, uopšte, građenja svake pesme, bilo da je u njoj reč o pejzažu, o godišnjim dobima ili o prirodnim pojavama, bilo da su u pitanju fiziološki, emotivni ili psihološki efekti, istorijski likovi ili slike istorijskih događaja, ostao pribran i nezavisan. I upravo kad je iskušenje bilo najveće, on se najmanje udaljio od svoga mantra i, istovremeno, stvorio najkristalnije stihove opevajuci Mišar. Taj mišarski istorijski momenat je svojom epikom herolikom prosto mamio visoke oktave i vodopade reči. Mladenović je ostao priseban:

„Sad je pozno i miš pretrča Mišar, otašte rupe prazne, samo rda sahranjuje nemir.“

On, gotovo uvek, tako ekonomično izražajnim sredstvima da svoju impresiju dovede do stepena stvarnosti ili, možda tačnije, da tu impresiju učini jedinom stvarnošću. U osnovi njegove pesme je, svakako, realnost oblika i odnosa među njima, tu su svi gotovo impu'ni, smetnje i nečade naše svakodnevnice. Ali ako bi došao s nekog drugog sveta pa, na osnovu Mladenovićeve knjige, pokušao da rekonstruiše ovaj naš svet, čovek bi dobio jednu prilično mračnu i tešku sliku. Da bi sagradio svoj poetski svet Mladenović je najpre razgradio ovaj realni. U stvari, njegova je poezija jedna svojevrsna komparacija između tog objektivnog materijalnog sveta i njegove projekcije na pesnikov duhovno-emotivni svet. I kad je narativan, i kad je ganut, i kad sebi postavlja praktična životna pitanja, čak i kad nešto opisuje, Mladenović se koristi tehnikom odsjaja jednih značenja na druga i tako dobija nov kvalitet, višu kinetiku i šire razmere materije koja ga intrigira.

Stoga, prilično je teško utvrditi dokle reč svojom osnovnom masom čini stih bogatim i plodnim a kad kontekst stiha proširuje njeno osnovno značenje. Simptomatičan je u tom smislu, recimo, odnos naslova i teksta pesme. Ako je, na primer, u pitanju „Pesak“, tu su svi materijalni elementi od kojih je i pomoću kojih je nastao taj oblik materije. No ni malo nisu beznačajniji ni iracionalni elementi čovekovog življenja vezani za pojam peska i, s jednjene, ni u jednu stvarnosnu celinu, oni prvima daju izuzetaj značaj i smisao. Počev od „snova mahovina“ i „okovanih žena“, za pesak su vezane „gole devojke“ i „otac koji je otišao u prostor“, a sve je to obavljeno „vazduhom ljubavi“.

To je, izgleda, ona čarolija umetnosti koja u najsvakodnevnije običnim stvarima otkriva čitave prostore, značenja i značaje, na prvi pogled (za običan pogled) skrivene. Tu se (najbolje) pokazuje pesnička perspektivnost autora ove zbirke.

Stanojlo Bogdanović

Tajna prepiska Čerčil-Staljin

„Epoha“, Zagreb 1965; preveo Branko Bucalo

TESKO JE PRETPOSTAVITI da za is'oriju međunarodnih odnosa za vreme drugog svetskog rata postoji knjiga koje je značajnija od ove. Prepiska između Staljina i Ruzvelta ili Ruzvelta i Čerčila može biti

autorov lični kontakt s ovim velikanima. Zato ovi radovi imaju, pored toga što su svedočanstvo jednog uzburkanog vremena, još i vrednost kao izvor poneke katkada dragocene istorijske činjenice. Takav je, na primer, članak „Anatol Frans i revolucionarna ideja“, u kome je Kašen pomenuo i to da je, po njegovom povratku iz Rusije 1920. godine Anatol Frans tražio od njega da mu iznese svoje utiske o ljudima i događajima Revolucije i da su on i slavni pisac u razgovorima o tome proveli mnoge časove. A takvih članaka koji mogu da posluže boljem razumevanju političkih i idejnih stavova i opredeljenja pojedinih javnih i kulturnih radnika, književnika i umetnika ima više u ovoj knjizi: to su, između ostalih, oni o Anriju Barbisu, Romenu Rolanu i Pablu Pikasu.

Međutim, svakako da je za čitaoca „Književnih novina“ od svih njegovih radova koji se ovde objavljuju najinteresantniji „Studija o Balzaku“. Marsel Kašen se, istina, ni ovde, kao ni u ostalim člancima koji su posvećeni pojedinih piscima i umetnicima ne bavi književnim odnosno umetničkim značajem Balzakovih dela Balzak je za njega veliki realista čija dela, baš zbog svog realizma, mogu i treba da posluže kao pouzdan i bogat izvor za proučavanje naravi i karaktera jednog tipičnog buržoaskog društva. On, naime, daje ovde iscrpnu analizu Balzakove doba i ljudi isključivo na osnovu njegovih najpoznatijih romana i novela. Za ovo će možda neko reći da predstavlja posao koji nije vredan truda, ali kad se on savsesno i sa razumevanjem izvede, kao što je to učinio Marsel Kašen, onda se tek vidi vrednost i značaj jednog ovakvog pokušaja.

Marsel Kašen spada među one retke publiciste koji su umeli da na svega jednoj do dve stranice iznesu sve što su hteli i što su smatrali da je potrebno reći u jednom određenom trenutku. Ipak, članci koji se ovde objavljuju nisu, zbog toga, samo svedočanstva jednog prošlog doba. Čvrstinom svojih uverenja i svojim humanizmom, snaom i širinom pogleda kojim se nisu uvek odlikovali mnogi njegovih saborci (dovoljno je videti njegove članke o Zoresu i onaj o Žilu Gedeu), Marsel Kašen će uvek biti blizak svima onima koji su angažovani na postizanju istih onih ciljeva kojima je on sam posvetio čitav svoj život. Ova knjiga je svakako učinila da se dođe do ovog saznanja.

Zak Diklo, dugogodišnji saborac i prijatelj Kašenov, propratio je ovo izdanje jednim informativnim i vrlo toplo napisanim predgovorom.

Aleksandar A. Miljković

isto toliko značajna, ali nijedna od te tri prepiske ne može biti značajnija od druge dve. Prepiska između engleskog i sovjetskog premijera za vreme drugog svetskog rata otkriva međunarodne odnose, slaganja i neslaganja u toku čitavog rata, ukazuje na korene nekih posleratnih problema koji su i do današnjeg dana os'all otvoreni. Kurtozne komplimente smenjuju nekonvencionalne reči optužbe, sporazumi i saglasnosti smenjuju nesporazume. Interesantna su i Čerčilova i Staljinova reagoovanja u onim trenucima kada je jedan od saveznika nastojao da izigra drugog. Nisu ništa manje zanimljivi ni pokušaji da se sklope sporazumi o onome u čemu se saveznici slažu, da ne bi morali da razgovaraju o onome u čemu se ne slažu. Kada se pročita ova knjiga mnogo štošta od događaja iz drugog svetskog rata dobija svoje novo rasvetljenje i objašnjenje; mnogo štošta izgleda mnogo manje idilično no što je to čitaocima novina i slušaocima radnja širom celog sveta za vreme drugog sve'skog rata izgledalo. Kao što je i nešto što je ličilo na velike nesporazume bilo samo prividno nesporazum.

Odnosi između Staljina i Čerčila 1941. bili su mnogo sračuniji od onih na dan kada je završen drugi svetski rat. Sto se više rat bližio kraju i pobeđa nad Hitlerovom Nemačkom postajala izvesnija međusobni interesi su postojali sve manje i manje, a suprotnosti sve veće i veće. Protivrečnosti su rasle iz dana u dan i istoriju tih protivrečnosti i možemo izvanredno dobro da pratimo kroz prepisku dvojice državnika koji su igra'li najistaknutiju ulogu u istoriji drugog svetskog rata.

Ako bi za jednu knjigu istorijskih izvora moglo da se kaže da je dobrodošla onda je to ova knjiga. Istovremeno treba poželeti da što pre dobijemo našem jeziku i prepisku između Staljina i Ruzvelta i Ruzvelta i Čerčila jer čemo tek onda moći pouzdano da znamo šta su saveznici hteli i šta nisu hteli tokom drugog svetskog rata.

Ovu prepisku preveo je Branko Bucalo. Činjenica da nam je doneo jednu ovakvu knjigu sama sobom dovoljno govori.

Predrag Protić

Barbara Kenig:

Šljunak

„Zora“, Zagreb 1965.

OD KIRKEGARDA NA OVAMO egzistencija je izvedena veličina. Objektivni korak u napred ima subjektivnu perspektivu. Gde je onda realizam? U modernom sensibilitetu, odgovara Barbara Kenig. Moderni sensibilitet koji involuiru „lanac događaja“ u atmosferi tradicionalnog Motiv mora da pripada strani objekta. No za Barbaru Kenig objektivni svet ima nejasne obrise Motiv ne može da nadvlada temu — originalno držanje lica prema svetu... psihološku konstantu — motiv se javlja kao zagone'tka sopstvene moći iznalaženja kulta kome se podvrgava. Motiv egzistencije je izveden — objektivno je dato kao infinitizimala nejasnog sveta.

Na ovakvom odnosu teme i motiva počiva roman „Šljunak“ Barbare Kenig. Posledica je više teorijska nego estetska — roman nema radnju u uobičajenom smislu. Ona je izgubljena u tkivu simbola koje ima opšti plan vezan za totalit'et psiholoških sublimacija. Sve je podređeno obliku zakasnele volje očeva! Između toga su upletene novalisovske intuicije koje govore da treba sebe sama razumeti, a to se ne može bez po'esti. Ovak roman, kako bi rekao Rid, ima „apstraktnu formu“. Sadržina je prilagođena unapred određenoj strukturi, svemu onome što je sudbinsko u nameri.

Ako je pomućenost čovekove egzistencije ispunjena svesću o uzaludnosti čekanja, onda samo čekanje opravdava iskustvo kao sumu senzacija koje imaju dvostruki karakter. Realno mora da bude u početku zarobljeno i zavedeno trajičnošću gledišta. Sudbina je jača od predviđanja svesti. Ona se uvek izjednačava sa onim što je prethodilo iskustvu. Vera i moral su objektivno dve različite stvari. Iskustvo je talac vere. Talac će postati surovi gospodar onda kada Apolon bude pobeđen od Erosa. Građanski okovi su suviše stegnuti oko ličnosti da bi ova mogla da uzleti put čistih oblika nesvesnog a pre toga i čulnog. Ovakav plan razvoja unapred predviđene strukture životnih događanja, oslobodio je spisateljicu obaveze stvaranja likova kao odraza društvenih kretanja. Likovi su dati u kretanju ali ne u razvoju. Oni deluju kao da se „šunjaju“ po katakombama morala, koje iako u ruševinama, još uvek usmeravaju svoje ulice ka Leti, — imaju životni karakter, tako da podanici bivaju unapred upućeni na zaboravljanje ukusa vina i hleba. Ne vidi se kako ličnosti žive a oseća se puna prisutnost njihova življenja.

U takvoj „misteri liirsko je samo egzaltacija“ Barbara Kenig stvara lirске špicvece onda kada treba i samu otuđenost utopiti u nestvarni svet kretanja, kada čekanje postaje zakonito. Zakon čekanja je stvoren da bi čovek mogao da zna da živi. Lirsko zato ne smeta proznoj strukturi, ono deluje kao senčenje, morfološko rasipanje jedne određene boje radi naqlog bujanja druge.

Iz tih razloga stil spisateljice deluje kao prihvatanje „Panta Rei“ — male vrednosti (u romanesknom smislu) ne mogu biti stignute od velikih. Zakon refleksije još uvek ima bitnije značenje za spisateljicu od zakona tegobno i uredno tesnih oblika romana odraza životnih kretanja i uobičajavanja istih u gramadnje figure. Barbara je sklona katkad da posmatranje podredi nekom poetskom zaključku — gubi

se u metaforama satkanim od reči snoviđenja, ili pokušajima aforističkih sinteza opažanja. Ovo samo, izdvojeno, ima neku vrednost, a u romanu samo štetni prozom obliku. Dok priča — kazuje — sve artifično ima udelu a realnom, stvarnom svetu koji ona opisuje, kada počinje da se okreće sebi kao piscu koji savladava tu materiju ona počinje da se gubi kao umetnik.

Borivoje Marković

Dušan Milačić:

Od Skarona do Remboa

„Veselin Masleša“, Sarajevo 1965.

NAŠ NAJVREDNIJI PISAC monografija, koji je za nekoliko godina objavio opsežne knjige o Balzaku, Viktoru Igu, Stendalu, Zoli— Dušan Milačić se sad pojavljuje sa zbirkom oglada Od Skarona do Remboa. Veran sebi, dosledan u svom stilu i metodi, autor je i ovom prilikom spojio svojstva književnog istoričara i esejista. Njegov tekst je čist, jasan, pitak, popularan u najboljem smislu, ali i veoma savestan, potkrepljen proverenim činjenicama, oslonjen na pouzdane au'oritete. To su ogladi za širu obrazovanu publiku, kadri da probude njene čitalačke apetite, ogladi tako reći školski zbog jednostavnosti, jasnoće i preglednosti. Kad bi se tako pisali udžbenici i priručnici iz literature za naše dake, oni bi bili njihovo omiljeno štivo, ne samo njihovo! Život čini svoje: Dušan Milačić nije imao katedru sa koje bi propovedao svoju ljubav prema literaturi i pesnicima. Radio je u tišini biblioteka, delovao je i deluje perom.

U njegovim studijama lični doživljaj retko dolazi do punog izraza, mada žubori u podtekstu. Milačićev stil, skoro uvek smiren, nije zato hladan, a najmanje umrtvijen; iz reči zrači toplina, pod pasazima se naslućuje unutarnje treperenje, pa i napregnutosť, uzbuđenost. Ali Milačić je preskroman čovek koji o svom doživljaju nerado govori i svoje stavove ne ističe i ne nameće. Oni nikad nisu eksplicitni, i brzo pleti sudija bi rekao da autor nema stava, da spada u one što pišu objektivistički, prihvatajući s raznih strana autoritativna mišljenja i zapažanja.

U stvari, Milačić je pravi bibliofil: život je proveo okružen knjigama. Ali za njega knjiga nije mrtav predmet; knjiga je sabesednik, savetodavac, živi izvor. On se knjiž neprestano obraća, na nju se oslanja, i da njegovo drugarstvo s njom nije tako prisno, životno i toplo, moglo bi se govoriti o komp'itiranju. Ovako reč je o poštenoj i plemenitoj popularizaciji literature o vulgarizaciji — opet u najplemenitijem smislu — duhovnih vrednosti zahvaćenih iz živih knjiga, iz rizična iskustava, znanja i lepota.

Našem čitaocu Milačićev tekst će poslužiti kao izvanredna odskočna daska za dalje i dublje studije. Međutim, i oni koji se njime zadovolje biće obogaćeni: na svakoj stranici tog teksta odjekuje probrana literatura, te on često deluje reprezentativno, kao skladna, umešno organizovana revija dobrih misli i utisaka, skraćujući puteve i uš'edujući trud.

Ogledi u ovoj knjizi nejednake su vrednosti. Prvi, o Skaronu, u početku skoro briljantan, u stvari je veoma sažet, čak malo oskudan zbog strmog završetka, ali sa udžbenički jezgrovitim zaključcima o ulogu i zaslugama pisca koji je kriočio put Molijeru i La Fontenu, „osvežio i obogatio francuski jezik unoseći u svoja dela stare reči u znak protesta protiv oslromašenja rečnika“. — Ogled o Luju de Sen Simonu, „dubokom poznavacu ljudske prirode“, autoru čuvenih memoara, deluje zaokruženo i skladnije, od početka do kraja ujednačeno. Ali ono s'o impotuje u oba ova oglada, kao i u ostalim Milačićevim delima; to je saživljavanje sa čovekom, sredinom i epohom koji se opisuje, tako da oni nisu samo opisani nego i živo, plastično dočarani.

Ogled o Mopasanu, razvijen na šezdeset četiri stranice, nije li, možda, skica buduće knjige? To je epoha koju Milačić najbolje poznaje, pa se kreće slobodno, kao u svom svetu. Ali, ako nas utisak ne vara, autoru je baš zato već pomalo i monotono u oblastima realizma u kojima je proveo najveći deo svojih duhovnih putovanja. Iako suveren — i valjda upravo stoga — Milačić je tu bez ushićenja, bez iznenađenja, on sebi ništa ne otkriva, on se ne napreže, i ta okolnost umanjuje treperenje njegova stila i daje mu malo turoban ton i tmaštu boju. — Ali zato će se naći, kao toliko i zapanjen i ushićen pred pojavom ukletog pesnika Remboa, koga će verno pratiti na njegovom strmom vrtoglavom i mučeničkom putu, zakrčenom protivvremjima Pisca monografija o velikim realistima tu i tamo će izneveriti sluh za sasvim nove tonove i ritmove; ali u naporima prilagodavanja posebna je draž Milačić je suočen s novim, zagonetnim, mutnim, pa je smirenost njegovog stila malo ustalasana, a preliivi boja bogatiji. Ogled o Rembou je najveći: sto dvanaest uzbudljivih stranica čitaju se u jednom dahu, pišu se na iskap. Autor je tu pokušao da prevaziđe svoj uglavnom biografski metod i da neposrednije uđe u analizu pesničkog dela. Ali svoj osnovni ton nije izneverio: dao je putokaze, pomogao u prvim koracima, produčio ukus i apetit za dalje čitanje i dublje proučavanje.

Iz Milačićevih oglada ne bje vetar novine. Ali njihova vršina je uzorna skromnost i savsesnost pisca, solidnost njegove erudicije i toplina njegovog stila, jasnost, čistost i podsticajna moć njegove misli.

Dragan Nedeljković

NEPREVEDENE KNJIGE

Marcel Cachin:

Écrits et portraits

Preface de Jacques Duclos, Paris 1964.

ZAK DIKLO, jedan od lidera Komunističke partije Francuske, pisao je u predgovoru ovoj knjizi da je Marsela Ergog-Kašen došla na srećnu pomisao da sabrupi i izda članke svoga oca Marsela Kašena, koga oni naši čitaoci koji su bili savremenici oktobarske revolucije i svih zbivanja između dva svetska rata znaju kao jednog od osnivača KPF, člana Kominterne, direktora poznatog lista „Imanite“ sa čijih je stranica va'reno branio borbu ruskog proletarijata protiv carizma i samodržavlja u najsudbonosnijim danima za rusku i noviju svetsku istoriju i neumorno i istrajno radio na širenju komunističkih ideja. To ne samo da je bila srećna pomisao, nego je ona u pravo vreme i došla, jer je ime Marsela Kašena već počelo da iščezava iz sećanja onih kojima je posvetio ceo svoj život.

Članke sakupljene u ovoj knjizi Marsel Kašen je pisao u raznim razdobljima svog života, od 1913. do 1953. godine i posvećeni su raznim događajima i ljudima. Najveći broj ovih članaka objavljen je na stranicama „Imanite“a. Njihovim izborom htelo se da se da preled čitave istorije francuskoj i međunarodnog radničkog pokreta, od Pariske komune do naših dana. Međutim, pored ovog, svesno postavljene og člja, ova knjiga postigla je još dva: današnjim čitaocima je pružena mogućnost, naročito onim mladim kojima je Marsel Kašen, u najboljem slučaju poznat samo po imenu, da se upoznaju s njegovim najboljim radovima, a u isto vreme i da žive osećene vreme u kome su nastali, zahvaljujući tome što su to bili neposredni i snažni odjeci onoga što se tada događalo. Uz ove, uglavnom novinske članke, ovde se objavljuju i dve studije: jedna je „Studija o Balzaku“, a druga „Nauka i religija“.

Veliki broj ličnosti o kojima je pisao Marsel Kašen lično poznao — a to su često bila imena koje čovečanstvo neće nikada zaboraviti (Lenjin, Anatol Frans, Zores, Žil Ged, Anri Barbis i mnogi drugi) — i gotovo da nijedan članak koji o njima govori nije bez nekog podataka koji je vezan za

Brana CRNČEVIĆ

PIŠI KAO STO ČUTIŠ

Lav se povukao, sada je čovek car svih životinja.

Od svih pogleda na svet najžalosniji je poslednji pogled na svet.

Živeti danas za sutra nije isto što i živeti od danas do sutra.

Galilej danas ne bi bio ubijen zato što se zemlja okreće, ali našlo bi se nešto.

Ceo svet je napredan, svi čekamo bolji život.

„staro“ „novo“ etc.

Branko
LAZAREVIĆ

esej esej esej esej esej esej

esej esej esej esej esej esej esej esej esej esej

MORA SE I U PRAUMETNOCT prodrati, u njene rudimente, i u umetnost životinja (Urjo Hirn, Gros, Grose...), kada se hoće da prođe u apstraktnu i „primitivnu“ i „naivnu“ umetnost našeg i tolikih drugih ranijih vekova. Ceo taj lavirintik „Novog“, „Modernog“, Nova Novissima, L' Art nouveau, apstrakcionizma, Blaue Reiter-a, Brücke, Bauhaus' a etc ad inf., sa tolikim i tolikim izmima i imenima za ovo više od 80 godina, počev od Remboa, Van Goga i Ničea i drugih, i, unatrag, i od Nervalja, E. A. Posa, Bodlera, Helderlina, mora se uzeti kao jedna velika laboratorija, duhovito eksperimentisanje, vrlo značajno pregnuće da se sve skupi na jedno mesto i u jednom pokretu, što je prošlo za ovo 7—8 milenijuma kroz ljudsku istoriju.

Ceo takav jedan prodor, od sada mnogo puta ponovljen, u nesvesno, podsvesno, nadsvesno, etc, prirodan je i životni put i postupak: jer, najzad, u pojavi čovek više je mraka nego svetlosti, više je iracionalnog nego racionalnog, više nepoznatog nego znanog, više tajanstvenog nego jasnog...

Umetnost, ergo, kao i nauka, mora i treba da se aktivno kreće pod tim nepoznatima i da ih ispituje. I to se uvek i „praktikovalo“. Tako su i postale religije, a one su dve trećine umetnost, i tako su postale i sve mitologije, i metafizike, i današnje metafizičke fizike. Duh se bavi svakidašnjicom i normativima i „banalnim“ — sve je grada za umetnost — ali se on, još više bavi vrlo radoznalo i „onom stranom“ čovekovog meseca, pa makar to bilo, a drugačije i ne može, na bazi „ove strane“. Da nije takav duh i da nije tako, ne bismo imali ni Vede niti išta do Sikstine i do, recimo, Selinga...

Ja nisam ni prijatelj ni neprijatelj tog po stoti put novog zvezdarstva u istoriji. Mislim da je to, kao i u ranijim dobima, jedno pripremno prelazno stanje pred neki renesans, da je to nanošenje grade i projekata za jedno sintetičko zdanje na kome će se naći podređeni i priređeni svi ti stilovi, pravci, škole, dogme, i toliko i toliko — izmi. Za ovih poslednjih skoro 80 godina — prekretnica je negde oko 1889. godine — šta se sve nije radilo i pokušavalo: neuspešno, uspešno, polovično, vrlo dobro, genijalno (Van Gog i toliki drugi), laboratorijsko, eksperimentisalo, lutalo, ludiralo (Dada), bunčalo, tandarabroćiralo!... Izgleda mi, a bilo je već slučajeva (Pikaso i drugi) velikih uspona, da je blizu vreme da se pojave sabirni duhovi, osvetljeni, nadahnuti, da objave još jedan preporodaj, još jedan renesans, još jedan uskrs, mislim, već šesnaest ili sedamnaest put u vremenima pomrlih civilizacija: tamo od Gilgameša pa do, recimo, Getea.

A naslagalo se bezbroj „strata“ ispod današnjeg humusa: od pre — i praistorije do danas, od geosfere, noosfere do homosfere i pretresano je i ispitano sve od šimpanza koji slika „apstraktno“ idući u pra — i pre forme, u Urkunst, u biologiju umetnosti (Desmont Morris: The Biologie of Art), od... sve do Van Goga, Klea, Kandinskog, Braka, Pikasoa i drugih i drugih. Bilo je i derviša i fanatika i vidovnjaka i veštica i hiromantista i antropozofista i astrologa i alhemičara i šta ti sve ne, i gledano je i u bob i u kafesac i drugo i napravljen je krug iz uvoda Fausta i sve su prilike da će se ući u cvetnu periodu, bar na Zapadu i u beloj civilizaciji, i ponovo ući u jednu veliku epohu koja bi, u umetnosti, odgovarala ovoj u fizici, ovoj kosmonautskoj.

Jedno, pak, treba podvući u svim tim pripremim radnjama svih tih „novih pokreta“ pre no što postanu „stari“, i to je da su oni, kada nisu „kič“ i „novo radi novog“, vršili prodor u nepoznato, „ujurišavanje u sutrašnjicu“ (Dimitrije Mitrinović), da su deakademiziravali uakademizirano „novo“ koje je postalo „staro“, da su obnavljali neke stare forme i vaskrsavali neke odavno mrtve, da su ubrizgavali jod i druge droge u sklerotizirane sadržaje — forme i da su, in summa, redovno gereontolozi i, jednovremeno, omladina.

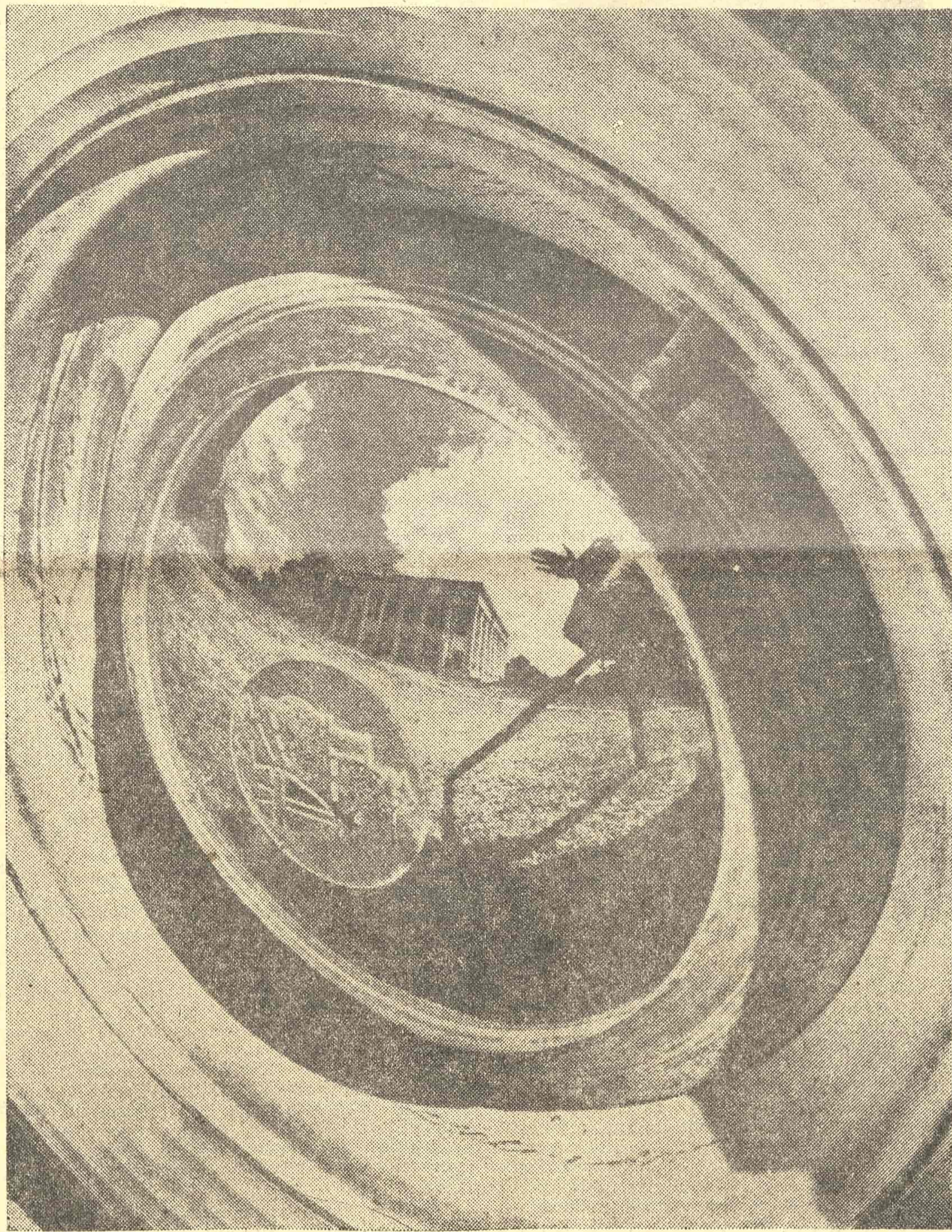
U svemu tome, u celom tom vrlo prirodnom procesu, redovno se dešava da se „staro“ prilagoduje „novome“ („staro“ koje je do pre dve tri decade bilo „novo“ i u modi). I da se „novo“ tako isto ponaša prema „starome“ („novo“ koje je vaskrslo nešto vrlo „staro“ i zaboravljeno). U svim epohama svih civilizacija dešavali su se takvi procesi, i oni su vrlo prirodni i životni.

Ne treba nikako zaboraviti da su „moderno“ i „moda“ iz jedne materije i da ljudski duh menja jelovnik svaki čas. Slojeva je mnogo u duhu. „Strata“ je puna zemlja istorije. Svaki čas nešto prođe iz naslaga starih preko pet hiljada godina, i pojavi se neka manja nova zvezda i uđe strasno u modu. Šta sve nije došlo u Modernu od Acteka, i od Sumera i Hefita i, tu skoro na veliko su reklamirane u Parizu neke nove sandale za žene, a već sutradan se našlo (i izašla je fotografija) da je takve sandale nosila još Kleopatra. Pa... šta je sve izvučeno iz Afrike i ubačeno u „ekspresionističko“ „kubističko“ itd. za ovo 80 godina?

I sve je to korisno za ovu našu epohu; to što se sve skuplja sa svih strana istorije i sveta, od nove Gvineje do našeg belog grčko-rimsko-mediteransko-hrišćanskog izraza, što se sva ljudska iskustva nalaze u jednom vremenu i podređuju, sučeljavaju i odmeravaju po svojim vrednostima. „Neka cvetaju svi cvetovi“, ali nikako ne na kineski način. Naš evropski lik je lik svih likova: maloazijskog, mediteranskog, grčkog, rimskog, hrišćanskog (oba hrišćanstva), muslimanskog, evropskog, evro-matarskog i evro-istočnog kulturnog kruga i nasleđa. Po evropskim školama i sistemima, naročito u vavilonskom Parizu, već više od skoro

jednog veka, rade i suočavaju se svi dogledi i pogledi: Od Pikasoa do Šagala i Fudžite, i od Papanaca do nas belih, i od Anda do Kavkaza, i od Laocea do Beketa, i tu je bilo raznih pravaca i manifesta i sve se to sučeljavalo, svadalo, rvalo, suočavalo, podređivalo, priređivalo, odmeravalo, primalo, odbacivalo i, eto, došlo se do celog orkestra, čuju se svi instrumenti, i, gde je slobode, svada i dogovora, svak je svoju misao iskazivao, do Joneska, do Beketa, do Sutina, do Dalija, i to sve od Eshila do anti-teatra i anti romana, i od optimizma do apsurdita, i do Stajnera i do Štirnera, i tako dalje i dalje: i niko ne može da spori da je naše evropsko ognjište ono koje gori i obasjava svet i da će ono ponovo, i već je dalo u atomima i iz njih čudesa, da će ponovo da zarenasani i da da vrt svih misli, boja, oblika, cveća, voća i, naročito, izvanredne flore. Izmešane su sve ljudske epohe, od sumerske, i sve vere, i sve politike, i sve rase od crnokožne, i svi sistemi od grčkih, i svi pravci do apstraktnih i apsurdnih i drugih, i sve arhitekture od one piramida i Sarinena i Rajta, i sve, sve, sve od Veda i Tao-te-Kinga, i od baleta staroejpcanskog do ruskog i Robinsovog i beskrajno drugih pojava do kosmonautizma: sve to vodi velikom dobu — kosmonautsko je već vrlo veliko — i, ako ne dođe do kataklizme, pred nama je, ponovo, jedno vreme bogova na zemlji, čije

To je ta zlatna podloga koja se ne menja i čija je vrednost kao i zlatu, uvek ista. Za sve druge vrednosti važi zakon „evolucije“. Sve drugo podleže kombinacijama, rekombinacijama, varijacijama, izmenama, promenama, mutacijama. Iz osnovnih gena, iz osnovnih elemenata i po njima, „prave“ se i stvaraju najrazličnije forme, i njih je do sada, tušta i tma po umetnosti. Ali, nikada ne treba zaboraviti da je faktor nasleđa vrlo važan činilac i u ovoj vrsti ljudske aktivnosti. „Sve se nasleđuje“ rekao je neko, i nije mnogo preterao. Zoološki i drugi postanak vrsta, darvinizam u širokom ramu, nikada nije naodmet i nije rdav da se i u ovu vrstu diskusije umeša; s merom, naravno. I tu, naravno, dolazi i prilagodavanje, i borba za opstanak, i mimesis i katarize iz stare Grčke, i, tako isto, i faktori koji su individualni i ne nasleđuju se, i stotine varijacija na sve teme i tejnje života i prirode i duha ljudskog. Neizmeran je broj tih varijacija na temu prirode i života, stotinu puta više nego u Bramsovom Varijacijama na jednu Hajdnovu temu. I onima u Ravelovom Boleru, ili u rap-sodijama Lista, Eneska i drugih... specie mille. Na sve to treba dodati da se ni u ovoj oblasti duha ništa istovetno ne ponavlja: kao ni dva lista u gori i ne znam koliko dece od istog oca i majke, i sve do svega: ništa se na isti način ne ponavlja: sve ima svoj sopstve-

STARO SE OGLEDA U NOVOM

ni žig i otisak prstiju i vijuga na podlani. Tok svesti (Džemsov) uvek je drugačiji i taj heraklitizam je večit. Ako ima deset hiljada Bogorodica u hrišćanskoj umetnosti — svaka je drugačija i u Rafaelovih četrnaest, a toli u svih do Pikasoa!

A sve to što ide, što dolazi, sraslo je organski i krvno, sa svim onim što je bilo i bilo davno, još od pre deset hiljada godina. Jer, ma koliko se paštili iz pokolenja u pokolenje da smo mi ti od kojih počinje ovaj svet i ma koliko se mučili „Mladi“ i „Stari“ i kavžili „Anciens“ i „Modernes“, živimo mi po svima starim tokovima života, spavamo po posteljama u kojima i Aleksandar Veliki sa svojim jedinim crnim i drugim plavim okom, pevamo kao i Safo, jedemo kao i Lukul, filozofiramo kao i Platon, krv prolivamo kao u punskim ratovima, „živimo na usvojenim osećanjima“ (Zid) itd. i dalje ne samo ad inf. nego i ad nauzenam, i sve do atomistike i kosmonautike i putovanja, ovih dana, robota — kosmičkog broda ka Veneri...

Preko i nad svim tim porukama u okviru „staro“ — „mlado“ — „moderno“ — „modno“ — „progresivno“ — „konzervativno“, ante et post Chr. n. — postoje oporuke i testamenti koji su sub specie... i koji se provlače kroz sve od nekih sedamnaestak civilizacija kao vršne istine. Menjaju se odela, šeširi, cipele, nameštaj, dekoracije, scene, i baroci, rokokoi, pravci, vere, sistemi... ali Akropolis, Perzopolis, Forum, Aja-Sofija, Sv. Petar, Deveta Simfonija, Medičijeva Kapela, Rat i mir, Ana Pavlova — Njilinski, Komedija, i još dosta dela od Laocea do Sekspira i dalje; ali sve to ostaje kao zlatna podloga kroz sve promene ovog promenljivog sveta.

Sve je, zbilja, savršeno svejedno. Glavno da je zgodno i lepo prikazano i da je sve, i po stoti put, sul gran' spechio, da je pogodeno u centar i da je živo i zdravo, a da li je to u Vedama ili Karamazovima, na Akropolisu ili u Kaufmanovoj kući na vodopadu od Rajta i, tako, po svim umetnostima do filmova Čapljinovih, zbilja je „folkomenes Einerlai“. Inače i to je prirodno i uvek je tako bilo, „publika više voli“ kako se kaže u jednoj Šopenhauerovoj parergi, „novo da čita nego li dobro“. Novo je moda, a u tom pogledu mase vole da su moderne i modne: od cipela do stihova, iako su te mode vrlo često vrlo starog porekla i čitale se i gledale i na stotine i hiljade godina pre toga.

Protivu novina, novosti, novoga i modernog i modnog, nikako ne treba ustajati. Sve to obnavlja i podmlađuje, iako je podgrejano nešto vrlo staro koje je davno vrlo uspešno živelo. Ma to bilo i ono Mefistofelovo da je to nešto novo što on zna „od pre sto hiljada godina“ — to nije za odbacivanje i to je dobro da se ubrizgava u kakvo oblikovanje. Treba zaviriti i zagviriti na sve strane duha, sveta i istorije. Svuda će se naći „brodi“. Inače, misao će biti sputana i zavilučena, usklerotiče se i postati senilna. I sve to nema veze sa biološkim mla-

dim. Krštenica je tu bez vrednosti i uloga. Gete je i posle osamdesete godine bio podjednako i „nov“ i „star“, Ajnštajn je bio „nov“ i aristotelovski „star“ i posle sedamdesete i Mikelandelo do smrti, i takvih je do Tieljana i njegovih skoro sto godina i Rasela i njegovih devedeset, čitav jedan niz; jer veliki čovek je sve veći što je stariji, kao što je i glup sve glupliji, i, kad bi ti „osvetljeni“ živeli, bar metusalemski, koliko bi ljudski prodor u duh i u svet bio veći i viši! Kad se simbiozira „znala“ mladosti i „mogla“ starosti bez pogodbenog načina „kad bi“, daju se veliki poduhvati, i žalost je velika što, na primer Ajnštajn, nije doživeo bar stotinak godina: jer je do kraja života sve više i „mogao“ i „znao“. I kod Tolstoja, iako je upao u pravoslavnu mistiku, sa godinama nikad ništa nije zastarevalo. Jednom reči: ima staroga što nikada neće ostariti, kao što ima i staroga što se staro i rodilo, i tako je to za veliko mlado kad ostari, i tako je i obratno: da je star i u starosti mlad i da je mlad i u mladosti star, i tih je parova u nedogled, ali je jedan stav redovno dobar: bez obzira na „staro“ i „novo“ i jedno i drugo je dobro kada je dobro.

Ima i još nešto što ovoj diskusiji treba dodati i što se, takođe, odnosi na većito pitanje „starog“ i „novog“ i na njihove prepirke. To „nešto“ je jednovremeno i biološko i generacijsko i prirodno i nužno. To su ti takozvani ciklusi. U toku razvoja dolazi se, u skoro odmerenim periodama, do usredsređivanja na pojedine vrste umetničke delatnosti, usredsređivanje, naravno, na bazi talenta i genijalnosti, i tada se u toj vrsti rađaju likovi velikih tvoračkih izraza, i javljaju se redovno posle akademizama i ustajalosti i javljaju se kao nešto „novo“ i sveže. Divan je primer za ovu diskusiju ruski roman XIX veka na liniji i lancu Gogolj — Dostojevski — Tolstoj — Gončarov — Turgenjev. Sjavaj se i simfonijski lanac tog istog veka na liniji Mocart — Betoven — Brams — Vagner — i sve do Malera. To je veliki nemački zlatni lanac koji liči kao da je rađen i kovani od čistoga zlata i koji se, takođe, pojavljuje kao nešto „novo“. Takav je i romantičarski polutar Bajron — Igo — Gete — Mickijević — Puškin — Njegoš. Ima toga još koliko se hoće kroz istoriju. I sve je to okarakterisano kao „novo“ etc. Međutim, to „novo“ je samo dobro i uspešno i zato je „novo“, a to isto važi i za „staro“ kad je dobro i uspešno, i za obe pojave je tačno samo to da su obe podjednako i „stare“ i „nove“ ukoliko su podjednako sub gran' spechio. Stravinski je star koliko i Bah i nov koliko i Senberg, i Solohov koliko i Gogolj i Pasternak, i Andrić koliko Jaša Ignjatović i Bora Stanković, i Ezra Paund koliko Vijon i Verlen i Meštović koliko Mikelandelo i Roden i de Čiriko koliko Acteci i Lipšic i Robinsov balet koliko i Ana Pavlova i Maksova... Glavno je u svemu ne kamufirati, ne prerušavati u veliko nešto što je „staro i rdavo“ i „novo i loše“, nego ići pravcem, čelno, lice u lice na vrednosti i zlato bez obzira na vremensko, lokalno, modno, moderno, savremeno i slično; jer je ceo taj postupak jedan postupak ravan prodavanju slame za seno i benaca za zlato, jer je ceo taj postupak ružna prevara i prefabavanje.

A ima u celom ovom razlaganju još i ovoga, a to je prastaro: Dosta! Basta! Asssez! I kad je najbolje jedno muzičko ili makar koje drugo umetničko delo, delo i čitava epoha takvih izraza, zahvata, naročito kada dođu epigoni, dosadi se, dojede, i traži se ma šta drugo, ne isključujući tu i surutku ili bozu. Kada nisu to najviši izrazi, i svi drugi, mada i visoki, a la longue, dosade, i duhovi bi hteli promene i nešto drugo a ne samo „opet to, ali malo drugačije“.

I element mode ulazi, dakle, u ovaj razgovor, i on nije od male vrednosti. Uzmimo jedan naš slučaj. To je naš takozvani renesanski „biogradski štil“ kome su se divili početkom ovog veka i Hrvati oko časopisa Savremenika. Bio je on uspešan i bio je „nov“ koliko i Vuk Karadžić, i napisano je njime nekoliko velikih dela, sve tamo do Cvijića, Škerlića, Popovića, Stankovića... ali je i to, brzo, ušlo u modu, i toliko, po podražavanju slabijih duhova tom „štilu“, da su tako počeli, ali neukusno i marno i skoro nakazno, da pišu i književni vrapci i nedaroviti ljudi. Isto se to desilo i sa međuratnom književnošću kao reakcijom na „biogradski štil“, isto se to i danas dešava sa izrazom kao simbiozom ona dva ranija izraza: „biogradskog“ i „međuratnog“.

Ne važi to za Baha, ne važi to za Befovena, Dantea, Getea, Sekspira... ali to i te kako važi za manje pojave. Čak se više ne brodi na Vagnerovim vodama, a onim Pučinja i drugih i da se i ne govori, kao i onim Prusta, Kafke etc ad inf. Ne važi to za velike, ali za sve druge apsolutno važi. Moderno i modno ide tako daleko da ide do u smešno, do u ružno i toga je kroz sve epohe istorije u izobilju: Tamo od pre pet milenijuma do danas. That twam assi! To je tako. To tako mora da bude. To je ljudsko. To je većiti ritam, a on se svodi na ono arzis'a i tezis' a, padajućeg i penjućeg, na yin-yang Kine, na dijalog, na da — ne, na radanje — zrelost — grob... Makako se ceo ovaj proces nazivao, tamo od „preracionalnog“ i „starog“ i „novog“ i „modernog“ i Ars Nova, i Art nouveau i Jugend — stil itd. itd. i ma kako u svemu tome bilo i politike i politikanizma i verskog i anarhističkog i autoritativnog i liberalnog: proces je prirodan i životan i duboko je vezan za ljudski kompleks. I takav je bio i ovaj na prekretnici prošlog u ovaj vek, i takav je bio bezbroj puta za vreme sviju vremena od ljudskih mucanja do danas. Bilo da je to „jezik“ i izraz književnosti ili baleta, arhitekture ili slikarstva, ili jezik vajarstva i muzike i, danas, filma i bilo da je to ma koji od tolikih pravaca u toliko epoha na toliko raznih prostora sa tolikim verama i sistemima od auto — do demokratije i od politeizma, ateizma, monoteizma: tok i strujanje svih vrednosti se na ovaj ariztezis način, na ovaj Ying-Yang, na ovaj „logos“, na ovaj „Stream of conscience“ logično i prirodno razvija i sprovodi, i večno je to kao plima i oseka, kao dan i noć, i kao svi drugi elementi ove naše tajanstvene prirode koja je u nama: od hipofize do svih galaksija. Takva je „igra“ svih univerzalnih i ljudskih snaga, organskih, neorganskih, materijalnih, duhovnih i svih drugih: od naše krvi i srca u nepoznatih čoveka do svih ostalih stvari dokle dopire ljudsko umovanje.

(Nastavak u sledećem broju)

*) Prvi odlomak objavili smo u broju 219 od 29. marta 1964.

Steva Bodnarov

Galerija Doma JNA

RETROSPEKTIVNA IZLOŽBA Steva Bodnarova, jednog od predstavnika starije umetničke generacije Beograda, obuhvata širok vremenski raspon stvaralaštva ovog autora — od 1932 — 1965. Afirmisani vajar, poznat po mnogim bistama i javnim spomenicima, koje je naročito u većem broju izradio posle oslobođenja, predstavio se na ovoj izložbi skulpturama, ali i svojim slikarskim radovima.

Bilo da je reč o skulpturi ili o slikarstvu Steva Bodnarov je tematski uvek bio i ostao opredeljen prema portretu, figuri. I njegov likovni odnos prema tom motivu, od najranijih radova pa do danas, ostao je gotovo nepromenjen. Valjda zato što se bavio određenim portretom, Bodnarov je na prvom mestu težio da ostvari što objektivniji lik portretisane ličnosti oblikujući je plastičnim jezikom oslonjenim na načine tradicionalističkog izraza, ponekad akademskog. Vešto vladanje zanatom, dobro poznavanje klasičnog skulptorskog materijala, veristička interpretacija likova, ali bez želje ili smelosti da se zađe u neke specifičnije plastične probleme, da se čak i u domenu tih ustaljenih okvira ispolji lični odnos prema plastičnoj formi — bile bi osnovne karakteristike za većinu Bodnarovljevih portreta. Portret Pjera Križanića nešto je pak drukčije sačinjen. U ovom klasično koncipiranom, ekspresivnom portretu iz 1939. godine, Bodnarov je zamašnije i punije izrazio skulptorski osećaj kako u modelaciji pojedinih partija tako i u shvatanju celine; otuda ova bronza, u kojoj se sa lakoćom prepoznaje lik poznatog karikaturliste, predstavlja zrelo, skulptorski nadahnuto ostvarenje. Približne kvalitete sadrže još portreti Čučić Sokić i Antona Hutera, oba, takođe, iz 1939.

Slikarski radovi koje je izložio Bodnarov svode se uglavnom na minijature portrete koji, ne samo zbog svoje mnogobrojnosti, da ne kažemo preferencijoznosti, nego pre svega zbog tretmana, ostavljaju utisak ovestalih razglednica slađunjavog ukusa. Prosto je začuđujuće kako je jedan iskusan i afirmisan autor, kakav je Bodnarov, dozvolio sebi da izide pred javnost bez jednog strožijeg kriterijuma prilikom izbora radova. Ovo se tim pre nameće kada se imaju u vidu izvesni eksponati koji imaju bez sumnje muzejske vrednosti. U „Ciganki“ iz 1936. godine, na primer, utkano je takvo slikarsko znanje i rafinman — bogato i delikatno tretiranje materije, koloristička osećajnost, neposrednost u kompoziciji — čime se ovo platno može slobodno uvrstiti među ona već istorijski osvedočena dela beogradske škole između dva svetska rata. Autoportreti I i II iz 1932. godine, kao i neke druge slike predstavljaju, isto tako, svetle tačke izložbe. Međutim, nedostatak mere u odabiranju eksponata, naročito slikarskih, želja da se izloži što više, bacili su senku na opšti utisak izložbe, a sigurno je da je posetilac mogao sa nje otići i sa drukčijim doživljajem, povoljnijim za samog Bodnarova.

Branko Filipović-Filo

Galerija Kolarčevog narodnog univerziteta

TEŽNJA BRANKA FILIPOVIĆA da na izvestan način preobrazu svoj slikarski tretman, da mu ubrizga svežu krv, nagoveštena još pre dve godine na izložbi u Kulturnom centru Beograda, sada se obelodanila. Ovaj preobražaj, međutim, ne treba shvatiti u smislu novog konceptualnog opredeljenja, on se ispoljava u vidu rezimiranja Filipovićeve dosadašnjih iskustava realizovanih u kvalitativno nove stvaralačke celine.

Filipovićeve ranija nefigurativna rešenja, uglavnom tamne game, gusto zgrušane fakture, kroz koje je mestimično prosijavala svetlost, pružajući mogućnost asocijacije na kosmička prostranstva, ustupile su sada mesto vizuelno širem i bujnijem izrazu, formalno složenijem postupku.

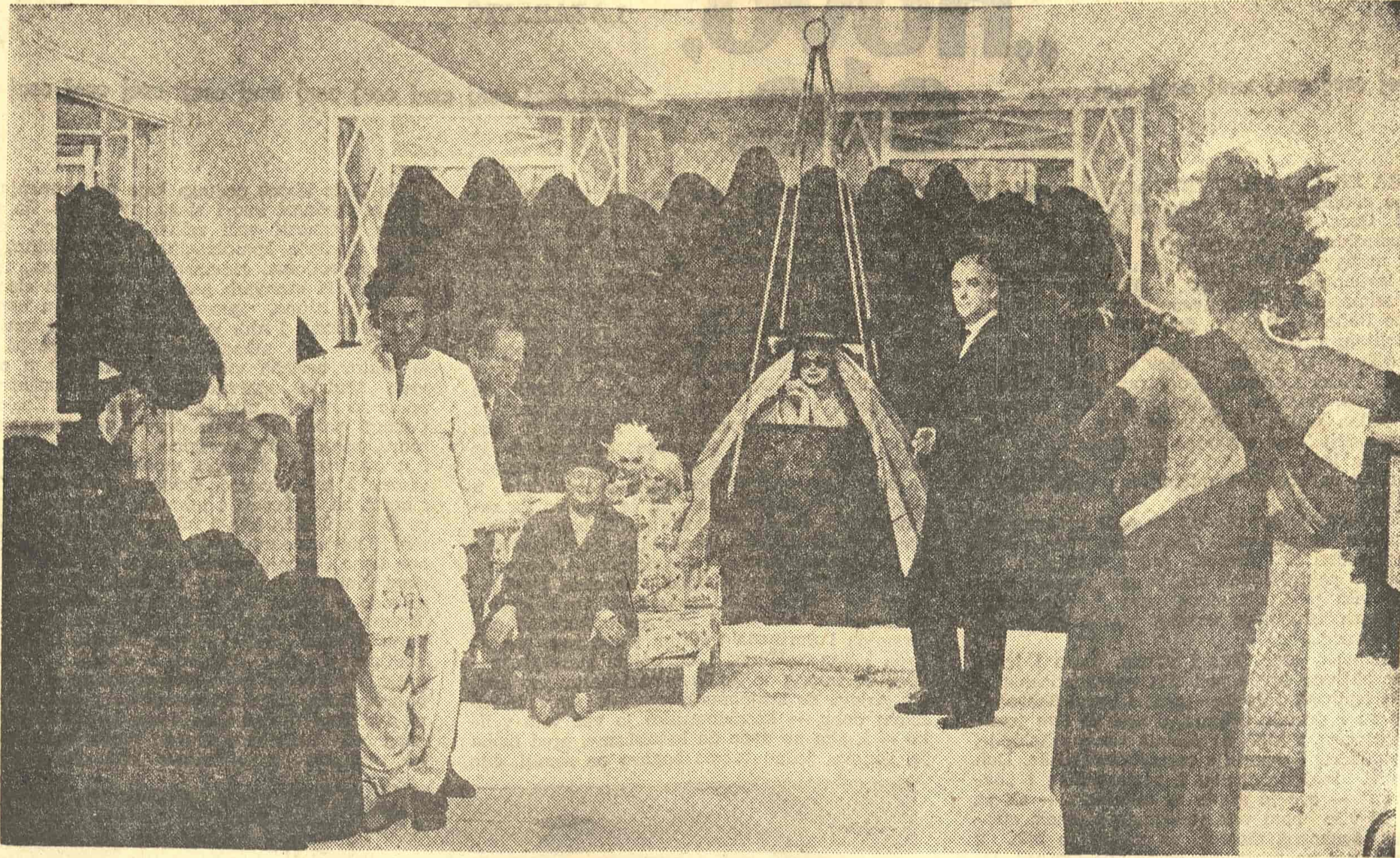
Monohromost je zamenjena zvučnom kolorističkom skalom, a umesto ranije opore i prilično zagušene fakture nalazimo plemenite i sočne namaze koji, s druge strane, svojim dinamičnim dejstvom podstiču akciju, kretanje. Uopšte bogatija a celishodnija artikulacija elemenata, koju sprovodi Filipović sada i u kojoj i prostor i svetlost dobijaju nove dimenzije, doprinela je da slikarstvo ovog autora postane ekspresivnije, da poprmi suverenije pikturalno tumačenje, takva artikulacija je doprinela i da se njegovim „apstraktnim“ pejzažima prošire asocijativne mogućnosti.

Podjednako blisko slikarstvu akcije i lirskoj apstrakciji, ovo slikarstvo, klasičnog postupka i savremenog izraza u kome se naizmenično smenjuju, pa i međusobno prožimaju, dramski akcenti i lirski izlivi, prilog je novog stvaralačkog elana Filipovićeve, njegovog sve punijeg umetničkog poduhvata.

Vladimir Rozić

SCENA IZ FILMA „DULIJETA I DUHOVI“

FILM

djulijeta i duhovi

Film Federika Fellinija „Dulijeta i duhovi“ do sada nije nigde prikazan izuzev manjim grupama sineasta-stručnjaka u Italiji i Francuskoj. Za vreme održavanja kongresa Evropske zajednice pisaca u Rimu, početkom oktobra, Fellini je priredio specijalnu zatvorenu projekciju filma za učesnike kongresa. Svi predstavnici štampe bili su isključeni sa predstave, koja je, u neku ruku, obeležena kao zatvorena rimska premijera filma „Dulijeta i duhovi“. S obzirom na vrlo bizaran siže i mnoga nekonvencionalna rešenja film je u nekoliko bilo teško pratiti, s čime je Fellini svakako računao, jer je pre projekcije gledaocima podelio sledeći tekst o filmu „Dulijeta i duhovi“.

***

RASKOŠNE VILE zapremaju središte borove šume Fregene. Dulijeta, žena iz boljeg rimskog društva, živi sa svojim mužem u kući koja se nalazi u centru predivnih letnjakovaca njenih imućnih suseda. Dulijetu okružuje mala grupa prijatelja. Tu su: jedna vajarka čija je umetnost inspirisana metafizikom, a čiji je život mnogo više ovezanalski, žene-pisci zaljubljene u spiritualizam, čiji se životi kreću u domenu fizičkog i metafizičkog, zatim, mladi homoseksualci, koji puze i ulaguju se — većita pratnja gospoda.

Ali Dulijeta je oćarana mnogo bizarnijom klikom prijatelja. — „duhovima“: prikazama u različitim odeždama, koje su surove, okrutne, smešne, zlovoljne, srećne — opisno, one predstavljaju skalu potisnutih želja i sputanih impulsa Dulijetine prirode.

U društvu svojih „duhova“ Dulijeta živi u svetu pretrpanom uspomnama na srećne i nesrećne doživljaje iz detinjstva, prisjećanjima na porodični život; u svetu obasjanom svetlošću reda i nereda njenog ranog života. Udruženi, njena porodica, detinjstvo, strogo i okrutno obrazovanje uvlače je u stanje agnosticizma i prezirive usamljenosti. Njena usamljenost pre-

kidana je jedino povremenim posetama „duhova“. Njena majka i sestra, obe obdarene lepotom za razliku od Dulijetine neuglednosti, nesposobne su da je shvate i na neki način odgovorne za njen duboko ukorenjeni kompleks manje vrednosti. Oćuh, koji je autoritativan, i koji kipi zdravljem i energijom, već ju je izvana zastrašio svojim elementarnim stavom prema životu.

Brak joj je u početku pomogao da se odupre svim ovim silama, uticaju očuha, usamljenosti svoga detinjstva, živom sećanju na dane klosterskog školovanja. No njen muž Đordo počinje da je vara a njene sumnje rastu. Napinjući se da stiša svoj povredeni ponos a istovremeno i da se uspešno bori protiv Đordovog neverstva, Dulijeta se revnosno predaje spiritualizmu i počinje da posećuje seanse koje režiraju svemoguću šarlatani. Ovi ljudi se izdaju za sposobne da tumače sva spiritualna stanja. Dulijetin osamljenički život počinje da liči na grotesknu maskaradu, raskošnu ali besmislenu. Tokom jedne od tih seansi ona se prvi put sukobljava sa svojim sopstvenim „duhovima“. Čudnovato nadošavša priviđena emaniraju iz njene sopstvene svesti; ona su mnogo osetljivija i simpatičnija od njenih beznačajnih prijatelja i nije čudo što „duhovi“ počinju da vrše strogu kontrolu nad njenim mišljenjem. Đordovo neverstvo se pokazalo nesumnjivim a Dulijeta biva još bliže privučena svojim „duhovnim“ prijateljima. Postavši na taj način preosetljiva ona stvarno vidi priviđenja. Ona je opsedaju tokom celog filma a njihov uticaj raste dok njena nada da će spašiti brak kopni. Oni njome potpuno ovladavaju. Njene prikaze su tajanstvene i groteskne a njena patnja skoro neizdržljiva. Horda vanzemaljskih posetilaca treba da predstavlja nepromenljivost kosmosa, večito misterioznu i neodređenu ali veoma prisutnu pretnju miru čovekovog uma; u stvari, slike postaju alegorija.

Dulijeta sklapa prijateljstvo sa Suzi, susetkom koja vodi slobodan život, i koja je veoma lepa. Za Dulijetu je Suzi zavodljiva i ne-

sputana spona sa realnošću, njena jedina spona. Suzi živi u basnoslovnoj, skoro nadrealističkoj vili, koja je neprestano ispunjena svetom. Partije i zabave teku i danju i noću. Dulijeta posećuje lepu vilu kao da je svesna da ulazi u zabranjeno carstvo. Suzin stav prema Dulijeti je kao stav starije sestre prema mlađoj, ponekad skoro materinski. Veselo cinična, ali prijateljski raspoložena prema njoj Suzi nastoji da je uvuče u provod. Usamljena i oćaćana, uhvaćena u kolotečinu Suzinog sveta, Dulijeta je nadahnuta prirodnim ženskim impulsima i pokušava da stupi u vezu sa lepim mladim čovekom ali joj njen pravi moral, njeno katoličko nasleđe, preče takvo vladanje. Opominje je prekorni duh koji se iznenada pojavljuje i ona uranja nazad u svoju staru inhibiciju, obuzeta strahom i nesigurnošću; postaje sužanj rastućeg kompleksa manje vrednosti.

Kada ju je Đordo kasnije napustio radi druge, Dulijeta pada u depresiju što je imala korena već u oćaćanju usamljenika. Ona je okružena, uzapćena i gotovo savladana snagama zla u obliku njenih „duhova“, svima onima koje je proizveo njen razum i savest. Međutim, u tom smislu se dešava čudna stvar. Iz njene savesti iznenada probija osećanje istinskog oduševljenja, osećanje nepričušene unutarnje snage. Njeni prirodni instinkti samoodbrane i samoodržanja provaljuju iz njene nesređenosti donoseći joj oslobođenje. Veseli i srećni „duhovi“ njenih najdubljih sećanja osposobljavaju je da savlada depresiju. Kao neki vitez u blistavom oklopu pojavljuje se njen genijalni ded oslobađajući je od „duhova“ što je opsedahu. Ona počinje da shvata da sve ove uvredljive prikaze koje su joj pravile nezgode jesu samo proizvod njene duboko inhibirane i nezadovoljne prirode.

Muž je ostavio i ona ostaje sama ali je srećna, srećna ili nesrećna, još uvek ima da živi svoj život. I sada sasvim i zauvek oslobođena od „duhova“ ona mu se odlučno priklanja.

Preveo: B. M.

POEZIJA

Danijel DRAGOJEVIĆ Odlazak

I večeras kasno, pred noć
Lutaš besposlen, ideš.
Imaš stas, oči i godine
Onoga koji je za volanom
S druge strane rijeke.
Tražiš visinu van vida,
Hoćeš skrušenost,
Hoćeš njegovanu usamljenost, ali
Dok je zla ostal češ ovdje

U januaru čuli su se krici
Mučenih, a onda bačenih
U bezdana grobla.
Poslije su namirisani ubice
S ženama časnim, diveći se,
Gledali rascvate voćnjake.

A tko će biti umoran od tolikih mrtvih?

Nebo, dar prozračnosti,
Zaborav ovog časa,
Već dugo vraća čistoću natrag
Među usta i bijesnu viku.

I anđelu krvave noge
Ne dađu da poleti.
U borbi za nas
Umjesto nas pamti
Posljednje staklene oči naše žrtve.

Drugdje, na drugom mjestu?
Kada? Prikupi vremenom
Sve zloće za sebe i njima,
Kao svijetom u ruci,
Osvjetljavaš lica: prvo vozače,
Zatim Onoga van provalije.
Naći ćeš i ti svoga Abela.
Umoran, vjeruj, imat ćeš besanu noć.

MEĐU NAMA

Otvora oči: Vidi lovce, lađe, žene što nose travu.
Zatvara oči: Vraća stvari stvarima, ribe moru, ptice zraku.
Čovjeka na mjesto kojemu se on najviše opire.
Tako se neprestano obnavlja prava snaga slike.
Pazite, među nama je. Mijenja oblike, imena: tako malo znamo o njemu. Ali brinite se, naš će se život sigurno izmijeniti. Za njim. Idimo niže. Do prosjakinje bez poštovanja svoga stida usred zime, do svake nemoći, svaka je veća od nas. Krepot, dostojanstvo, tišina: jač-nih priča za ljetovanje. Samo davo pokazuje ljepotu. Idimo niže. Jadu naše fotografske kutije. Za njim, duše našeg vjetra.

BILJEŠKA

Ne strahuj, samo su bolji od nas osiromašili, vrsitli u nevolji. Samo bolji od nas. Na tom putu gdje nema puta sjeti se boje prvog kamena i rijetkog kruga, vremena kada si tišinu čitao.

Pružena ruka iz toga u zlu se svršava, u vodi smrti.

Zeleći želje drugih teškom se kaznom pokrivaš.

Tamo gdje smo počeli, treba da ostanemo. Strašan je početak sakupljanja, bez kraja, i kako mu je propadljiv put.

USPOMENE

Južno od brda nad našim gradom, u dolini među kamenjem, pustinjači su svakog jutra i svake večeri ulazili u svoje grobove. Raspadljiva tijela, sušne kosti prije zadnjeg časa doznawali su velikodušnost sujetlosti. Iza prve mladosti bila je to druga sa svojim: Zbogom, zbogom!

Njih već dugo nema. Sada se čitavo ljeto zanijelo putenom vlagom.

Na mjestima tijela (tih ruku i vrućih jezika nevinosti) samo je oblik davno nastanjanog prostora i miris kostrijeti.

Pomućeno zadovoljstvo

Premijere: „Tugovanka za gospodina Carlija“ Dž. Boldvina, „Daktilografi“ i „Tigar“ M. Šizgala i „Mrtve duše“ Gogolja

NESPORAZUMI oko „Tugovanke za gospodina Carlija“ izgledaju donekle prirodni: šta je lakše do negirati nečije mane, pogotovu kada ni sam autor ne pokazuje želju da zametne trag ili se zaogrne pomodnim scenskim dezenima. Boldvin zato podstiče zaključak da nikada nećemo doći do čovekove suštine ako i dalje budemo prosudivali postupke crnih i belih, pa i samo ovo delo, na osnovu pojmova o dobru i zlu koji već decenijama bitišu u nama samima. Da li zaista želimo da upoznamo crnog čoveka kao konkretno biće? Reč je o tome da se on na sceni ne optereći nikakvom apstrakcijom, ostane u realnosti i posmatra u autentičnom ambijentu. Samo što piscu ova autentičnost služi i kao podstrek da insistira na punoj slobodi ličnosti, bar onaj unutarnjoj, kako bismo kroz nju mogli da odlučimo o ljudskoj prirodi i odnosima sa spoljnim svetom. Na taj način drama se sa svim svojim neestetskim vrednostima, pre svega onim religiozno-moralnim i rasno-političkim i socijalnim, iskazuje kao jedna egzistentna situacija, a ne definitivno perfekuirana i prečišćena konstrukcija, bogato asocijativno tkivo.

Možda je upravo zbog toga i dobro što je reditelj Aleksandar Ognjanović usredsredio svu pažnju na produbljivanje same situacije, istrajavajući posebno na razmatranjima o otuđenju čoveka kroz plastičnost živih formi, kako bi se još više naglasila nemogućnost prevazi- laženja postojećih protivurečnosti, dostigla identifikacija sa postojećim i ostvarila imaginarna celovitost. Zato režija čini stvaralački napor kako se stvarnost ne bi ograničila samo na trenutne i efemerne pojave i iz sebe isključila prisustvo i delovanje raznih tradicionalnih elemenata, pa na trenutke ova opora tragičnost dobija mitske forme. Ovim se osnažuje moderan tretman interpretacije teksta i Ognjanović ne propušta ni jednu priliku da istakne kako se čovek ne može ostvariti u realnom životu i zato, gde je god to moguće, kloni najvnesti svestan da ona ne pomaže spolja, niti obezbeđuje unutarnje spokojstvo samih aktera. Neke scene, kao na primer one u crkvi između mladog Ričarda (Zoran Rankić) i majke Henri (Mirjana Kodžić), zatim sukob u radnji belca Lajla Brinta (Vlasta Velisavljević), mladićeva smrt i samo opelo, dostižu savršenstvo. Paradoks ove uspele predstave na sceni Savremenog pozorišta je u tome što se tragedija nalazi na ivici spektakla, ali s tim što se efekti ne forsiraju na račun čoveka pa je i cela dinamika podrđena njemu, a to znači istini i stvarnosti.

Upravo zbog svega toga šteta je što je u trećem činu, oratorski komponovanom, došlo do tehničkih nesmotrenosti, naročito oko onog nefunkcionalnog Linkolnovog spomenika i uz to golih fizičkih manipulacija sa masom, a posebno suvišnog izbacivanja monologa na proscenijumu pa je konvencionalnost nepotrebno zasenila već osvojeni kvalitet.

Ceo ansambl delovao je kao nadahnutu celina i u toj sugestivnoj atmosferi Zoran Rankić je uspeo da predstavi Ričarda kao autentičnog

mladog čoveka koji oseća da je sav život koji ga okružuje samo izdaja i zato on svakim svojim gestom odbija da mu se prilagodi po povratku sa severa odakle je doneo u rodno mesto još jedno novo razočarenje. I zato svi poroci, kojima je on opterećen, ne izazivaju grižu savesti i primamo ih čak i sa razumevanjem. Za njega je ceo život krug smrti i on oseća njeno stalno prisustvo. Ako ista vredi — onda je to poigrati se sa takvim svetom. U odsudnim trenucima ovaj daroviti glumac ispoljava jedan poseban dramski senzibilitet svojstven mladim anti-herojima, pun prigušenog vapaja za istinskim životom i spokojstvom bez lažne patetike i bilo kakve sentimentalnosti.

Ali, svoje posebno mesto imali su i ostali, tako da su neki umetnici predstavljali svojom igrom prava živa izvorišta dramske snage i tempa u ovoj nemogućoj životnoj situaciji: Neda Ognjanović (kao Džou Briten puna psihološke ustreptalosti kao eho nespokojsva i straha što se uvlači među stanovnike belog grada posle ubistva Ričarda), Branka Mitić (Džuanita prirodno usklađenog bola i strasti), Vlastimir Duza Stojiljković (zrela Džems Parnel što u njegovom tumačenju izraza u savest belih, žrtvujući kroz upečatljive transformacije svoju slobodu ličnosti) i Uroš Glavački (temperamentni Lorenzo čija snaga i spontanost otkrivaju tek deo mogućnosti ovog talentovanog glumca).

Sve ono što je Branko Pleša učinio postavljajući na sceni Ate- ljea 212 Šizgalove jednočinke „Daktilografi“ i „Tigar“ predstavlja do te mere naglašen uspeh da mu nisu potrebna nikakva prethodna objašnjenja. Pred nama se iskazuje reditelj prefinjenog ukusa i inteligencije i karakterni glumac u svojim najlepšim vrlinama koje su godinama bile pogrešno korišćene u Jugoslovenskom dramskom pozorištu. Jednostavno — Pleša je sa stvaralačkim žarom razaznao šta je u ovim, na izgled običnim ali stravično apsurdnim, situacijama istinito, a šta obmana i laž. I zato čini sve kako bi publika stekla utisak o proticanju stvari, događaja i situacija kroz čoveka, da bi se uz izvesne nagoveštaje metaforične prirode dalo do znanja da u životu običnog čoveka ne postoji ni jedan faktor stalne i trajne prirode. Svaki trenutak ovde je jedno poglavlje života na rasponima od nesrećne i ambiciozne mladosti do rezignirane starosti. Ali s tim što se stalno nastoji ne samo rediteljski nego i glumački da izide na čistac sa svakom prilikom. Tako glumačke ličnosti dolaze u ravno- pravan položaj, svesne apsurdnosti koja ih prožima. Odsustvo realnih izgleda za spasenje nije za pisca obeshrabrenje već i podsticaj za individualni doživljaj ovog sveta. Šta znači lična sloboda i zar ona stalna želja da se nekuda ode iz svakidašnjeg sivila nije samo potvrda koliko malo vredi sve ono što se još može učiniti. I zato re- žija ne naglašava uzroke ovakvog stanja već polazi od njega kao od svima poznate činjenice pa i nema potrebe za raslanjivanjem standardnih pojmova o usamljeno- sti. Zato scenski realizam, u kome se isprepliću poezija, neobavezna komika i blaga satira, otkrivaju svu složenost odnosa između poj- dinca i sredine.

U tom pogledu postoji potpuno jedinstvo u tretmanu „Daktilografa“ i „Tigra“, tako da se doživlja-

vaju kao celina. Čak, ova druga jednočinka deluje kao pravo finale i u njemu dolazi do upečatljivih sin- teza koje se izdižu iznad pojavnog realnosti kako bi se život sagledao u slojevitosti i uporedio sa samim čovekom. Šizgalova pobuna i anga- žovanost su u prvom redu estetske prirode i o njihovim proporcijama se definitivno odlučuje tek na sam- ojoj sceni. Otud se donekle prime- čuje razlika između čitanja teksta i gledanja predstave. Što ne znači da se pisac i reditelj nisu dopunja- vali i što je najvažnije i za stil izvođenja presudno — zajednički odredili polje svoga delovanja. Za- to sa ovim prikazom mlade ame-

uvođenje pripovedača nije dobilo svoje funkcionalno značenje niti se izdiglo u sfere intelekta pa se sve- lo na ravnodušno prikazivanje po- jedinih poglavlja ili suvišno obja- šnjavanje detalja već obuhvaćenih glumačkom igrom. Ne postoji nika- kav autorski stav te je teško govori- ti o ovim dramaturškim interven- cijama kao kreativnom poslu.

Zrtve ove osnovačke zablude bi- li su glumci jer su upornim radom prisiljavani na perfekciju što samo kod izvesnog dela publike može da izazove zabunu. Svaka situacija je izrađena, svaki lik do kraja for- mulisan, ali, na žalost, pogrešno, tako da predstava kao celina ne

„TUGOVANKA ZA GOSPODINA ČARLIJA“

ričke drame možemo biti zadov- oljni.

Bitno je da Branko Pleša toli- ko živi sa svojom predstavom da je teško a i nepotrebno razdvajati u njegovoj stvaralačkoj ličnosti re- ditelja od glumca. On je podjednako ubedljiv, izraz mu je dobio ade- kvatnu formu i na sceni se u mno- gočemu izjednačio sa piščevim mi- saonim i emocionalnim doživljava- njem života.

U ovoj, i za Atele izuzetnoj predstavi, Branka Veselinović, kao daktilografkinja Silvija, svojom di- skretnom i emocionalno usglaše- nom igrom, skladno se dopunjava- la sa Plešom i prefinjenim nijansa- ma stvarala iluziju koja je, čini se, u ovakvom ambijentu beznađa potrebna nego neka nametljiva misao. S tim što nije ni ispoljena tendencija ka poravnjavanjem ilu- zije sa istinom, sasvim ispravno, jer bi prethodno valjalo postići identi- fikaciju čoveka i istine, a što opet u ovakvom poretku stvari nije mo- guće.

Što Ružica Sokić, kao Glorija u „Tigru“, nije postigla puni efekat, krivicu snosi ipak reditelj zbog jasnih sugestija da se u liku ispo- ljava više kroz naglašene erotske treptaje nego intelektualnu superi- ornost, neophodnu za pravo razu- mevanje završnih prizora.

Dozvoliti da se izvedu Gogoljeve „Mrtve duše“ u dramatičariji Mate Miloševića, predstavlja za Jugoslo- vensko dramsko pozorište krajnju umetničku nesmotrenost. Jer, ovaj ugledni umetnik sve teže razlikuje moderne valere scenske umetno- sti od primenjene školske pedago- gije. Zato se od početne megaloma- nije nije otišlo ni korak dalje. Jer,

pruža ni minimalni estetski doživ- ljaj. Režija je koketirala sa raznim oveštanim rekvizitima a ponajviše sa prerušenim hladnim akademiz- mom, pa se kraj dočekuje sa pri- metnim olakšanjem kao završetak ovog kolektivnog isčitavanja roma- na. Da je ostavljen autentični Gog- olj bez ikakvih intervencija si- gurno je da bi se više postiglo.

Međutim, najtužnije je u ovom nemilom promašaju to što je Mata Milošević kao reditelj ispoljio pot- puno nepoznavanje suštine Gogo- ljevog dela i tako insistirao da se do groteske i nemogućeg dolazi putem persiflaže i spoljnog. Zar je uopšte nekom potrebno danas dokazivati da se Gogoljevi likovi mogu adekvatno interpretirati samo najsuptilnijim vibracijama unutar- njeg doživljaja i apsolutnom iskren- nošću. Van čoveka ovaj pisac ne postoji. Upravo zbog toga je on toliko savremen u svome zahtevu da se ne beži od bića i istine. Mi- lošević u stvari, sugerira kapitulat- stvo i nekakvu apstraktnu angažo- vanost koja nema nikakvu realnu osnovu i sva se gubi u proizvoljnim pretpostavkama.

Jedine prave Gogoljeve likove dali su Ljubisa Jovanović i Zarko Mitrović te apriori odbijamo mo- gućnost da u tome nekog udela ima i režija. To su kreacije za sebe, dokazi sposobnosti ovih umetnika i njihove individualnosti. Ovo se isto tako odnosi i na scenografiju Vla- dimira Lalickog koja uopšte nije iskorišćena u predstavi.

Petar Volk

MALI
EKAN

GLE DAM...

Otac

JEDAN KLINAC izgubio je oca.

Inspektor pokušava da mu utra- pi nekog dru- gog, umesto njegovog sopstvenog.

Klinac nije naivan — zna on šta je onaj pravi. Onaj najbolji, onaj najveći, onaj najjači, onaj najvatrogasniji!

Inspektor je nervozan.

Inspektor očajava. Džentlmeni koji hoće da usvoje dečka takode očajavaju, na isti na- čin, na koji gledajući emisiju „Otac“ očajava- ju pisci sentimentalno-poetičnih priča za decu. Klinac je uporan.

Najzad, milicioner uvedi malog, krležjavog čovečuljka i klinac mu pada u zagrljaj. Zag- rljaj traje taman toliko kratko, da se ne za- plačete uprkos svojim godinama. To je svakako najlepša drama o deci koju sam ikada video!

Ovu storijsu emisije „Ime i prezime“ napi- sali su Branislav Petrović i Slobodan Stojan- ović. Prvi joj je poklonio svoje vatromete- divnih poetskih svetala, drugi joj je darovao smisao za dramsko tkivo i blagu setu.

Ostvareno je malo televizijsko čudo i sve što mogu da kažem Dušku Radoviću, uredniku serije „Ime i prezime“ glasi:

„Radoviću, ponovite molim vas emisiju „Otac“, jer ako je ne ponovite, moraću za- moliti Branu Petrovića da mi je po treći put ispri- ča, a vi znate koliko je on u stanju da popije piva za to vreme!“

Ada

MORAM DA VAM PRIZNAM, ma koliko to jerebički zvučalo na stranicama lista koji štam- pa poeziju, moram da vam priznam, da mi mno- go veće zadovoljstvo pričinjava čitanje jelov- nika koje tako talentovano sastavlja Libero Markoni, nego hermetična poezija pesnika zaljubljenih u srecparajuće finese svojih sop- stvenih ličnosti. Mislim da retko ko ima u sebi toliko poetske snage, da pred jednim tele- čićem butom zastane očaran i skamenjen od divljenja, kao Libero, veliki pesnik lepote Ade Ciganlije i njenih limenih burica, koji tako strpljivo već godinama drže na vodi spla- vove i kućice, sa alabama i baba Jagama.

Trebalo je videti emisiju posvećenu ovom vaterpolo treneru, trebalo je videti vrbake i jedan zaboravljeni šlep na kome je recitovao svoje pesme, trebalo je videti jesen na reci, trebalo je svakako gledati televiziju ovih pet- naestak minuta, pa da se na trenutak shvati koliko ponekad ta drvena kutija sa staklenim kvadratom može da se pretvori u poetski in- strument.

Kada je kamera napustila šlep i kada su sve jole otplovile u svoja pristaništa, učinilo mi se da je Ada Ciganlija kazala:

„Hvala, što ste me najzad pronašli! Celo vreme sam bila tu.“

Nova emisija

SARAJEVSKI STUDIO uveo je novu emisiju iz kulture i umetnosti u televizijski život.

Ona se zove „Mozaik“.

Za početak servirana nam je jedna lepuška- sta spikerka i jedan urednik, čijeg se imena ne sećam. Spikerka je svoj tekst naučila na- pamet (Bravo!) ali urednik to nije bio u stan- ju da učini, verovatno zbog vodopada stran- nih reči kojim nas je zasuo sa stranica svoga teksta, sa koga pola sata nije dizao pogled.

Predlažem da se „Mozaik“ emituje petkom u šest časova.

U to vreme nisam kod kuće.

Laku noć

MA ŠTA MISLILI o tekstovima ove emisije, ma šta mislili o vremenu u kome deca moraju da buji — ba je, Milena Dravić tako lepo peva pesmu o zvezdi da ja pristajem da bu- dem uspavan.

Ali čudim se samo jednoj stvari: zašto Mi- lena Dravić peva „Uspavanku“ i onim danima u kojima se emituje kriminalistička serija beo- gradskog studija?

„Apel“

IVO STIVIČIĆ autor mnogobrojnih televizijskih drama i adaptacija, napadnut je grubo od jednog dela televizijske kritike zbog poslednje dra- me „Apel“.

Kao glavni argument, obično je spominjano to što je Stivičić napisao veliki broj tekstova. To je i zaslužio! Nije trebalo toliko da piše.

Pitam se samo, šta bi u tom slučaju radili televizijski kritičari koji ga napadaju? Poznato je da oni nisu rođeni u Francuskoj, i da su na Stivičićevim tekstovima učili da pišu TV kri- tike. Zašto? Jer su se oni među prvima pojavili na malom ekranu kod nas.

Gospodo porotnici, kada sam čitao vaše pri- kaze na dramu „Apel“ imao sam osećanje da vas čujem kako uzvikujete:

„Televizija — to sam ja!“

Sklon sam da verujem obrnuto:

„Televizijska drama — to je više Stivičić, a manje vi!“

PS.

Gornji redovi su doigledan primer kako se pomoću malog novinskog prostora može steći veliki broj neprijatelja. Haug!

Momo Kapor

A uokolo srdite zvijeri i nekakva buka na- valjuje na njihovu odsutnost. Očekivati je ka- ko će se iz centra s visine početi rušiti pro- stor i nasnuti na mjesta usijana zraka, zabo- račljen Domus panis.

Samo ta prazna mjesta čuju pustoš i gra- bež tmina. Ali tko osjeća njihovu praznoću?

U naletu izmiješat će se grobovi, uzdasi i ti- šina koju su oni toliko doživljali da se vrati.

— Zadnja misao: Kupit će nas sjene zaostalih zvijeri.

L'ALLEGRIA

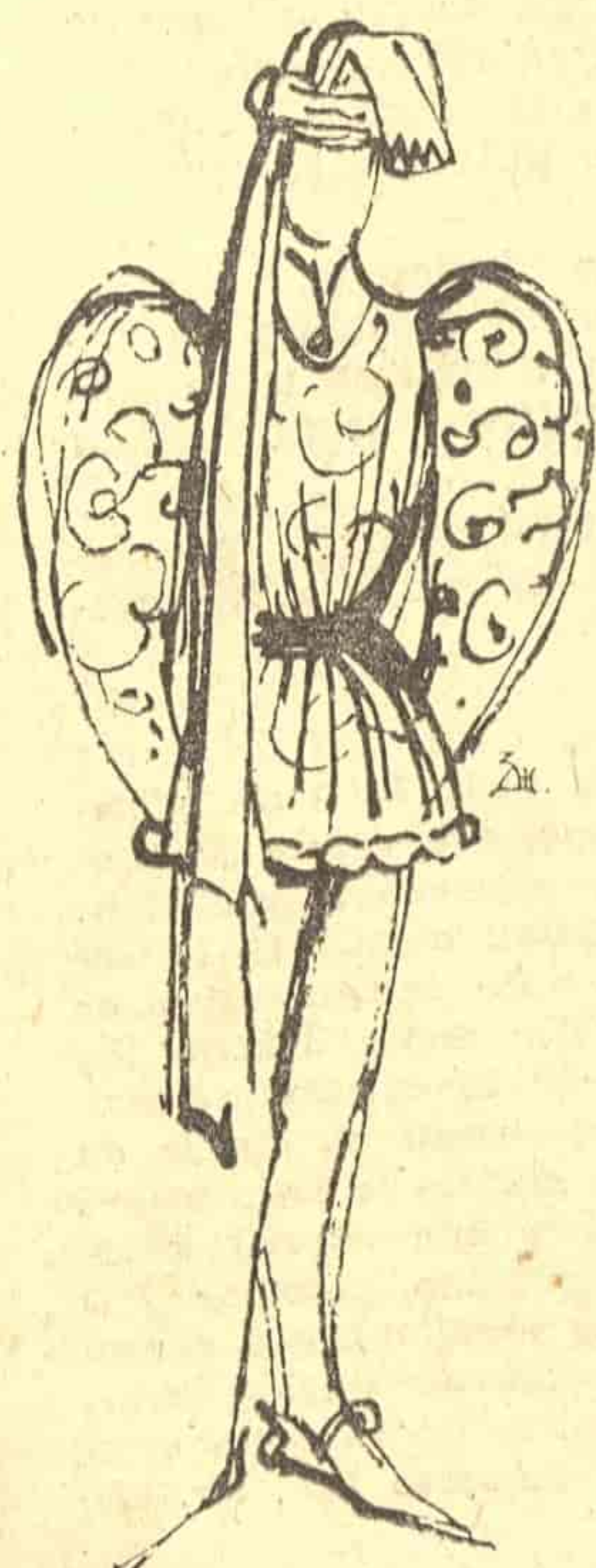
Istina, veselje traje. Od vida, onoga što je tijelom razoreno i građeno, Od glazbe i glasova ljudskih.

Bit će još potreba bestidnosti, očitih i skrutih. Bit će prizora koji će oduzimati dah. Čitavog radosnog dana, međutim, ovdje više neće biti.

Na dnu stvari već je odavno početak rastućeg pepela.

Jedan crv, prisutan svuda, proriče budućnost slatkog ploda

A zatim, stalan i postojan, i sjena se dotiče. Da, sretnog dana ovdje više neće biti.

U BEOGRADU je od 15. do 17. oktobra održan simpozijum o posleratnom jugoslovenskom romanu. Organizator ovoga skupa, na kome su pored većeg broja romansijera i kritičara iz čitave zemlje učestvovali i istaknuti prevodioci naše književnosti iz inostranstva, bilo je Udruženje književnika Srbije, koje time nastavlja tradiciju započetu prošle godine međunarodnim skupom pisaca na temu „Čovek peva posle rata“. Ovogodišnji oktobarski razgovori o jugoslovenskom romanu obuhvatili su gotovo sve bitne aspekte književnosti romana u posleratnoj literaturi jugoslovenskih naroda. Gotovo svi podneseni referati i saopštenja bili su zasnovani na očiglednoj činjenici da je roman književna vrsta koja je za poslednjih dvadeset godina doživela najznačajniju afirmaciju u svojoj istoriji. Ispitujući, istovremeno, i književnoistorijski vid posleratne produkcije romana kao i strukturalnoestetičku osnovu našeg modernog romana, razgovori su ukazali još jednom da je roman, uprkos svome dinamičnom i višesmernom razvitku, još uvek nedovoljno ispitano područje kojim bi kritika trebalo ozbiljnije da se zabavi, pre svega zbog

toga što povremeno dolazi do nesporazuma oko njegovog klasičifikovanja i sistematizacije. Načmočna prevaga ratnih tema, koja se osećala u prvom posleratnom periodu i iz koje su proizašla mnoga veoma značajna ostvarenja naše literature uopšte, tokom poslednjih godina postepeno ustupa mesto pokušajima tematskih proširivanja, koji zahtevaju primenu adekvatnijih merila i tumačenja od onih kojima se služi dnevna kritika. Većina učesnika u razgovorima konstatovala je ipak u izvesnoj meri zabrinjavajuće odsustvo interesovanja pisaca za probleme savremenosti i savremenog života, pokušavajući da izvestan laki eskapizam, popogotovu mladih romansijera, protumači kao svojevrsan vid pobune koja je na simpozijumu konstatovana ali ne i dovoljno razjašnjena. Ta okolnost ukazuje na to da bi se slični razgovori trebalo da organizuju i ubuduće, pošto na njima, očevidno, ima o čemu da se govori. Posebnu draž na ovome skupu predstavljalo je prisustvo gostiju iz inostranstva, među kojima su se nalazili ugledni inostrani slavisti i prevodioci naše književnosti na jezike drugih

naroda; Ina Jun Broda (Austrija), Tom Ekman (Holandija), Lovet Edwards (Britanija), Zoltan Čuka (Mađarska), Johan Vajdenhajm (SR Nemačka), Jan Rosinski (Poljska), Andrej Vrbacki i Jan Siracki (ČSSR), Aleksandar Romanjenko (SSSR) i Gančo Savov (Bugarska). U vrlo zanimljivom izlaganju inostranih gostiju učesnici simpozijuma mogli su da se upoznaju sa dosta mučnim putevima plasmana naše knjige na inostranom tržištu. Kao nedvosmislen zaključak iz toga dela diskusije iskristalisalo se mišljenje da bi ubuduće Savez književnika, uz podršku nadležnih društvenih faktora i organa, trebalo da organizovane preduzme odgovarajuće korake kako bi se situacija u tom pogledu popravila. Među inostranim gostima, kao gost Udruženja književnika Srbije, nalazio se i istaknuti sovjetski književnik mlade generacije Vasilij Aksjonov. U ovom broju „Književne novine“ mlade stenografskim beleškama, objavljuju deo izlaganja nekolicine učesnika u razgovorima o posleratnom jugoslovenskom romanu.

Dragan M. Jeremić

JUGOSLOVENSKI ROMAN I SVETSKI TOKOVI ROMANA

(...) PRE TRI GODINE poznati francuski kritičar Rene-Meril Alberes, dobitnik Nagrade Sent-Bev za 1949. godinu, objavio je „Istoriju modrnog romana“. Uglavnom dobar poznavalac latinskih književnosti, ovaj kritičar je sebi dozvolio da u svojoj obimnoj knjizi, pored nekoliko stotina romansijera, često gotovo beznačajnih, ne pomene ni jednog jugoslovenskog romanopisca. A mnogobrojne paralele između stvaralaštva jugoslovenskih romanopisaca i najpoznatijih stranih romanopisaca, koje se, naravno mogu primiti samo uslovno, pokazale bi svakom poznavocu književnosti da se jugoslovenski roman, više nego romani mnogih drugih nacija, rascvao u veoma širokom obimu i da ulazi u raznolike tokove savremenog svetskog romana i, po vrednosti, može da stoji uz bok najboljih romana tih tokova. Iako je u osnovi tačna izreka comparation n'est pas raison, porudjenje savremenih jugoslovenskih romana sa najvećim stranih romanima može pokazati kako u gotovo svakoj vrsti romana imamo predstavnike koji se po kvalitetu mogu meriti sa romanima koji, napisani na nekom poznatijem jeziku, imaju veću šansu da budu poznati, ali zato nisu uvek i objektivno bolji.

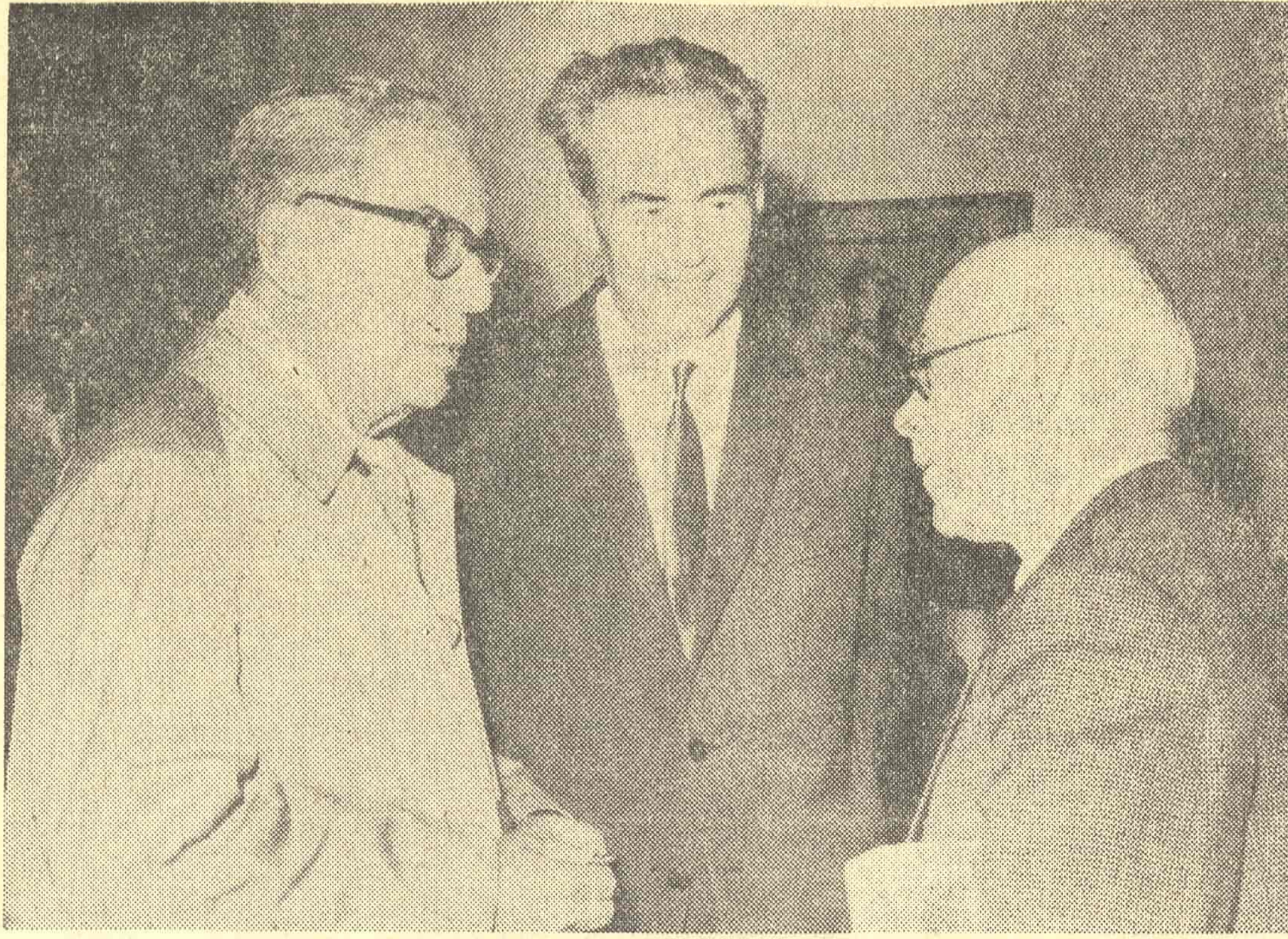
Podemo li od stvaralaštva Miroslava Krleže, koje zauzima jedno od najistaknutijih mesta u savremenoj angažovanoj književnosti u svetu, videćemo da je ono po težnji da se književnom rečju reaguje u duhu napretka na sve važne svetske događaje slično Sartrovom delu, ali je pisano sa mnogo više političke i humanističke jasnosti i odlučnosti i, u oblasti romana, stoji nadmoćno nad delom slavnog francuskog pisca. Mogu se naći velike sličnosti između Krležinog romana „Na rubu pameti“ i Sartrovog romana „Gadenje“, objavljenih u predvečerje drugog svetskog rata, iste, 1938. godine. Oba romana prožima isti revolt protiv lažnih životnih vrednosti, nezainteresovanosti sudbinom čoveka i šovećantva, ersatz-kulture i snobizma građanske klase, malograđanske udobnosti i težnje za mirom po svaku cenu. Paralele između ovih romana mogu da se povuku čak do izvesnih detalja, ali Krležine ideje o besmislu jedne civilizacije na umoru i društvene klase dovedene na rub katastrofe, našle su pesničku transpoziciju još u „Povratku Filipa Latinovića“, a u „Banketu u Blitvi“ on se odlučno razračunao sa tada vladajućom monarhističkom diktaturom kao i sa svim totalitarnim režimima sadašnjosti i budućnosti, dok Sartro svoje ideje nije uspeo da izrazi do kraja u svojoj nedovršnoj tetralogiji „Na putevima slobode“ i već godinama nastoji da ih saopšti u drugim književnim formama.

Mesto Iva Andrića je među piscima romana-freska, koji su istovremeno pesnici, psiholozi i mudraci, izražavaju svoj smireni pogled na život, njegove lepote i stranote punim i zaokrugljenim slikama o životu ljudi na raznim meridijanima i u raznim vremenima. Ti umetnici kao što su Tomas Man, Rože Marten di Gar ili Mihail Solohov, pod prividnim i skromnim izgledom hronika, kojima slikaju jednu epohu ili život jedne porodice u istorijskoj perspektivi, nadovezuju roman na epopeju i, uprkos lokalnoj boji i tačnim oznakama vremena, slikaju životne situacije koje se nalaze u svim vremenima. Veličinom zahvata, dubinom psihologije i poetskom transpozicijom našeg podneblja Andrić u tom kolu nesumnjivo zauzima jedno od najznamenitijih mesta.

Romanima Vladana Desnice jugoslovenski roman je dobio dimenziju koja se ranije, možda, mogla naći samo u zaecima. U „Zimskom ljetovanju“ nalazimo dva „sloja“ — realistički i simbolični, kao u Kamjujevom „Kugi“, ali s mnogo više registara u realističkom prikazivanju, jasnijom kritikom društvene zaostalosti i gotovo isto tako snažnim zalaganjem za etiku ljudske solidarnosti. U „Proljećima Ivana Galeba“ Desničina ispitivanja raznih vidova života prelomljenih kroz jednu hipersenzibilnu dušu mogu se porediti sa Prustovim traganjem za izgubljenim vremenom ili Hakslijevom traganjem za smislom života, i daju uzor proze koja se može smatrati koliko romansijerskom toliko i esejističkom.

Romani Mihaila Lalila stoje uz bok delima takozvane angažovane humanističke književnosti, kojoj su značajne doprinose dali Andre Malro i doba „Osvojajča“, „Krajevskog puta“, i „Nade“, Antoan de Sent Egziperi, Ginter Gras itd. Njegovi romani o ratu kao vatri na kojoj se krali čoveštvo i skida rda animalnosti magistralno pokazuju kako je pravi ambijent čoveštva zajednica ljudi ponosenih idealom i spremnih da za njega žrtvuju sve što imaju.

Uveren sam da će se svako ko ione poznaje dela ovih velikih jugoslovenskih romanopisaca, već i na osnovu ovih nekoliko napomena složiti sa mnom da savremeni jugoslovenski roman, svojim najvišim dometima, stoji na nivou najviših dometa svetskog romana. Ovo tvrđenje će biti još uverljivije ako imenima romano-

IVO ANDRIĆ U RAZGOVORU SA CAMILOM SIJARIĆEM I SLOVETOM EDWARDSOM

pisaca koje sam pomenuo dodam i imena drugih naših najistaknutijih romanopisaca: Miloša Crnjanskog, Oskara Davića, Dobrice Čosića, Cirila Kosmača, Vjekoslava Kaleba, Mirka Božića, Miška Kranjeca, Ivana Potrča, Eriha Koša, Aleksandra Vuča, Dušana Matica, Slavka Janevskog, Branka Copic, Antona Ingolića, Camila Sijarića, Meše Selimovića, Novaka Simića, Čede Vukovića, Miodraga Bulatovića, itd. Ukoliko ove vrednosti nisu poznate svetu, naša je dužnost da ga sa njima upoznamo. Zato je neophodno napraviti jedan bilans i zbog toga smo se ovde i sastali da taj bilans, ako ne sačinimo, a ono zajedničkim snagama bar skiciramo.

Midhat Begić

POKUŠAJ O STRUKTURI NAŠEG ROMANA

STRUKTURA JE SKUP veza i sklop odnosa unutar cjelovitosti pojava, ovdje, našeg romana. Ako tome dodamo pokretnost, dinamiku preobražavanja, dobijamo otprilike ono što je Đerd Lukač označio strukturoom u svojoj Teoriji romana. Prirodno je da naš romansijer i kritičar osmotre svoj posao u svjetlosti kojim zrači učenje najvećeg marksističkog teoretičara romana, imajući u vidu cjelinu njegova djela. Ideja strukture nije marksističkog porijekla, ali ima pisaca koji marksističku dijalektiku smatraju genetičkim strukturalizmom koji svaku ljudsku pojavu razmatra kao doznajnu značajniju strukturu koja se može u svojim sastojcima raščiniti a zatim uključiti u širu strukturalnu cjelinu, sve to u stalnom dinamizmu unutar tih sadržaja i odnosa. Otkrivanje razvojnih suština, a ne samo odvojenih i bezvremenih pojava, osloboda marksističku misao od jednostranosti u koju je zapadala teorijom odraza, dajući Marksovoj idji fetišizacije robe, najdublji korijen međuljudskog odnosa u robnovčanjoj strukturi društva. To je, po Lukaču i njegovim učenicima, svoj književni izraz našlo u pojavi i razvoju romana, kao osobeno i samo za modernu epohu vezanog oblika.

Prihvatajući taj uopšten okvir, prisiljeni smo da i naš roman zahvatimo cjelovito, u svakom slučaju bar u njegovoj jezickom srpskohrvatskom opsegu i u cjelovitom vremenskom rasponu. U jedinstvenom vremenu od oslobođenja do danas moramo uočiti da je naš roman ostao u starim i možda još izrazitije lokalnim okvirima ne uspijevajući nikad dosad da svojom unutarnjom predmetnom strukturoom dosegne jugoslovenski značaj. (Jasno ovde dvojimo umjetnički dosj djela od predmetnog). Zato baš imamo opravdanja da našem romanu pridemo iz ma kog internog ugla, pa i sa bosanskohercegovačkog, koji nam nameće niz imena i djela, dovoljno izrazitih da se od njih može prići i našem srpskohrvatskom romanu u cjelini: I. Andrić, B. Copic, M. Oljača, C. Sijarić, M. Selimović, Anđelko Vuletić.

Moguće je i roman, kao i ostale književne oblike, razmatrati u idealnom vidu, apstrahujući sve osobeno, nacionalno i vremensko, istorijsko, iz nekog imaginarnog ugla svjetske romansijerske umjetnosti. Đ. Lukač tako i postupa komotno zahvatajući Balzaku uz Servantesa, i Tomasa Mana uz Dikensa ili M. Gorkoga. Meni se čini da je nacionalna okosnica nezaobilazna već zbog samog jezika kao izražaja. Čini mi se da je, na primjer, nemoguće

zamisliti kod nas romane kao što su djela Jiržija Andrejevskoga „Popeo i dijamanti“, „Tama pokriva zemlju“ i „Vrata raja“. Naša djela te vrste zovu se „Svadba“, „Lelejska gora“, „Hajka“ ili „Daleko je sunce“, „Koreni“, „Deobe“, itd. No ako podemo od bosanskohercegovačkog kruga, možemo reći da romani I. Andrića idealno predstavljaju bitnost romana u Lukačevom određenju tog oblika kao biografije i kao hronike vremena. Naime, Lukač je divno pokazao da je vrijeme kao dimenzija postojanja svojstvena isključivo romanesknom obliku, koji se vječno raspije između nade i sjećanja, slutnje i uspomena. Jasno da se sva tri romana I. Andrića, i pojedinačno i kao cjelina, moraju vidjeti u tri vremenska plana: istorijskom, piščevom i u vremenu samog predmeta i da je u izvjesnom smislu središnja odredba „savremenost“ u odnosu na nastanak djela. Svako od tih djela ima osobnosti koje ne mogu ići uz ostala, i mi neizbježno dolazimo do uvjerenja da je roman vrlo pokretljiva, hibridna književna vrsta, u kojoj se pleću konci i lirike i epa i drama bez nekih teškoća. Tip poetskog romana kao što su „S obe“ M. Crnjanskoga ili „Pesma“ O. Davića najbolja je za to ilustracija. Roman „Gospodica“ jedinstven je kod nas ne samo zbog lika žene pred čijim slučajem osjećamo prisustvo apsurda nego i zbog povezivanja Sarajeva i Beograda u jedan strukturalni raspon izmđu ratova. No razumljivo je da Andrićeva djela koja dosižu daleko u viziji svijeta ne mogu nam dalje poslužiti kao misaona otkosnica u viđenju našeg savremenog romana. I sama savremenost, kao pojam i kao riječ, teško je odrediva. Naša savremenost počinje i datira od revolucije i narodnoslobodilačkog rata.

Već na ovoj tački mi ne možemo računati ni na kakvu pomoć od Lukačevih analiza. Poslije prekrasnih tekstova o Manovom „Feliksu Krluu“, o Dostojevskom naročito i o Tolstoju. Lukačeva kritika napušta onu objektivnu i formalističku u velikom smislu te riječi platformu strukturalne analize i pada na stepen traženja kvaliteta i vrednovanja većeg ili manjeg majstorstva djela, s jedne strane, a odbacivanja gotovo cjelokupne moderne romaneskne umjetnosti XX stoljeća s druge. Tu uostalom počinje i razlaz između njega i njegova najznačajnijeg učenika L. Goldmana, čija analiza romana Andre Malrova otvara nove puteve strukturalističkog mišljenja.

Ma koliko paradoksalno izgledalo, čitajući Goldmanov esej o Malrou, mi dolazimo do zaključka da je i romansijer i kritičar u kapitalističkom svijetu u povoljnijem stvaralačkom položaju od našega.

Zato što pred njim stoji istorija kao zamamna draž nepoznatog otkrića, za njim mo-

ćan potisak revolucionarnog uspona. S ovu stranu velikog jaza, sloboda pjani pokolenja, ali pisac stoji ogoljen sa svojim ejećanjima iz revolucije gdje po Lukaču realnost života najjednom staje iznad i pisca i djela. O čemu vi možete pisati — to pitanje Ž. P. Sartra socijalističkim književnicima otkriva paradoksa odnosa između književnosti i društva u novom postrevolucijskom svijetu. Đ. Lukač koji zamjera Pogodinu za njegov deus ex machina u preobražaju Sonje kradljivice nakon razgovora sa šefom GPU-a, nije očigledno sebi postavljao Sartrovo pitanje prema kome sama neproblematičnost djela čini problematičnim pisca i njegova kritičara. Sartrovo pitanje je očigledno zadržalo u samu suštinu spisateljskog stvaranja u socijalističkim zemljama, u strukturu misli i djela, i nama ostaje da potražimo na nj odgovora.

Pavle Zorić

DANAŠNJI ROMAN JE NEUTRALAN I APSTRAKTAN

(...) MI SMO MODERNU književnost u mnogome, osobito poslednjih godina, lišili unutrašnjeg, grčevitog, uspiantelog osjećanja bunta protiv ukoočenih ili mrtvih formi života. Pedesetih godina je bilo više živosti, strujanja, vrenja. I pored svih grupaških i ličnih interesa, zapažalo se veoma jasno nešto što je bilo plodno, korisno: pisci su se u svojim romanima i esejima borili za nešto, zalagali, rizikovali. Njihove reči su zvučale sugestivno, jer su bile prožete snagom uverenja. Danas, sujete i zlobe su ostale, ali je gotovo iščeznuo temperament. I ukoliko je slabo taj podsticajni napon ubedenja, želje za borbom, za namanjem svoje istine, utoliko je više bujao pseudopoeitski stil koji su pripadali takozvanom realističkom i onih koji su pripadali takozvanom modernističkom tanašeg romana u celini. Ne pišu svi pisci lažnu poetiku. Među mladima ima ih koji je čak i sistematski odbacuju. Ali, u velikom broju romana objavljenih za poslednjih nekoliko godina primećuje se manir tog veštačkog, bujnog, iskonstruisanog metaforičnog stila, razbokorenog samo spolja, a unutra hladnog i praznog. Mogao bih citirati mnoge pasuse pisaca, i onih koji su pripadali takozvanom realističkom i koji su pripadali takozvanom modernističkom taboru, čiji lažni sjaj dobro ilustruje tvrdnju o rasprostranjenosti poetizujućeg romana. Da se razumemo: treba dobro razlikovati istinska dela ispunjena poezijom, kao što su na primer „S obe“ Miloša Crnjanskog, od mnogobrojnih serijskih proizvoda pisanih u maniru kinstnog poetskog izraza. U trenucima ogorčenja, zasićenosti tom vrstom naprilitane literature, u trenucima najintimnijih razmišljanja, bio sam sklon da optužim čak i samog Crnjanskog, inače meni najdražeg srpskog pisca, kao krivca, makar i nesvesnog, za poplavu takozvanog poetskog romana koji se, možda inspirisan neuporedivom lepotom „Seoba“, a nemoćan da se samostalno konstituiše kao snažna celina, pretvara u nepodnošljivi verbalizam i deklaraciju.

Naš roman je danas postao isuviše apstraktan, intelektualistički, neutralan, knjiški, mudrijaški. Koliko samo ideja, principa, senki, koliko samo apsolutnog, večnog, tobož: metafizičkog u njemu! A koliko malo topline, krvi, strasti i krikova našeg vremena i naše sredine! Postoji li izlaz iz ove situacije kada je reč izgubila svaku težinu, svaki smisao, kada autori izopačavaju njene unutrašnje misaone i zvučne vrednosti, dovodeći je nasilno u stanje usijanja, koje postaje utoliko bleštavije ukoliko jedan romansijer manje zna šta hoće da izrazi, kakav stav da zauzme, kakvu sadržinu da ovaploti? R. cimo odlučno da ne bi bilo nikakve koristi od povratka na ono što je prevaziđeno, od duge upotrebe umrtvljeno, na realističko opisivanje takozvane objektivne stvarnosti. Ali se nameće neizbježna potreba približavanja životu, prožimanja njegovim dahom, njegovom vatrom, oživljavanja duha revolte najšire shvaćenog, van kamijevskog filozofskog konteksta; oživljavanja prkosa, nemirenja, strasne želje da se n.čemu suprotstavimo, jer nijedna postojeća društvena, filozofska, moralna ili estetska struktura nije tako dobra da ne bi mogla u nama izazvati želju za njenim prevaziđenjem. U tome treba videti jedini smisao angažovanosti danas. Sva sredstva direktnog i indirektnog kazivanja su dobra, samo ako se zna cilj. Najangažovaniji srpski pisac krajem prošlog i početkom ovog veka bio je Radoje Domanović, koji se služio alegorijom. Ali, on je znao na šta treba da se okomi, dok mi, izgleda, u prom njenim društvenim okolnostima, to više ne znamo. Mrtvilo koje se oseća u našoj književnosti u poslednje vreme i koje je samo delimično otklonjeno pojavom darovitih mladih pisaca, ne može je baš zahvaljujući toj ravnodušnosti, toj plašljivosti, tom umoru koji se primećuje kod mnogih romansijera i kritičara.

Andrej Voznesenski

ANDREJ VOZNESENSKI rodio se u Moskvi 12. V 1933. godine u porodici naučnog radnika. Moskovski arhitektonski institut završio je 1957. godine. Prve stihove je štampao 1958. godine, a već 1960. godine objavljuje dve zbirke poezije („Parabole“ i „Mozalk“). Njegova poezija se odlikuje refleksivnom i muzičkom asocijacijom, što je dalo povoda nekim kritičarima da mu zamere za formalizam. Međutim, njegov pesnički napor da se izrazi u, ponekad, čudnim i eliptičnim formama rezultira iz težnje da se novim društvenim i životnim sadržajima i novim ljudskim odnosima, koje tradicionalno akademsko pesničko oko često nije u stanju da zapazi, nađe adekvatna poetska forma.

Balada o radu

Petar
Prvi —
Znoj
prvi...
Na carski (od bunde
i pira gde svira muzika),
Već radostan
i grub
kao u muzika!

Bolela su leđa
Od strasti
i pijanke,
Pile i sekire
I kršne seljanke.

I lomile su se
Držalje sekira!
U Stambol i Pariz
Stizala tverja!

Dok je on stenjao,
Gibak i uporan
Raskrečenih nogu
K'o na kući kran.

A negde u Hagu
Mužik kavgadžija,
Skitnica bez premca,
Krompirasta nosa —
Petar?!
ili Rubens?

A možda, ni Petar,
Ni Rubens?

On skita
Zapleten u mreže
Rubina i rita,
Sred udara, buna,
na strašnoj pučini
Gde k'o kupus smrde
smrde

sveti kapucini.
On je živeo, raspojasan, prijav,
kao repa
trbuhi

virio je
čupav.

Neobrijan,
i već skoro siš'o s uma,
Čuljo je uši,
klempave sred šuma.

Zamršene kose,
k'o pijanac pravi,
Razmišljao je.

I novo se javi,
javi,
Novo, što rodi Savske
i Saski...

Lije znoj
— olimpijski,
torženstveni,
carski.

Lije znoj
(da bude dragulj Vitsaveje).

Lije znoj
(da blešti k'o fontane Versalja)

Lije znoj,
što jednom zauvek pretvara

Umetnika — u boga,
u muzika — cara.

Vas je ta uzvišena voda škropila,
Celivala čelo,
žarila k'o kopriava.

Vi bogovi — pokorni veštinama svojim...

U košulji mođnoj
Nem kraj stola stojim.

Balada o tački

Balada? O tački?! O piluli kobi?!
Budalo!

Pamti metak što Puškina probi.

I zvižduk vetra poput klarineta
kroz probijene glave najboljih poeta.

Kroz glupost i grubost, od potomka i pretka
kruži elipsa tog kobnog zvižduka!
I nije bilo tačke. A bilo je početka

U zemlju ulazimo k'o u stanicu.
Tačka tunela je k'o pištolja cev.
Da li u besmrtnost ili neizvesnost
vodi njen zev?...

Nema smrti. I nema tačke. Postoje samo metka piste
Druge projekcije prave iste.

U prirodi nigde nema tačke.
Bićemo besmrtni.
To je tačno!

(Preveo Branko Vuković)

PIŠU: BISERKA RAJČIĆ, ALEKSANDAR
POPOVIĆ, NIKOLA TRAJKOVIC

L'EUROPA LETTERARIA

Vojna i civilna cenzura u Jugoslaviji!

DVOBROJ ZA MAJ I JUNI časopisa „Književna Evropa“, koji već šestu godinu uređuje generalni sekretar Zajednice evropskih pisaca (COMES) i poznati italijanski publicista Dankarlo Vigorelli, donosi bogat izbor tekstova književno-umetničko-publucističke prirode iz čitavog niza evropskih literatara. Pažnju čitalaca posebno privlače tekstovi, kao što su, na primer, češkog pisca Jiržija Hajeka, „Zapadna avangarda i socijalistička avangarda“, stihovi češkog pesnika Vladimira Holana i nedavno preminulog turskog pesnika Nazima Hikmeta, odlomak iz još neobjavljenog romana španskog pisca u izgnanstvu Huana Gojtsisola, publicistički esej islandskog pisca Tora Viljamsona „Ostavite iluzije“, a takođe i posmrtno objavljeni stihovi italijanskog pesnika Franka Kostabile, s propratnim tekstom Ungarettija.

Za jugoslovenskog čitaoca postoje u ovom dvobroju dva priloga od posebnog interesa. Prvi prilog sadrži deo obimnog materijala, koji se ovde prvi put integralno objavljuje uz jednu opštu informaciju, sa Okruglog stola redaktora evropskih revija koji je COMES, uz saradnju Saveza književnika Jugoslavije, krajem aprila ove godine organizovao u Beogradu. Drugi prilog donosi završno poglavlje iz Bulatovičevog romana „Heroj na magarcu ili Vreme srama“.

Počev od naslova i Bulatovičeve fotografije na koricama časopisa (uostalom, to je prvi put da „Književna Evropa“ na koricama objavljuje nečiju fotografiju), očigledno je da se htelo reći da je i ovde reč o nekom novom jugoslovenskom „slučaju“. Naslov glasi: „Heroj na magarcu, — sekvestriрани roman Miodraga Bulatoviča“. Dakle: književno delo pod sekvestrom. Kako „pod sekvestrom“ i zašto „pod sekvestrom“ — i to se, crno po belom, kaže. „Poslednji roman Bulatoviča

viča „Heroj na magarcu“ objavljen u celini u beogradske reviji „Savremenik“, nalazi se u karan'inu — kaže se u komentaru redakcije. Pošto nije bio prihvaćen u izdavačkoj kući „Prosveta“, kaže se dalje, koja je „zahtevala skraćena i izmene“, roman je kasnije bio primljen u izdavačkoj kući „Kultura“, koja je čak bila pustila u štampu „prvih dvadeset hiljada primeraka“, ali ih je i ona zatim povukla. „S druge strane, Bulatović je — piše dalje „Književna Evropa“ — pošto je u reviji knjiga prošla „bez cenzure“, svoje autorstvo pravo prodao čitavom nizu inostranih izdavača, pa je tako i „Književna Evropa“ došla u priliku da „ekskluzivno publikuje poslednje poglavlje ovog romana pod sekvestrom, koji je očigledno naljutio neke jugoslovenske vojne cenzore“.

Eto, tako piše „Književna Evropa“, neprovereno, neargumentovano, s golim tvrdnjama u rukama i bez trunke griže savesti što je narušeno staro latinsko pravno načelo koje kaže: „Audiat et altera pars“.

Sanja o nepostojećim vojnim i civilnim cenzorima, koji postoje kad je reč o izdavačkim kućama, a ne postoje kad su u pitanju književni časopisi i listovi, i uopšte ta naša (Vigorellijeva) „Književna Evropa“ izigrava šampiona slobode i demokratije!

U Jugoslaviji, uzgred budu rečeno, osim „Prosvete“ i „Kulture“, postoji još registrovanih 56 izdavačkih kuća i, kažu nadležni faktori, oko 14 neregistrovanih u Poslovnom udruženju izdavača Jugoslavije.

Dakle, izbor je za pisca više nego širok, više nego velik.

Pa o čemu je onda reč ako, po zakonu — ponude i potražnje (princip koji se inače toliko poštuje na Zapadu), jedan autor može konkurisati sa svojim delom ne na jednom i ne na dva, nego u najmanju ruku na 56 mesta? I kada na tih 56 mesta ne sedi jedan čovek, kapitalista-izdavač, koji o svemu odlučuje sam, nego čitav niz samoupravnih tela, u kojima, opet, većim delom, odlučuju sami pisci!

Očigledno je da je u pitanju obična mistifikacija „Književne Evrope“ i onih koji je pogrešno i tendenciozno informišu.

(R.)

SLOVANSKE POHL'ADY

Najmlađa slovačka proza

KRITIČAR JAN GREGOREC u devetom broju književnog časopisa „Slovenské pohľady“ se nadovezuje na diskusiju, koja se sve duže vremena vodi u spomenutom časopisu, na temu dvadeset godina čehoslovačke književnosti.

Kritičar Gregorec kaže u svom članku, da kada bi se Tantalu ispunila želja i dobio ono što želi, on bi prestao da bude Tantal, to jest ono što je. Sa sudbinom Tantara kritičar je povezoao sudbinu najmlađe generacije slovačke proze. On kaže da je položaj mladog prozaike danas mnogo složeniji. Talas mladih prozaičkih pisaca debi'tovao je još krajem pedesetih godina u vreme, kada je još uvek bila jaka reakcija na kult ličnosti, shematizam. U stvari to je bilo direktno nadovezivanje na stvaralaštvo tzv. srednje generacije slovačkih pisaca. Prema tome nije se ni moglo očekivati nešto novo i samostalnije nego što su oni u to vreme dali. Kasnije, kada su se stvari sredile, njihov put je normalno vodio u pravcu analize psihologije čoveka, posebno mladog čoveka, koji do tog vremena nije imao mesto u literaturi. To je onda bila druga reakcija, ne samo na kult ličnosti i njegove probleme, već na generaciju rata i pedesetih godina, generaciju učitelja. Ljudska individua, lavirint njegovog unutrašnjeg sveta postali su glavna inspiracija mladih pisaca. Zatim, sa individue oni prelaze na grupe analizirajući složeni kompleks odnosa čoveka prema čoveku, čoveka prema društvu. Sama tematika normalno zahteva mikroroman, novelu, neku vrstu rasprave. Ali, iako po obimu malim delima, mladi pisci su odjednom dali jedno sasvim novo viđenje sveta, jedno viđenje iz sasvim drugačijeg aspekta,

koji je daleko od stilizacije i deformacije. Takav način, prirodno, povlači za sobom i novu poetiku, nova umetnička sredstva, eksperimenat. Kako su u pitanju mladi, dovoljno neiskusni ljudi rezultati njihovih istraživanja tj. njihova dela su morala imati i neke nedostatke, pre svega nedostatak čvrstine kompozicije, manirizam. Ali to nije karakteristika samo slovačke mlade proze, već i francuske, talijanske, nemačke itd.

Anton Hikiš je bio među prvima koji su imali smelosti da istupe sa jednom od tada novom poetikom. Glavna tema njegovih proznih dela su mladi i njihova osećanja, odnos prema svetu starijih. Jezik mu je moderan i ima se utisak da piše sa neobičnom lakoćom. To sve govori da je u pitanju pisac sa izgrađenim koncepcijama i pogledima mada ponekad pomalo preteruje u biologiziranju i erotiziranju. Druga karakteristika njegove proze je dinamizam. To je po dinamici prava savremena proza. U tome se i najviše razlikuje od drugih pisaca iz grupe. Zatim treba spomenuti Jaroslava Blaškova, čija su tema takođe mladi ljudi. Njen poznati roman „Najlonski mesec“ svakako spada u najprevođenije slovačke romane u svetu. Međutim njeni tipovi se dosta razlikuju od Hikišovih kao i izbor motiva, jezik. Ambicioznija je od Blaškove Marina Čeretkova-Galova. Iskjučivo je interesuje psihologija junaka. Peter Balga je debitovao zbirkom od dve novele, koja govori o vremenu kulta ličnosti u omladinskoj školskoj sredini. U prvom noveli dao je atmosferu i probleme učenika i studenata u vreme kulta ličnosti, dok u drugoj pomalo ironizira mnoge pojave iz tog doba. Sličnom problematikom se bavi i prozaik Juraj Sever. Njegova proza za razliku od Balgine čini jedan konglomerat žurnalizma i epike. Nekih problema kulta ličnosti dotiče se i Peter Kovačik u svojim „Portretima“ (1964). Pri tom ga najviše interesuje etička strana tih problema.

IZLOG ČASOPISA

LES NOUVELLES LITTERAIRES

Dvadesetogodišnjica smrti Pola Valerija

KAKO DANAS STOJI DELO Pola Valerija dvadeset godina posle njegove smrti i kakve misli ono danas izaziva — to su pitanja na koja odgovaraju Edme de la Rošfuku, pisac veike stud je o nedavno objavljenom prvom tomu Posmrtnih svezaka Pola Valerija, i Pjer de Boadefr.

U svakom članku „Između lampe i zore“ Edme de la Rošfuku, između ostalog kaže:

Pol Valerij nije zaboravljen. Pored siavnih dela, objavljenih za života, on živi danas najviše u svojim posmrtnim delima. Njegovih 250 svezaka rukopisa ostavljenih da se objave posle njegove smrti, i od kojih je samo 29 svezaka do sada objavljeno, izazivaju stalno studije, teze i komentare.

Pesnik je, od 1894. do kraja juna 1945, dakle za vreme od pedeset godina, ustajajući u 5 časova izjutra, svakog dana pisao „između lampe i zore“. „Beležim ono što se događa i kako se događa, ali ne sve što se događa“ — rekao je. Čak je svoje beleške dopunjavao i crtežima.

Te su pesnikove beleške sada sredene, u redakciji jednog odbora najpoznatijih „valerjevaca“ i pesnikovog sina i čerke.

Pa šta sadrže novog ove sveske, za koje niko nije znao, dok je pesnik bio u životu? Između ostalih, nalaze se i ove glavne teme: „Moj Faust“, „Gladijator ili esej o čistoti“ (o ukroćavanju čoveka), „Tiberije ili Krunisanje razuma“ itd. A postoje i grupe misli o jeziku, filozofiji, veri, duši i Bogu, književnosti, istoriji, pesničkoj umetnosti, o snu i snevanju, o vremenu itd.

Kroz sve njegove redove provlači se skepticizam. Njegov opšti testamenat znet je u-ovo malo reči: „Dobro poznavaj svoj duh. A ako sam učinio samo ono malo što sam mogao, mislim da neće biti lako dešifrovati sve ono što sam mislio da je važno. Ali, svejedno“.

A Pjer de Boadefr, u svom članku „Dominacija jednog duha“ kaže između ostalog:

Dvadeset godina je dovoljno da se sagleda vrednost jednog čoveka, kome je bilo zadovoljstvo da radi, a ne da trpi, da razmišlja, a ne da dela. Jedno delo, i ako je rečuzitat jedne više inelgencije, vredni samo svojim kvantitetima: namere, načini, tehnika ostavljaju nas indiferentnima ako naša osećanja nisu dodirnuta. (Otuda neuspeh Novog-Romana, čiji su tvorci pogodniji kad o njima treba govoriti nego kad ih treba čitati). Za nas je danas malo važno što Mikelandelo nije imao uspeha ni u jednom svom poduhvatu, kad nam je ostavio tolika velika dela. Zar bi za nas Dnevnik Leonarda da Vincija, imao nekog značaja da nam nije ostavio svoje divne slike? Ono što nas ovde danas muči, to je fragmentaran karakter Valerijevog dela. On obiluje oborenim stubovima, rasturenim šapitrima, nedovršenim bareljefima, slično istočnjačkim hramovima.

Zanimljivo je zamisliti da je on umro u svojoj 25. godini. Dotle je on napisao „Mladu Parku“. Kako bi onda Valerij bio veliki! Gledali bismo u njemu Dekarta ili Remboa. Njegov esej o Leonardu, „Večeri g. Testa“, „Stari stihovi“ bili bi dovoljni za njegovu slavu.

A ako se, na kraju, pitamo da li je neko zaista umro ili još živi u literaturi, za Valerija to nije isto kao, recimo, za Zida ili Sartra, koji su imali svoje velike uspone. Valerij je uvek bio na istom nivou, on je uvek bio daleko od naše pažnje, od našeg vremena, pa čak daleko i od zemlje. Većina ljudi žive sa svojim bližnjima. Valerij je znao samo za svoj duh i ništa je umeo da rastapa u bezbroj ukrasa. Ukratko, to je bio čovek od duha, iznad svake osetljivosti, na čak daleko i od ljudi uopšte.

(N. T.)

Ali u mladoj i najmladoj prozi najviše mesta zauzima svakodnevni život, unutrašnji život savremenih ljudi. Prozu te vrste predstavljaju dela Petera Jaroša, Dušana Kužela, Vincenta Šikule. Jaroš prezentira tip konverzacione proze. Pomalo mu smeta u oertavanju likova suviše jako kontrastiranje. Knjige Vincenta Šikule predstavljaju neku vrstu raspravi. On iz jednog poetskog ugla daje svet koji vidi. Spada u one pisce koji niti idealizuju, niti erotiziraju, niti psihologiziraju. To je retko spontan pisac. U prozu o svakidašnjem životu spadaju dela Kovačika, koja su po mišljenju kritičara Gregorica najmanje novatorska. Jan Benjo svojom zbirkom „Svaki dan rođendan“ (1964) je postao velika nada slovačke proze. Posebno mesto zauzimaju svojim romanima i Peter Ševčovič, Vlado Bednar, Jozef Kot. Njih najviše zaokupljuje problem slobode čoveka.

(B. R.)

NEUE DEUTSCHE LITERATUR

O ophođenju s literaturom i s onima koji je prave

POD GORNJIM NASLOVOM ovaj istočnonemački književni mesečnik želi da otvori pogled u radionicu naučnika književnosti koji svoj kritičarski rad shvataju ozbiljno. Sagledanju tog pogleda treba da doprinesu odgovori koje su dali Sigrid Tepelman (Töpelmann), Inge Dirsén (Diersen) i Anemari (Annemarie) Auer. Nekoliko karakterističnih misli ove poslednje prenosimo:

— Da li je kritičar pisac? Bilo bi zlo ako bi on sebe naoči poetskog objekta, za čije raščerpanje se pripremio, zamišljao kao poeta. Ako bi uobrazio da treba da pruži slično, samo s tom razlikom što je razum na njegovoj strani. Kritičar ne zna bolje. Delo zna. Stvar je kritičara da pronađe ono što zna, pa to da objavi.

— Isto je tako škodljivo, pa čak i ubitačno, ako interpretator govora nije vičan pisanju. Tup prema treperenju između reči i reči, bez pronosljivosti za asocijacije koje se uvlače, on ne može da krmanj podtalasnim tonom osećanja svojih formulacija. Nesposoban da kalkuliše podtekstom svoga teksta, on je nesposoban da pokaže pravu vrednost jednog dela.

— Kritičar treba da ima toliko iskustva s pisanjem da ne govori kao slepac o boji. I toliko iskustva treba da ima s pisanjem, da se odreče produkciranja na račun drugih.

— Ličnost kritičara je u njegovoj metodi i u egzaktnosti njegovog suda; a ne u tome što će reći „ja“.

— Između literarne kritike i literarne nauke ne zjapi ponor. Reč je o različitim područjima primene istoga. Dakle i o različitim formama primene. Ko želi da se opohodi s umetnošću, morao je da nauči to ophođenje. Seciranjem lečnik uči u anatomiji. Hirurg mora više da zna. Ako reže bez poznavanja života života, pacijent umire.

— Nijedan pisac ne dovoljava da živ bude seciran. Zadovoljan, pa čak i počašćen ako svoje delo vidi položeno u tok istorije, on će praskati ako se s njim postupi kao s lešom.

— Ko se orijentiše na strategiju taj prigodom propušta taktički zaokret. Strategijski cilj svih umetnosti jest: istina i čovečnost. Između strategije i taktike posreduje kritika.

— Delo je dovršeno. Autoru je kritika potrebna radi sledećeg dela.

A sve to završava se ovom mišlju Tomasa Mana: „Kritičari shvataju umetnike suviše savesno i suviše moralno. Oni ne veruju dovoljno u potrebu i neodgovornost umetničkog delanja. Oni smatraju da je umetnik mogao, jednog delo da ne napiše ili da ga drugačije napiše — a to je nesporazum koji se vazda ponavlja“.

(A. P.)

odlomak O ODŽAČARU

Miloš
CRNJANSKI

TO STO JE taj ruski emigrant, to veče, svojoj ženi ispričao, nije bilo sve. On je bio, zaista, otišao u ministarstvo rada, — majoru Trinderu, — koji je razoružanim Poljacima nalazio zaposlenja. On je, zaista, tražio, tamo, rada, — i manualnog, ma kakvog rada, — ali nije ispričao kako se to sve svršilo. Bio je snuđen i rano je legao. I njegova žena došla je da legne, rano. Čitali su. Tek kad je čuo njeno ravnomerno, tiho, disanje, počeo je da razmišlja, ponova, bez sna, o tome, šta mu se desilo.

Major ga je prosto uputio u predsoblje, gde su, na stolu, ležale neke velike, crne, knjige, na kojima je krunim, crvenim, slovima pisalo: Prazna mesta. Situations Vacant. Možda će naći nešto.

Isprva, on je htio da prođe kraj te sobe, — ne ulazeći, — jer je te knjige toliko puta čitao. Uzalud. Ali je zatim svratio.

Ta soba je ličila na malu, eng'esku, provinsijsku stanicu, na čekaonicu, u kojoj n'kog nema. Prazne su. Vozovi su rečki. Ima u njima pljuvaonica u čokšu sobe, a neke se čuje neka lokomotiva. Koja u daljini, zviždi. Ni u toj čekaonici, ministarstva rada, na King's-rodru, nije bilo nikog. Oko stola bilo je nekoliko praznih stolica. Prozori su bili otvoreni, širom.

Ti su ga prozori počeli da privlače kad je seo.

Pod prozorima, u dubini, video je asfalt, kao provaliti, ulice, a kad bi se pogledao, dohar deo Londona. Koji se u njegovim očima tumbe prevrtao. Trebalo bi tu učiniti samo korak u vis, i korak dole, na bi svemu bio kraj. Stigao bi na ulicu, dole, glavačke.

Kad se sa takve visine skoči, ljubana nrsne, a bolovi moraju biti strašni, — ali koliko traju ti bolovi? Sekund, dva, — minut, dva? Pa i kad bi dugo trajali, sve to mora da se zbiva u nekoj, dubokoj nesvesti. A posle dolazi kraj. Svemu.

Nastaje za navek tišina.

Nema više novtarka u Mill Hill, gde za žena čeka. Nema više ni tog majora. Neće čuti više ni: what can I do for you? Nema više traženja zarade. Ni gladovanja. Ni poruženja. Ni moljanja. Tišina. Nije ispričao ženi ni to, da se ispostavilo, da je taj major bio u Persiji i da zna ruski. Ma, pa se smeje rećima, koja, kaže, žovak ne bi mogao da izgovori, ni da mu pet funti dođu. Uvekatsja, Predurnedit, Osmotritelnost. Ponavljao je da ima čak i takvih, koje su lude: rtut, ržavčina.

Bili su se čak upustili u raspravu pitanja, tko od suelasnih, "ar", može da bude i samoglasnik? Major je tvrdio da toga ima samo u starom Fofotu i da ruska reč "smert", mora biti, poreklom, egipatska. A nije znao kako da protumači sebi, sve to, — šta je od njeza major zaravno htio? Reč "smert", međutim, koju dotle nije bio primetio, činila mu se, posle te debate, lina i draga. Smert? Kako je to, kad se izgovori, leno.

Nije ženi rekao, ni to, da mu se, tamo, u tom predsoblju, pričilo da čuje i njen glas, koji mu je kaputao, ne ostavljajući mu samu. Očekao si da to neće učiniti, bez mene. A kažeš da treba držati obećanja. Nije ženi ispričao, ni to, da mu se učinilo, i to, da nered n'neog šapata čuje, isano, još jedan glas, koji mu dovikuje: Knjiže, ti si se unlašio. To je bio glas lednog admiralca, sa kojim su stanovili, neko vreme, u hotelu Park Lane. Imao je oči, kad zagleda, da stide u podrumu, ali da kaže: da to zbog žena činio. Pa se smejao.

Da bi od tog glasa pobegao, junak našeg romana bio je zaenturio glavu, u te knjige spisaka praznih mesta, u nadi, da će neke naći nosila. Jer, eto, u Remingtonu, traže baherina u jednoj baherinci. Tamo je sad, svakako, tonlo. Loži se. Imaju uletina. Čereta se o svemu i svakom, a sifi su. Mišići na sadnu. Stan uređno n'neog. Kako bi bilo leno oči u herbe- re u Remingtonu. Vot čudnjilj metamorfoz, — čujem kako viče neko.

Ostina u Banbury traži odžaćara. Ne, nije tačno, ostina u Redingu traži odžaćara. A ostina Banbury traži veterinaru. Kako bi sad bilo leno oči u veterinaru, nosivati krave, koje su tako mirne i imaju tako bistrine oči. Tretiti nekoj su čoveku vomi. Da je veterinar, sad bi mogao naći zaposlenje, u nekoj koloniji. Eto, u Redingu traže odžaćara. Kako bi bilo leno oči u odžaćara. Ti odžaćari mu ne izlaze iz glave. Sad, kad je odmah od nesveste, ni to ne može. Ne bi ga primili među odžaćare. Smeju mu se, čule kako mu se smeju svi odžaćari, koje je seo u definjstvu. Kako bi bilo leno stati tamo, gore, visoko, u dimnjaku, iznad Redinga, iznad mra-vinliaka ljudi, iznad krvih ulica, iznad kuća. I te nade treba se odreći.

Ime Redinga, međutim, ostaje mu u pameći. On se, iznenada, seća, da to ime nije prvi put pročitao. Seća se kako je u svojoj dvanaestoj godini, po želji svoga oca, koji je bio ušao u Dumu, počeo da uči engleski. Otac mu je bio angloman, kao i toliki, drugi, Rusi. Dao ga je da uču engleski, nekom profesoru, kome je voz bio odsekao obe noge. Sedeo je stalno, u naslonjači, sa nogama pokrivenim pledom, koji je bio škotski. On je, dva puta, nedeljno, sa drugim dečacima, išao tom čoveku, da uču. Tamo, gde su, pre, bile noge tog Engleza, dečaci su sad videli samo taj pokrivač vunen, to čebe, zeleno i crveno, kockasto, a učitelj ih je, jednog po jednog, uzimao med noge, kojih nije bilo. Morali su da sriču engleske reči. Morali su, glasno, da sve ponavljaju, za učiteljem, a što je pri tome bilo najludije; to, što su ponavljali, bili su neki stihovi, koje nisu ni razumeli. Sad zna da su, to, bili stihovi u jednoj baladi. Redinskoj baladi.

Dečaci, lako nedorasli, morali su da slušaju, i uču, napamet, stihove, o pranju patosa u tamići u Redingu, o urlanju engleske himne, i vešanju mladog vojnika, iz irske garde, koji je ubio onu, koju je voleo. A sad, eto, ti crveni gardisti prolaze kraj njeza, kao već stari poznanici Crveni, Irski, mundiri.

Gde su sad ti njegovi drugovi, dečaci, i taj učitelj, koji pokazuje crvenu uniformu irske garde, na slici, deci. Ta skrlepa uniforma i ime te varoši, Reding, ostali su mu, za uvek, u pameći. Bili su, dakle, dokli po njega, u njegovu definjstvu, već pre toliko godina, samo on to nije znao. Ono što je nekad bilo, i ono što se događa sa njim, sad, u sadašnjosti, u nekakvoj su, dakle, čudnovatoj vezi? A on sad, eto, želeo bi da bude odžaćar u toj varoši. Kako te čudna ta bliskost, onoga što se davno dešavalo, i što je prošlo i onog, što se sad sa njim događa. Možda i sa onim, što se sa događiti, u budućnosti? Kako su strašne te nagle promene u životu ljudi. Njih, dakle, nije moguće predusetiiti, niti, promenom zanimanja, sustići?

A nema više tog Petersburga, u kom su, u definjstvu, učili engleski, nema više, ni tog učitelja, bez nogu. Passe. Ujehal. Sve se menja, ali on, eto, ne može ni toliko da se promeni, da ga prime u Redingu odžaćari.

Čemu onda da čita, i dalje, te crne knjizurine, na stolu, u kojima traže zaposlenje, i on, i ti Poljaci, koji su ga sa sobom doveli. Bolje da se vrati u onaj, zavejan, kućerak u Mill Hillu, gde zna da ga čeka smrt, ali gde ima i ženu koja ga voli, a ima i prajatelje u samoći, knjige, koje vuče sa sobom po svetlu. Te knjige mu kažu, u otalnom, da nije tako teško umreti.

Jer, eto, dok je sklapao te knjige, u kojima se traže i kupuju radnici, i berberi, i veterinari, i odžaćari, njemu se čini da čuje, uz glasove koje je čuo u glavi i jedan, miran, pitom glas, starački. Dok se on srema, u tom predsoblju, da izide, govori mu u glavi i taj glas starački, iasan i m'io. Taj glas ga je, u poslednje vreme, često, težio. Taj se ne pita, kako to, da Vranogelovci nisu još više krvi dali? Nego se ori, preko krovova, i, kao da kroz prozor dovikuje: Ljudi, Atiniani, vreme je da se razidemo. Vi da se vratite u Atinu, a ja da p'ndem odavde u smrt. Ali koga će među nama smatrati, da je bio sretniji, to još niko ne bi znao reći...

Tako, nekako, zvuče, u njegovoj glavi, stare, grčke reči, dok, kao u nesvesti, leži i čuti u postelji, kraj svoje žene. Nije joj pričao, kako je, slušajući te reči, proćao kraj prozora, ispod kojeg je bio asfalt i ispod kojeg, u dubini, saobraćaj, ljudi. U njegovoj glavi, sad, tamo, nared prozora u visini, kao glanovi, siluju se i n'skaju i drugi stihovi, a posle sakrativih i druge reči. Otac mu iz proba govori, knjige mu dovikuju, neko mu glasno dovikuje: Prince, vous êtes roi et vous pleurez?

Ili je to čitao samo, ležeći u postelji?

Sve se to, međutim, događa u prisustvu jedne stare čistačice kancelarija, koja je ušla sa košom u ruci, i sa čekama i metlama, a koja ga je zaprepaseno posmatrala, kako sam sebi, glasno, govori. To je jedna od onih starih, bezubih, Engleskinja, koje čiste sobe, za dve tri funte nedeljno, — i ribaju pod. Ona posmatra tog čoveka, kod prozora, začuđeno, a zatim mu kaže, polu prekorno, polu sažaljivo: Vreme je ručk... It's lunchtime, Sir...

Ta smešna, ostarela, žena, sa njenim metlama i krpama, vraća ga, iz sna, javi, i, — bacivši pogled još jednom prozoru, — on obilazi što u tom predsoblju, pa polazi, žurno, a izvinjava se.

Ona je postajala malo, zagledana, i prati ga pogledom, a zatim, sagnuvši se, posipa pod, prahom, koji se upotrebljava za čišćenje i spušta se na kolena, da radi.

Nije ispričao ženi, ni to, šta je bilo, posle, kad je pošao, da se u Mill Hill vrati. Kad je bio pošao do obližnje stanice podzemne železnice i šta je govorilo samom sebi. Pita se, od čega se spasao, tamo, gore, kraj onog prozora, u visini? Od smrti? Šta ga bolje čeka u tom predgrađu, gde stanuju, kroz mesec dana? Sad je već sasvim sigurno, da za njih zaposlenja i neće biti.

Na ulici, međutim, ispod ministarstva, pita se: kud sad?

A odgovara sebi: ma kud, samo ne kući.

Dok korača, i, to ponavlja samom sebi, kraj njega prolazi bujica prolaznika, koji su, u to doba dana, činovnici, radnici, žene, ljudi, izišli na ulicu, da uživaju u prekidu rada, u podne, i da pojedu nešto, mesto ručka.

Nije to tako teško. Na posao se ide u devet. Prekid počinje u dvanaest i po, rad se nastavlja u jedan i po, čaj se pije u tri i po, a završava u pet. Njemu to ne bi bilo teško. Oseća,

međutim, da je malaksao tamo gore, u onom predsoblju, a da bi trebalo, negde, da se odmori, da zastane, sad, kad se opet samoubištva, već ko zna koji put, spasio. Osećao se umoran, kao da je, opet, svoje kante, sa vodom sa železničke stanice prilo, — jer su po kućama cevi vode smrznute, pucaju, pa je Mill Hill, te godine, i nužnike zatvorio.

Za trenutak se, kao prosjaci u Londonu, o zid oslonio.

Zatim trgnuvši se, skupivši svu snagu, polazi opet, a prolazi kroz oblake mirisa, iz kuhinje, kantina, čajdžinica i barova, kojih je tada, sve do podzemne stanice, tuda, svud, bilo.

Dešava mu se, tada, i ne prvi put, nešto, što ga je uvek začudilo.

Zaustavljaju ga, i pitaju, koliko je sati? Zašto baš njega pitaju, koliko je sati, nije znao, ali mu se to često događalo, na ulici. Zastao je zbunjen.

Zatim je primetio da stoji pred pozorištem, koje se tu nalazi, a zove Stoll. Na zidu, pri ulazu, imalo je reklamu, sa slikama glumaca i glumica, koje učestvuju, u teatru. Prve predstave uskoro počinju. A na slici predstave videle su se neke balerine, na ledu.

On je to gledao, flegmatično, ne zato, što se na Engleze ugledao, koji su, tobože, flegmatični, nego zato, što je znao, da on više u nozovišta ne može uču. Gledao je te slike, kao što skitnice, na klupi, čitaju, zaboravljene, i bačene novine, ili kao što besposelni, pred izlogom zlatara, zastaju. Zna, da ne bi smeo, ni da pomisli, čak i da mu se prohte, da ude, i kupi ulaznicu. Čak i da je to najjeftinije mesto, na galeriji.

Niko mu, međutim, ne može zabraniti, da zastane pred tim slikama, na da se sif pogleda tih balerina, klizačica, na ledu. Na reklamij je data i titula predstave, za to nasledno: „Zabudva smrt“ pisalo je na plakatu. Krupnim slovima. A iz čoška, na drugom plakatu, bila je slika šampionke klizanja, svetske šampionke u umetničkom klizanju: Cecily Coolidge.

Za trenut kao da se skamenio.

Pa on zna tu lepu devojku. To jest on je, jednom, stajao u gomili njenih poznanika, u Parizu, u gomili poznanika koji su se bili okupili oko nje, pri izlasku na trkačku stazu. Svak se, pa i on, trudio, da joj kaže, koju reč, — da je obrabir. Stajao je tako i on, pored nje, pre deset godina i trudio se da joj dobaci nešto prijatno. Poljaci su je bili opkolili. Ona mu se zahvaljivala sa nekoliko ljupkih reči i sa jednim lenim osmehom. Sećao se i sad njegov, tadašnjeg, lica, očiju, njenih vanrednih nogu. Pre nego što je istrčala u arenu. A sad eto, tu, stoji, i ne može, ni da hoće, da je na ledu, još jednom, vidi.

Okretao je glavu prema stanicu podzemne železnice, — Holborn, — koja je bila blizu, pa polazi, da se vrati kući. Nešto hladno, kao neki zagrijaj ledeni, vuče ga ipak, da stane. Javlja se želja da, ma kako, ulaznicu kupi. Da je još jednom vidi. To ne znači da mu je do nje naročito stalo. Stalo mu je da njeno klizanje, koje pamti, vidi. Ništa ga ne vezuje za tu svetsku šampionku, izmeniali su bili samo dve tri ljubazne reči. Nada joj je, isto tako, rekla, dve tri reči.

Kad je, zatim, nastao polumrak u teatru pretura sitnež, u svom džepu, a zatim prilazi blagajni, u nadi da će ulaznica, za dnevnu predstavu, biti jeftina. Morao je da da sve, što je imao pri sebi, za jedno mesto na galeriji. Zatim je čekao u dugom redu žena i ljudi, a posle se po umorno na galeriju, otkuda će klizačicu imati da gleda, kao da glavačke, sa tavanice, vidi.

Kad je, zatim, nastao polumrak u teatru i kad se zaveša diže, balerine ulaze klizačicu, jer je led na pozornici. Pozornica je bela kao

sneg i glatka kao staklo, a igračice su u perju, sa krilima, belim, kao da su labudovi.

Najzad, uz gromki pljesak gledalaca, i šampionka ulazi. Uleće i klizi. Predstavlja Anu Pavlovu na ledu.

Publika je zanemela i samo se, katkad, čuju zadivljeni, dečiji, glasovi, dece koja ništa ne razumeju i pitaju. Nešto pitaju. Matere ih umiruju. Tišina je. A zatim svi pljeskaju.

Spočetka, njemu se ta predstava čini smešna i usiljena, kao i smrt, tog labuda, na ledu... Docnija ga, ipak, to, vanredno klizanje, na ledu, očarava, kao neki brzi labud, na vodi. A naročito posmatra šampionku i njeno klizanje, kome se divi.

Iz daleka, ona se čini još mlada, nego što je pamti, snažnija, nego pre deset godina. Zaveša se zatim, pred šampionkom spušta, i trizumfalni se pljesak žiri.

Posle se Cecily Coolidge javlja, u novoj ulozji.

Pantomimom na ledu, koja, očigledno, predstavlja igru jedne antičke bahantkinje. Čini mu se, kao da je kopija, da je skinuta, sa jedne antičke vaze, koju je video u Atini. Njena igra oduševljava jeftinu publiku na galeriji i pljesak je sve burniji. Pljeska i on.

Ne njoj, nego bogu Dionizu, — kaže u sebi.

Dok se ostale tačke programa nižu, on, kao omadijan, šapuće samom sebi, da ne vredi ostalo ni gledati. Čemu to? Skatok, komedija, — kaže tiho. Međutim, u njemu, i nehotice, iznemogom od gladi, u nekoj čudnoj melanholiji, to, što je video, sve se lepše čini. Kao da je mrtav, kao da je u tom teatru umro, neopmičan je na svom sedištu, zatvorio je oči, a, međutim, neka milina razliva se, kroz njegove oči. Eto, naišao sam, slučajno, na ovo, ali je dobro što sam ušao. Bar sam, pred svoju smrt, video, još jednom, nešto leno i nečekivano. Vratio sam se u svoju prošlost. U Petersburg. Imaću šta da pričam Nadi. A ta balerina ne zna i neće znati, da je danas igrala, meni. Taj labud je uzalud igrao, pred ovim svetom, koji je Anu Pavlovu zaboravio, davno. Meni nije izrak uzalud. Ja nju nisam zaboravio, jer sam je gledao u mladosti. To je ona Evropa, koju sam ja video, i koje više neće biti i bolje što je neće biti. U njoj su, mrtvi, moji savremenici, Nada, i naše ljubavi, Kerch, rat, naša sramota, a kao i taj labud svi smo mi otpevali svoju pesmu, pre smrti. Ja sam je još čuo. Ja sam tu Evropu video, od Cadiza do Hammerfesta. Prošao sam kroz nju, a sad se više niko ne može vratiti u nju. Pa i kad bi mogao da se vrati, ona ne bi, nikog, više, mogla da zaokriji svojim krilima, jer je mrtva, na ledu. To krilo je skrhanu. Sve je to što sam video, prošlo. Prošlo.

U svom nehotičnom, tužnom, monologu, tako iznenada, on ustaje, jer nastaje odmor u programu. A on oseća da bi bila uvreda mrtvih, da ostane i dalje i gleda taj program, banalan, koji u teatru daju. Oseća da treba da ode, i odlazi, kroz gomilu veselog sveta, i žena i dece koja zvuču. A svet sa njim izlazi, da se prošeta po hodniku.

Dok silazi, na stepenicama, njegov unutarnji monolog, i nehotice se nastavlja, u njemu. Ova lepa igračka, igrače, i sutra, tu. Igrače mesec, dva, igrače i onda, kad on i Nada budu ležali mrtvi, u onoj kući u Mill Hillu. On, kaže sebi, to je i zašušio. A mišići koje su tučene to zaslužuju. Niko im, međutim, ne može zabraniti, da, nad sobom, plaču. Da nad mrtvima plaču.

A što se njega tiče, on ne žali sebe, — žali Nadu.

Jedan njegov prijatelj, koji je iz Rusije, izišao, kao diplomat Krenskog, u Svedsku, bio je doneo, u London, svoju dvocevku i revolver i zaboravio da prihvati to. Smeštio je to u njihovu kuću u Mill Hillu. Ležaoće dakle, mirno, u onoj kući, koja već leži na eskimsku kolibu. Sneg je opet i u Londonu provejavao. Idući železničkom, podzemnom stanicu, ništa je bilo obuzelo osećanje potpune sigurnosti, iake volje, mira, kao da je to, pri toj predstavi, u teatru, stekao.

Pošto je, tih dana, te godine, u London bio stigao ceo razoružani korpus poljskih armija, da bude raseljen, — a sa njima je i on bio na spisku, — njegov ofucani šinjel nije padao u oči, dok je u stanicu Holborn silazio. U Londonu, svako može proći ulicom, u kakvom god hoće odelu i sa peruškama olemena sa ostrva Polinezije. Tako ni šubara Vranogelovog oficira, ni taj ofucani šinjel, koji je sa Poljacima prošao kroz Evropu, nije nikom u oči padao. Automat stepenica nosio ga je u podzemlje kao što bujica odnosi olupinu.

POEZIJA

Radnja VEŠOVIĆ

Iverje osta da čeka talas nov

Mesečina ljuľjuška more pri kraju.
Talas u pijesku crta i vaja. Ili pušta
da mu vrijeme sipi između prstiju.
To kamenje spava i čuti na plaži mokro od svetla,
i s iverjem čeka talas nov.

I vidjeh kako život mokar, bačen zamahom
poslednjeg talasa ogromnih leđa, ta'esa
nasukane krupne ribe, čeka na obali topal
i zadimljen od utrobe mora. Život, medvedu ogrnut
algama i travuljnom sa dna čeka talas nov da ga vrati
rutarnim njeđrima mora i vidjeh dan zastao, nag
na pijesku među stijenjem skršen od nepoznatog rađa
sunca, vjetra i morskkih ptica, od teškog smisla
u lepršanju igre, vidjeh dan kako pije iz velikog krčaga
na obali noć, zaustavivši dah dok pije da što dublje
osjeti kako mu se po tijelu razliva san mora
A obala od bezljudnosti čedna samo piše u pijesku
i briše mesečinom i raćiti se izvlače iz algi i nesposobno
vraćaju dok sve to na pijesku biješti plavo i čeka
talas nov Kao ljudi negdje daleko od snog mora
odbačeni davnim talasom, čuti na pijesku lišće
i čeka ruku plime koja se pruža rijetko, ali jednom
u vjeh, da svoj hod pozajmi onima koji ga nemaju
Vidim taj talas — u brđima svijetlo prozora, na pućini —
ribarske lađe Pa kažem prvobitnoj tišini priču snog mora
od zrelih šljiva u mom kraju, kažem plavo-prašne riječi mesečine
dok po moru sarveđa džaraju I kao da sve to ja sada
stvorih, tuga me zabolje samo zato što bijah jedini

svjedok ove ljepote. I pobjegoh da me taj izvor ne otruje
zato što ga pijem sam A iverje osta da čeka talas nov,
pa da i ono nastavi put

ZEĞA

Podne sklapa kapke na kućama
i pruža znojnu golotinju po vrelim ležajima.
Nešto mlako, nešto otegnuto i bezboljno
pritiska tjemena i krovove
Trahanje, naimži vid postojanja
prije truljenja, nastaju da vari novine i ručkove.
Glavnom ulicom ugega nekakav pred raspadom kamion.
Zvierski ztruhli međuvaroški autobus.
Prije no rashlade šofere i prearijane motore,
vozila kihu svoje „morituri“ što u prevodu znači:
vozimo dalje...

Zabradena da joj lice ne potamni od sunca,
u povratku sa piñace, seljanka grabi
priječem prema gazu da u rijeci rashladi listove.
Nendje iza ciananske mahale, oslobođena stida,
suknuće kroz lugove zadignuti visoko,
da i seho vidi naziad tamo
gdje je čitavog života bila skrivena.

Proleće tako i pola njeke, vode pijaćnih dana
i prznika, a tek se poneko „ovdanih po zanimanju“
slučajno, od duca vremena, pri rutarnim brijanju
sjeti kao onećen: zbilja zašto? Najzad,
zašto sam se radio? I neprijatan,
ubistven odmor, zabašuri
nekom njesmicom ili mislima o kafi i pivu
Jer vrćina je umirna
I treba požuriti što prije napolje,
na pećanje, u lov ili u neku posjetu,
od sebe,
od sebe,
što dalje...

